

TUDÓSÍTVÁNY

A KEGYES TANÍTÓRENDIEK

BUDA-PESTI FŐGYMNASIUMÁRÓL

AZ 1881—82-iki TANÉVBEN.

BUDAPEST, 1882.

NYOMATOTT A „HUNYADI MÁTYÁS“ INTÉZETBEN.

TARTALOM.

- I. A „Magyar Horác“-ról.
- II. A kegyes tanítórend megtelepülése Pesten.
- III. A tanári kar.
- IV. Tudósítás a tanodáról.
- V. Tanterv.
- VI. Írásbeli feladványok.
- VII. Az ifjúság érdemsorozata.
- VIII. A sorozatban használt rövidítések magyarázata.
- IX. Statistikai kimutatás a tanulókról.
 - X. Az érettségi vizsgálat eredményének áttekintése az 1881—82-ki tanév végén.
- XI. Figyelmeztetés.

I.

A „magyar Horác“-ról.

E névvel emelte a kritika Berzsenyit a latinok nagy ódaköltője mellé, sőt fölé; de ugyanevvel rántotta le az utánzók sorába. Ez bizonyára méltatlan sorsa oly tehetség emlékének, kit irodalom-történetünk nemcsak jelesnek, hanem költőink között elsőrangúnak ismer. Ódáinál különbeket — a dicsérő vélemények szerint — sem nálunk sem más népnél nem irtak. Ezeket a kritika méltatja is; dicséri bennök a classicai szépséget, erőt, fenséget, még a formát is; de annyi emlékeztetőt lel Horácra, hogy kétségeskedni kezd az eredetiségen, megtagadja az egyéniséget. Ezen egymásnak ellene mondani látszó ítéletek összeegyeztetését legkevésbé segítették elő az olyan kisebb-nagyobb ú. n. aestheticai fejtegetések, minőket egyik-másik szép költeményéről elég nagy számmal irtak. Élettörténetének, egyéni jellemének, költői fejlődésének írásával kevesen foglalkoztak; pedig a kritikának erre nem csekély szüksége van akkor, midőn épen az eredetiség fölött mondja ki ítéletét. Mégis a meglevő adatok nyomán juthatunk bizonyos álláspontra, melyen, ha nem egyeztethetjük is össze ama két véleményt, legalább megláthatjuk, mi bennök túlságos, és méltóan ítélni lehetjük meg, mennyiben utánzója Berzsenyi Horatiusnak és mennyiben eredeti.

A nagy tetszés, melylyel Berzsenyi költeményeinek első kiadását fogadták (1813.), a sok magasztalás, melyekkel ismerősei, tisztelői és bámulói elhalmozák, a szinte váratlan fényes dicsőség annyira meglepte a nagy lyrikust, hogy félni kezdett: „Verseim — írja Kazinczynak 1813. decz. 25. — mindenütt kedvességet találtak, de félek, hogy igen közönségesek, mint-hogy igen közönségesen tetszenek.“ S ime a „Mondolat“ (1813), mely Toldy szerint „az avatatlan újtóknak 30 év óta elkövetett minden vétkeit Kazinczy nyakára tolta, ezt és mellette az új iskolának ép akkor meteoriként feltűnt legragyogóbb tagját, Berzsenyit tüzte ki gúnynyilal tárgyául.“ Újtók és ósdiak egyaránt megbámulták eddig szokatlan báju és erejű, új költői alakokban gazdag nyelvét. Emezek közül némelyek megütköztek merész szófűzésén; azt mégis beismerték, hogy „újtásai nem hangzanak oly szokatlanul, mint a Kazinczyéi“. Ezen utóbbiak nevében támadta meg a „Mondolat.“ A támadás meglepte, zokon esett neki; első hevében felelni is akart rá (levele Helmeccyhez); de nem kedvetlenítette el.

1816-ban megjelent a „második, megbővített kiadás“, s nyomban reá 1817-ben a „Tudományos Gyűjtemény“ VII. kötetében Kölcsey bírálata, melyet Berzsenyi „keménynek, fanyarnak, igazságtalannak“ talált. „Ez a

recensio — írja Kazinczynak 1817. szept. 8. — annyira áthágta mind a maga határait, annyira megvet minden illendőséget és emberséget, annyira elárulja tisztátalan kűtfejét, hogy az okosak előtt maga magát megczáfolja.“ És e recensio végkép elkeserítette. „Keble az ítélő iránt elhidegedék örökre“ (Kölcsey.) A betegségek, súlyos gondok és csalódások által korán megviselt lélek idegennek kezdé magát érezni az ideák honában, és „lassanként elnémult az ének szózata“ (u. a.). Saját vallomása szerint (Kazinczyhoz 1820. decz. 13.): lelke meghalt, s annak helyét egy új ismeretlen lélek szállotta meg, mely sötét és hideg mint az éj, s nyugodt, mint a sir.“ Felelt a recensióra (Tud. Gyűjt. 1817.) „zavart fővel, dühödt szivvel, s minden könyv nélkül aesthetikázva“ (Kazinczyhoz 1820. decz. 13.) ; de három év mulva, midőn mosolyogva recenseálgatta akkori tapogatózásait, már annyira bosszankodék fölötte, hogy „eltünném — írja u. ott — piszkolódsait, valamint a Mondolatét, ha azon hypochondriás antirecensiót nem írtam volna.“

Pedig hát Kölcsey kritikája nem olyan volt, minőnek Berzsenyi nézte. Szigorú az, de igazságos. Megrója hibáit, köztük olyanokat is említve, melyekre a költőt Kazinczy eleve figyelmezteté; de a dicsérésben nem fősvénykedik, hódol a nagy szellemnek s méltó koszorút nyujt a széperért, a jóért. Csakhogy ezt a koszorút Berzsenyi széttépve dobta vissza ; mert nem értette meg azon eszmét, mely bírálója lelkét hevíté s tollát vezette. Kölcsey a Tud. Gyűjt. terve szerint való magasabb kritikára felszólíttatván, feladatának tudatában azt hivé : „kritika valamely mű felett nem egyéb, mint vizsgáló pillantást vetni az író lelkébe ; kitalálni karakterét, követni őt azon kifejlésekben, melyek karakteréből, körülményeiből és stadiumaiból természetesen eredtek ; viszonyba tenni a művet szerzőjével, majd a szépnek, jónak és valónak elveihez felemelkedni ; mértéket venni a tökély legfensőbb lépcsőjéről, s azt a műre alkalmaztatva határozni meg a távolságot és közelséget, mely a műv és mérték közt találkozik, s így kimutatni ugyan a botlást, de ugyanakkor példányúl állítani fel, a mit a genius lelke hatalmában teremtőleg tüntetett.“ S ha nem is felelt meg az ifjú Kölcsey minden vonásukban ezen elveknek, melyeket a férfiu Kölcsey mondott el ; az sem tagadható, hogy épen a Berzsenyi bírálásánál érvényesíté azokat leginkább. De — Toldyként — „az eddig csak magasztalt, és méltán magasztalt költő nyugalmát s tiszta látását e szokatlanul nyílt nyelv teljesen feldúlta s elhomályosította ; büszkesége oly időben, midőn a lelketlenség is szinte sérthetetlen volt, magát megalázottnak látta.“ S midőn Kazinczy két levélben is (1817. okt. 12. és 18.) megnyugtadni s bírálója iránt engesztelni akarta, maga iránt is gyanút : hogy ő is részes a méltatlan támadásban, s vele elidegenedést ébresztett a felizgatott lélekben. Gyanúja még akkor sem oszlik el egészen, midőn 1820. decz. 13. levelében ezt írja Kazinczynak : „Fogadd el még egyszer hideg kezemet azzal a nyugodt lélekkel, melylyel azt Néked nyujtom.“ S bár, önvallomása szerint, elhiszi, hogy Kazinczy oly gorombát nem tudna irni, hangjának nyugodtsága nem a lélek békéjére, hanem a csalódásokban elfásuló lélek resigna-

tiójára vall. „De akár irtad akár nem, már most nekem mindegy. Néked is lehettek fekete óráid, mint nekem, s Néked is szabad volt velem úgy bánni, mint minden barátainak teljes életemben; semmi újságot nem tetél velem.“ Bizalma megtört, s a szeretet parázsa, mely előbb igazán eszményi fényt árasztva lobogott, önhamvában emésztődék. Egyre mélyebben magába vonult. Komoly vizsgálat foglalá el az alkotó költészet helyét, s ő könyvei közt, háznépe karjaiban elhúnyt (1836. febr. 14.) a nélkül, hogy békejobbot nyújtott volna annak, ki 26 évvel előbb (1810. Pesten) dagadó kebelvel vevé tőle búcsúját — Kőlcseynek. Az elköltözött árnyékához az akadémia 1836. szept. 11-ki ülésén ugyanaz zengette az engesztelő szótatot, ki a nemzet nagy énekesét megítélni merész volt, s ki e merészséget oly felette drágán, Berzsenyi elhülésével fizette meg. (Kőlcsey Emlékbeszéde B. felett.)

De a közvélemény nem úgy ítélte, mint Kőlcsey. A deákos világnak tetszett a deákos költészet. Horácot élveztek Berzsenyiben. Magyarul olvastak, tanultak, idéztek nyomós sentenciákat, szépen csengő nyelven, classicus zenéjű versben. S ha nem birták is követni phantasiája röpülését, büszke önérzettel bámulták a merész sasban testvérüket. S ha nem hatoltak is be érzetvilága mély titkaiba, megérezték, megértették minden sorában a nemzetit, a magyart. És ez a közvélemény annál döntőbb, hogy egy nagy és igen tekintélyes osztály: a nemzet latinus műveltségű osztályának véleménye. Már ekkor a költészet latinus iskolája, élén Virággal, annyira megerősödött, hogy feledtetni látszott közvetlen előzőit az u. n. franciás iskolát, melynek újítása még mindeddig vajmi csekély volt, s az — emevvel itt-ott összeolvadó — nemzeties iskolát, melynek képviselői Gyöngyösi és Balassa nyomain jártak s a nemzeties elemet jól-rosszul inkább csak fenntartották, mint fejlesztették (Gyulai). A latinus iskolánál a forma idegen ugyan, eszmében és stylusban szintén kevés az eredetiség, de azért a korszerű reális elem és hazafias érzés sem hiányzik. S ime föl lép Berzsenyi, a holt formákba életet öntve, görög-latin diszszel, de magyar mentében, itt-ott régi kölcsönvett sentenciákkal, de kora eszméivel, Horác tanítványa, de nemzeti. Dalaiban kellem és báj, ódáiban páratlan erő, valódi fönség. Új nyelv, kész költői nyelv. A neologismus bálványa s a latinus iskola vezére lesz. És a közvélemény levett kalappal üdvözlí benne a „magyar Horác“-ot. Maga Kőlcsey is, ki eszményi irányánál fogva a német-görög iskolához tartozott ugyan, de lyrájában kortársainál erősebben nemzeti, dicséretül említi, hogy „azon művek, melyek szerint Berzsenyi poétai karaktere rajzoltatott, a „Matthisson és Horác egyesült studiumának szerencsés resultátumaik.“ És a nélkül, hogy csak egy szóval is reflectálna a

„Quis Martem tunica tectum adamantina
Digne scripserit?“

és a „Ki tudja méltán festeni a huszárt?“ között levő hasonlatosságra, így kiált fel: Kit nem ragad el az a kellem és fönség, az a báj és erő, mi a

Melisszához írott ódában — uralkodik. És Berzsenyi poétai karakterét az „Emmi nékem sem fedi szívemet jég“ kezdetű versszakkal feltüntetvén, ennek eszméjére vonatkozva azt mondja, hogy „ez az, a mi őtet mind az általa igen tiszteltetett Horáctól, mind a nemzet másik nagy ódaköltőjétől, Virágtól megválasztja.“ Verseléséről pedig: „Az ő görög mértékű versei csalhatatlanul a legszebb hangzásúak közé tartoznak azok közt, melyeket magyar költő énekelt.“ És itt meg kell jegyeznünk, hogy Kőlcsey nagyobb gyönyörrel olvasta rimes verseit, melyek „oly hangzattal, oly numerosítással ékesek, hogy az olvasó sokszor elfelejti a mérték távollétét.“ — Ezen uralkodó közvélemény hatása érzik, s talán jobban, mint Kőlcseynél, Toldy nemes hevén, tiszteletre méltó elragadtatásán, midőn Berzsenyiről azt írja, hogy őt „az érzés heve, a fenség, nagy, erős gondolatok, lyrai csapongás és gazdag dictio Horác fölibe emelik, sőt, mondjuk ki bátran, a világköltészet legnagyobb ódaköltői, a zoltárdalnokok és próféták mellé iktatják.“

Mint rendesen meg szokott történni, hogy a nagy szellemeknek sok tisztelőjük, sok bámulójuk van, de szintolyan sok irigyük és utánzójuk is akad: vele is megtörtént. Berzsenyivel együtt nem dőlt sírba a latinos iskola. Az utána következő, görögös mértékben verselők azonban már nem Alkeost vagy Horácot tanulmányozák, hanem, a kihez könnyebben hozzá fértek: Berzsenyit. Csakhogy legnagyobb részt őt sem értették. E versfaragó seregből a negyvenes években egy-két tehetségesebb alak kiválik ugyan; de úgy ezeket mint az egész latinos iskolát leszorítja a pályatérrei az új irány, mely, még Berzsenyi korában Kisfaludy Károly magyaros romanticismusával kezdve, Vörösmartyval, Petőfivel és Aranyval hármason egy célra törve újjá teremti az igazi nemzeti költészetet.

Ekkor lép elő az 1847-ki „Szépirodalmi Szemlé“-ben Berzsenyi legmerészebb bírálója: Erdélyi János, ki a képről, melyet kegyeletes tisztelet őrzött a nemzet lelkében, a balhít leplét lerántja s azt kiáltja bámulói fülébe, hogy ez a kép nem Berzsenyi, s hogy ő Berzsenyit nem ismeri: „Minden tétova nélkül meg kell vallanunk, hogy Berzsenyit nem ismerünk“. Nagy szó. De az ő szájában nem pusztá szél. Elvekre, történeti tényekre alapítja ítéletét; hanem egyoldalú ott, hol Berzsenyi költeményeit részletezni kezdi, hogy az idegenbe tévedt nyomokat megmutogassa. Épen azért, míg eleinte kételkedni kezdünk Berzsenyi eredeti nagyságán, utóbb ingadozik bizalmunk az ítélő iránt. „Akármint törjük is fejünket — írja —, nem tudjuk összeszedni azon különböző jegyeket, melyek Berzsenyi jellemét mint magyar költőt, kiállítanak. — Valahányszor e characteristicus jegyeket keressük, Horác lelkével találkozunk mindenütt. — Így érte honosaink között a „Magyar Horác“ nevezet Berzsenyit, s nem érdemtelenül.“

Jellemezvén az akkori deákos műveltséget s a kort, midőn épen meghasadt már a magyar élet jobb hajnala, őt az átmenet prófétájaként tünteti fel. Állítja, hogy idegen volt gondolatokban; de elismeri, hogy miénk a nyelvben. „Mind a mellett — folytatja — ebbeli eredetiségének is Ho-

rác volt főoka, mert ha tán valamely középkori diák vagy akármely újabb időbeli keresztyén költőt vett volna fel studiumul, nehezen találándá el azt a tömötséget, azt a sententiosus előadást, mely most bélyegzi műveit.“ Sőt még tovább megy: „Berzsenyi utánzásában, miszerint annyira át birt olvadni kedves Horáca szellemébe, szabadtan, elfogult gondolkodásnak veszem észre jeleit.“ És: „Azon szép ódák, melyek után becsültetik leginkább Berzsenyi, kétség kívül Horácra való jobb órák emlékezései. Nemcsak egyes gondolatok, erős kifejezések, hanem még a rhythmus, a fordulatok is mind ide mutatnak. Berzsenyinél egyedül az eszköz, a nyelv saját, de még ez sem midenütt.“ És ezekkel Berzsenyit az ódában csakugyan Horác szolgai utánzójának, mintegy másolójának látszanék tekinteni, ha már előbb meg nem mondaná, hogy őt ép oly nagy erőnek tartja, minő példaképe volt, „kin sem túl nem ment, sem innen nem maradt.“ „De vajjon — kérdi ezzel kapcsolatban — megelégedjünk-e azon Berzsenyivel, ki Horác studiuma után képezte magát, azon Berzsenyi helyett, ki Horác nélkül, maga jobb ösztönére, elmélkedés szavaira figyelve fogta volna képezni költői erejét; mert, hogy erő volt benne, mutatja nyelve, páratlan nyelve kivált még ezelőtt ötven esztendővel, midőn azóta is talán csak az egy Vörösmartyt csudálhatjuk e részben. Ezért mondjuk mi, hogy Berzsenyit a maga ős jellemében, igazi valóságában nem ismerjük és anynyival inkább fáj nem ismernünk, mennél jobban meg vagyunk győződve született poétai adományáról, mely utánzásában is oly nagygyá tette őt, hogy lelkesedésig emelte a közönséget maga körül.“ Ezek után annak bizonyítgatására, hogy néhol hidacskául használta visszaemlékezéseit, melyeken az élet szárazföldről a költészet hullámzó tengerére átléphessen, s hogy másutt és leggyakrabban alapeszmékül elfogadta el azokat, 13 költeményét idézi, melyekben Berzsenyi helyett Horácot igyekszik kimutatni. Egyszersmind arra, hogy Berzsenyi költészetében a classicus idő által közönségesen kedvelt Horác-féle alapeszmék, kedvencz tárgyak, túl a renden pártolvák.

Erdélyi kritikája még jobban magán viseli kora közvéleményének jellegét, mint a Kölcseyé; de nála saját egyénisége kevésbbé szembetűnő, mint jeles előzőjénél. Hatása nem volt arányban erejével. Későn érkezett. Nem ő ítélte el Berzsenyit, hanem az új irány feledteté (egy-két költeménye kivételével). Az ő kritikája inkább a meglevő tény okait nyomozó; és célja nem is az, hogy „a költő hitelét megrontsa“, hanem hogy mint az akkori irodalom egyik vezérharczosa ezzel is erősítse a tiszta nemzeti elem művelésének már ekkor fellobogó tüzét. Erre látszanak vonatkozni erős lelkéhez, magas szelleméhez méltó eme szavai: „Tehát megítéljük Berzsenyit hibáival vagy kora ferdeségeivel, adván intést az utánunk jövő költői sarjadéknak, mint népének az Úr, mondván: ne legyenek idegen isteneid én előttem!“

Az Erdélyi által megjelölt úton maig sem indult irodalomtörténetünk Berzsenyi megítélésében. Toldy elismeri kritikáiról, hogy azok „a kérlelhetlen egyenesség, beható élesség s magas álláspontjuknál fogva mindent

felülhaladnak, mit irodalmunk e nemben felmutatott“; de irodalomtörténetében Erdélyinek e helyt elősorolt kritikái közt ezt nem is említi. Gyulai azonban már kiválóbb figyelemre méltatja 1878-ki egyetemi előadásában, hol Berzsenyit tárgyalván, tüzetesen szól Erdélyi kritikájáról, czáfolva a szellemi rokonságot Horác és Berzsenyi között, az Erdélyi által idézett költemények azonosságát nem fogadja el oly értelemben, mint Erdélyi vitatja, s védi a Berzsenyi-féle classicismus jogosultságát.

Erdélyinek mégis sokban igaza van. Körülbelül csak félszázadja, hogy Berzsenyi műveit bámulva és magasztalva csudálták, s ma már csakugyan csudáljuk rajta „kora erőszakát, hogy az a költő, ki így irt a jámborságról és középszerről;

A ki keblében helyet ad tinéktek,
A szerencsének letapodja kényét,
S szive épségét soha semmi bájszín
Törbe nem ejti. stb.

úgy be tudta magát ásní a görög világba, mint e versből: „Bacchushoz“ kitetszik.

A te rettentő karodat Lykurgusz
Veszte, és Pentheusz letörött királyi
Polcza, s vad Rhaecus szomorú halála
Hirdeti, Éván.“

És bizony nem egészen alaptalanul kételkedett azon, „ha tiszta saját érzés-e az, mely Berzsenyi műveit éldelte, magáéinak vallotta, s bennök magát teljesen fölhaladni, visszatükrözni reméllette.“ Mert költeményei csakugyan tele vannak, ha nem idegen eszmékkal, de igen idegen szókkal, főképen görög-latin mythologiai nevekkal.

Igaz, hogy abban a latinus korban jobban értették e neveket s jobban ismerték a hozzájuk fűződő históriákat, mint ma (ámbar az „Aethra fiát“ Kazinczy sem értette meg), s így eleinte szükségtelen volt a commentár, mely később elmaradhatatlan; mégsem hihetjük, hogy egy-egy ilyen mythologiai név a magyar költeményben a XIX. század magyarjának lelkében ugyanolyan bájt és gondolatokat kelthetett volna, mint ott, hol vallás és népszellem egygyé simultan ezen isteneket és félisteneket alkotá, hogy fölemelje az emberit, s testet adjon az isteninek. A görög-latin világ istenei éltetve hatottak annak költészetére; az összes népszellem eszménye ragadta el a költőt, midőn ihletének hatalmával uralkodván az eszmék világában, osztott igazságot, jutalmazott és büntetett, szórt gyönyört és átkot istenei kezével; és mindenütt megismerék eszméit isteneiről és isteneit eszméiről. De, midőn hit és népszellem megváltozott, hiába kísérli meg az újult kor dalnoka életre kelteni a holt mythost; elhiszszük, hogy léteztek azon istenek, mert enyészhetetlen emlékeik fönségéből ismerjük hirüket, hanem a mi phantasiánk, mely más körbe, más Olympra szokott, istenek helyett ezen az új földön csak vázakat lát bennük. A keresztény világnak azon nagybecsű költői műveit, melyeken a görög-latin szellem fénye ömlik el, nem a bennük levő mintegy halottaiból feltámasz-

tott ősi mythosz teszi ilyenekké, hanem a classicismusból eltanult benső forma bája, hatásosakká pedig idegen díszbe öltöztetett eszméi saját koruknak vagy mondhatjuk az újabb korszellemnek, melynek papjai sokszor kerültek azon szorult helyzetbe, hogy vissza kelle vetniök magukat Olymp isteneinek karjaiba; vagy hogy az újabb irány mythoszában nem találván alkalmas alakot, kölcsönözniök kelle a régi iránytól; vagy hogy újat és nagyot teremteni nem bírván, elvettek a már meglevőből egy-egy darabot, melyet olyannak tudtak; vagy maga a történeti anyag kényszeríté őket arra, hogy egy letűnt kor gondolat- és érzetvilágában iparkodtak, legalább ideig-óráig, honosítani szellemüket. És ez igen természetes; így volt mindig, s marad örökre. Ha nézzük Európa művészetét, mindenütt rá találunk a classicismus nyomaira, de mindenütt azt látjuk, hogy „e classicismus az európai népek művészetében úgy jelen meg, mint termékenyítő elem. Igaz, a classicismus bizonyos fokon túl egy darabig mindenütt elnyomta a keresztyén és nemzeti elemet, sőt egész betegségi korszakokat is jelöl, de egészben véve hatása jótékonyosságát mindenütt kimutathatni.“ (Gyulai) Nálunk sem volt másként. Mint más nemzeteknél, nálunk is azt mutatja a classicismus fölemelkedése és egy darabig uralma, hogy szükség volt rá. Szükség volt pedig azért, hogy mint alaposan rendszeres iskola kifejtsse a szunnyadó erőket, és védelme alatt megerősödjék az eredeti tehetség, s előkészítse — rendszeren küzdelmes, de dicsőséges útjára — a tiszta nemzeti elemet. Mint ilyen tehát, melybe még a középszerű tehetségeknél is, annál inkább a nagy erejű utánozóknál mindig beleolvadtak a kor törekvései, eszméi, egyszersmind kifejezője a kornak, melynek képviselője.

Ismeretes a XVIII. század szomorú históriája, melyben a magyar, mint nemzet, már-már léte jogáról is lemondani látszott. De csak látszott. József császár vaskeze fölébreszté önérzetét. Mindent a moloch lábaihoz vetett már; de nyelvét nem adta oda. Nyugot-Európa demokratikus eszméi néhány művelt kebelben fogékony talajra leltek. Aztán jöttek az 1795-ki „budai rémjelenetek.“ A forradalmi eszméktől való félelem rendőri állammá tette az ausztriai-magyar birodalmat; s ama nemes tűz a költői körök legbelső rejtekeibe vonult. (Toldy) És beállott ismét a közmondásos magyar loyaltás uralma, és tartott 1823-ig. De ama körök, bár látták a polgári önérzet sülyedését s érezték boldogító reményeik fonnyadását, egyre dolgoztak, hogy legalább a nyelvet egy szabad nemzet méltóságához illő erőben és tökélyben szállítsák át a maradékra, ha ugyan boldogabb idők jövendenek, melyekben mindazáltal senki sem hitt. (Toldy) S ebben a nemzet örök hálája Kazinczyt illeti. Ő volt vezére a csekély számú próféta-seregnek, melyet a jelenlét emberei szánva néztek vagy kinevettek. Sokáig kellett elhagyatva küzdeniök, míg a nép ereje annyira nőtt, hogy fel birt reájok pillantani s megérté beszédüket. Szomorú idő! midőn — Kölcsey szerint — „a litterátori pályára készülő ifjút mint veszni indultat siraták; midőn magyar könyvet magyar írón kívül más nem ismert; s midőn a fiatal művész egykorúí közt sem talált keblét, hogy kiömölhessen.“ De, hogy csüggedés ne szállja meg a hivatottak keblét, ott állott Kazinczy

példát mutatni önmagában: vigasztalni, vezetni. Fél századon át — mondhatni — minden írónk érintkezésben állt vele. Sokan lánglelkétől nyerték a lelkesedés és munkakedv legelső szikráját; soknak ő nyújtotta a legelső és legfényesebb, olykor az egyedüli babért. „Ő vala — mondja Kölcsey 1832-ben — ki nemzetének negyven év előtt fellobbanó és hirtelen elalvó tüzét olthatatlan hordá kebelében még akkor is, mikor lélekfagyraló vészek környezék, Búban mint örömben, kétség mint remény közt saját ideáljához hű maradt; és a brünni erősségben, mint a kufsteini hegyormon s a munkácsi vár falai közt szerelme a nyelvhez nem kisebbedik. Ott a vigasztalástól üres magányban érlelte meg ő a nagy gondolatot: újító változást hozni a nyelvbe; s ez által izlésünknek, gondolkodásunk módjának s tudományi művelődésünknek más és nagy befolyású utat mutatni.“ Nem levén czéлом itt Kazinczynak sok felé ágazó irodalmi munkásságát méltatni vagy bírálni, csak széles körű levelezését említem s öröme és buzgósága jellemzésére azt, hogy annyi elfoglaltsága között tulajdon kezével tisztázta le Berzsenyi költeményeit, s így ir neki (1808 okt. 31.): „Ne hidd, hogy az a melegség, melylyel szívem hozzád szól, tettetés vagy a csapodáron illetett önszeretet műve: nem, nagy fényű Ifju! valóságos hajlandóság s becsülés szava az, s az azon támadott öröme, hogy magamat hazámnak egy igen nemes fia által szerettetni látom.“

Kazinczyval — hogy a közös vezért nevezem — fölébredt a nemzetiség eszméje. „Az írók érezték a nemzet sülyedését, veszendőben látszott minden, csak a nyelv maradt meg egyetlen nemzeti kincsként. Műveléséhez láttak, s minthogy a latin és német műveltség nyomta a nemzetiiséget, ezt igyekeztek legalább nyelvben magyarrá változtatni.“ (Gyulai) Így jött létre a latinos és németes s fejlett ki a tiszta nemzeti költészet iskolája. És mindenik hű kifejezése korának. Legkiválóbb képviselőik: az elsőnek Virág, a másodiknak Kazinczy, a harmadiknak előbb Kisfaludy Károly, később Vörösmarty, s utána Arany és Petőfi.

De a latinos iskola Berzsenyiben leli legköltőibb kifejezését, kinek néhány költeményében oly rendkívüli ódai erő van, melyhez hasonlót később sem mutat fel a magyar költészet. Berzsenyi szintén Horác tanítványa mint Virág; de erőre jóval meghaladja Virágot. Hatása is nagyobb volt. Csakhogy ezt költészete nem annak köszönheti, hogy horáci eszmékkal s görög-latin nevek alatt rejlő képekkel ékeskedik, hanem stylusa erejének és bájának, eszméi és érzelmei emelkedettségének és különösen annak, hogy lyrája a közös érzést és gondolkodást hivebben és nagyobb mértékben tárta fel, mint a közel multban feltűnt előzői, s köszönheti annak, hogy, mint már előbb említem, költészete egy nagy tekintélyű osztályhoz szólott, a latinos műveltségűek osztályához. Ezek pedig, ha nem tudták is, ki az a „szép Aethra jeles fia“, tudták, miért omlik le Vesselőnyi porain; s ha nem ragadta el phantasiájukat az „orkán“, „olympi láng“ meg a „gőztorlatok alpesi“, eszükbe juttatta, hogy annak villámszava hogyan szégyeníté meg „a gonoszok s czudarok dagályát.“ Aztán ki ne érezte volna, kinek szólt az a „Romlásnak indult hajdan erős magyar!“

s miért kiált fel a „szombathelyi táborban“: „Él még nemzetem istene!“ Nem vala tehát tiszta, saját érzés az, mely Berzsenyi műveiben a horáci eszméket s a görög-latin mythost éldelé; de tiszta, saját érzés vala az, mely azoknak nemzeti elemében, korszerű eszméiben és az események szemléletén fakadó érzéseiben magát feltalálni, visszatükrözni remélette.

Nem is ez a legsúlyosabb vád, mely Berzsenyit éri; hanem az, hogy ő nemcsak tanítványa, hanem szinte szolgálai utánzója a nagy római költőnek, ki által meg van igézve s varázsköréből nem szabadulhat. — Berzsenyi tehát utánozta Horácot? Mondjuk rá, hogy igen. Műveiben sűrűn találkozunk — hogy Erdélyi erős kritikája szavát használjam — „Horác lelkével.“ De olvasván Horácot és olvasván Berzsenyit, bár némely szakokban ugyanazon gondolatok olykor ugyanazon képekkel, ugyanazon szavakkal csendülnek meg mind a kettőnél, a kép, melyet egyikről is másikról is szellemük hatása lelkünkbe ír, annál különbözőbb, mennél jobban ismerjük mind a kettő kifejlődését, képzettségét, hajlamait, jellemét, erényeit és gyöngeségeit, a kort, melyben élt, s a nemzetet, melyet megénekelt dicsőítve vagy gúnyolva, enyelegve vagy ostorozva. Igaz, hogy Berzsenyi emberekhez szeretne szólani mint Horác (Kazinczyhoz 1810, febr. 28); igaz, hogy Berzsenyi is ír a „Magyarokhoz“, mint Horác „Ad Romanos“, „Egy szilaj leánykához“, mint Horác „Ad Chloen“; halhatatlanítja Nagy Pált, mint Horác M. Censoriust; igaz, hogy Berzsenyi is éneklí a mulandóságot, megelégedést, az idővel okosan élést, a jámborságot és középszert, mint Horác: de talán mégsem egyezik meg a két költő eszmeköre annyira, hogy azt kellene mondanunk: a „biformis vates“, miként megjövendölé a római, színről színre áll előttünk a magyar költő alakjában. Sőt, ha összehasonlítjuk azon költeményeiket, melyekben Berzsenyi határozottan utánozni látszik Horácot, azt tapasztaljuk, hogy az a hasonlóság vagy csak egyes kisebb gondolatokban vagy a költemény belső alakításában, menetében van meg, de nem annak szellemében s még kevésbé az egészben mint valami fordításban. Berzsenyi nem fordít, nem másol, nem plagizál; reflexiói vannak, de nála „még a reflexió is a szíven keresztül lép elő.“ (Toldy) S vajjon nem szabad-e így és ennyiben utánozni? megszűnik a ily utánzás mellett a költő eredeti lenni? szabad és nem szűnik meg; ezt a költészet története igazolja Homéértól Zrinyiig, Alkeustól Berzsenyiig, Aeschylustól Corneilleig. Nem lehet tehát két nagy tehetség ilyen egybevételénél megelégednünk azzal, hogy költészetüknek hasonló életelvek szolgáltak alapul, s hogy egyiknek műveiből egy-egy költeményt, vagy egy-egy szakaszt vagy épen egy-egy sort kikapva rá-süssük, hogy ebben az alap és a legszebb eszme, abban a mozzanatok, emebben a szellem, amabban a fordulatok, és ebben és ebben ezek meg ezek a kitételek ugyanazok, mint a másiknál itt meg ott, meg emitt meg amottt. Mert, ha Horác érezte, hogy „Grais ingenium, Grais dedit ore rotundo Musa loqui“, s még az Iliászból is találunk nála reflexiót, ha szakaszokat lelünk Virgilben Homérból, Tassóban Virgilből, Zrinyiben Tassóból: miért ne zenghetné „Horatius“-hoz Berzsenyi:

Oh te buzdíts fel magas énekeddel
Gyenge Múzsámat! te emeld magadhoz
Lantomat! fűzd rá tüzes ömledésed
Aetheri szárnyát!

és miért ne teljesülhetnének kívánságai? Azért tehát, minek előtte bele fognánk a két nagy költő kifejlődésének, szellemének és műveinek összehasonlításába, a főnebb mondottakra előre is megjegyyezhetjük, hogy e feltogás szerint Berzsenyi Horácnak tanítványa és követője ugyan, de nem utánzója, és még kevésbbé szolgálja másolója.

Hogy a két nagy költőről czélunknak megfelelően teljes képet nyerhessünk, ha röviden is, legjellemzőbb vonásaik feltüntetésével szükséges áttekintenünk életüket s életviszonyaikat, melyek között az ember, a költő és a bölcsész egyesülten oly magasra emelkedett, hogy, míg Horácot egész világ ismeri s neve „jóhangzású“ mindenütt, mi a mi Berzsenyinket a nagy latin mellé merjük sorolni. Valóban a „*Delicta maiorum*“ meg a „*Romlásnak indult*“ a „*Quem tu Melpomene*“ meg az „*A kit Cyris ölel*“ éneklője, — s ki magáról és a hatalmas Caesárról így ír: „*pauperem dives me petit*“ meg a ki elé, bár ő „a szegény Berzsenyi,“ az ősz Festetics gróf az utcára kalap nélkül szalad, — s kik boldog meglepődéssel szólnak arról, a mijők van, s nem irigylik a mások fényét, s mind ketjüknek egyik legszebb jellemvonása az őszinteség: azok oly közelrokonoknak látszanak, hogy nemcsak méltó, de épen ezen őszinteségüknél fogva követelhető, hogy a lehető legtisztább és legvilágosabb álláspontról ítéljünk felőlük s méltassuk halhatatlanságuk zálogait. S ez annyival könnyebb, mert amarról munkáiban is bőséges adatot találunk és pedig oly röviden előadva, hogy vallomásainak őszintesége felől alig lehet kétség; emennek élete még nem régi történet, s munkáin kívül bizalmas levelei is hirdetik nemcsak életkörülményeit, hanem édes és tájós érzelmeit, s azon öröm- és bánatkönyveket, melyeket a külömben elzárkozó lélek a baráti szív szentélyére hullatott. Amaz egész világ előtt, emez nálunk sokkal ismertebb már, sem hogy e dolog a fölfedezés munkája lenne.

Quintus Horatius Flaccus a v. é. u. 689., Kr. e. 65. dec. 8-án született szabados szülőkötől Venusiában, hol atyja coactor volt. Gyermeksége első éveit itt töltötte, mely időből egyetlen adatul azt a kis anekdota-félét idézhetjük, melyben magát már mint kis gyermeket az istenek kedvencének tekinti: „*non sine Dis animosus infans.*“ Atyja, bár (Serm. I. 6.) csekély birtokú, nem elégedvén meg azzal, hogy Flavius falusi iskolájába küldje, Rómába vitte, hogy ott oly nevelést nyerjen, minőben a lovagok és senatorok fiai részesülnek. Ruháiról s az őt kísérő rabszolgákról azt hitték, hogy nagy ősi örökség fedezi költségeit. Ennél még jelentősebb azon gondoskodása, hogy lelkiismeretes, vigyázó felügyelője maga volt fiának, soha sem veszté szemei elől, elkísérte tanítóhoz, s nemcsak minden oly tétől őrizé, mi az erény első virágait benne elfojthatta volna, hanem a bűnnek még gondolatát sem engedé szívéhez férközni. Szilárd lélek s gyakorlati elme jellemzik az atyát, ki fiával kortársai és barátai

példáit szemlélve intette őt a becsületesnek követésére s a szegyenletesnek megvetésére. És a fiú a legnemesebb hála szavaiban dicsekszik atyjával: „ha a természet (írja Maecenasnak u. o.) visszavenné éveinket, melyeket születésünk óta adott s megengedné, hogy mindenki nagyra-vágyó kedve szerint szabadon válaszszon oly szülőket, minőket akar, — én a közlekedeknek hagynám, hogy elfoglalják a dicső neveket, melyek curialis székeken s lictori nyalábok közt ragyognak: s részemről, ha mindenek szemében esztelennek látszanám is, megmaradnék azon szülőkkel, kiket az istenek jóságából nyerék.“ (Szász K. ford.)

Ily atya csakugyan kétszeresen áldás volt a fiúra oly időben, minőt ekkor Róma élt. A triumviratus kora volt ez. Caesar, Pompeius és Crassus uralkodtak. Az első Galliában harczolt, a másik kettő a kormány élén állott. Róma folytonos zavarok és hatalmaskodások színhelye. A forumon Milók és Clodiusok. A legnagyobb méltóságok erőszak, vesztegetés, csel-szövény zsákmányai. A nyilvános erkölcsiség oly mélyre sülyedve, hogy egy jobb családból származott ifjúnak alig vált szegyenére, ha ifjúságát dobzódás és kéjelgés közt töltötte el. (Cic. pro Coelio c. 17). Ily időben nevededett Horác atyjának, a „custos incorruptissimus“-nak szeméi előtt. Ezen nevelésnek köszönheti gyermekkori szép emlékeit, a természet és egyszerű élet kedvelését; ennek köszönheti, hogy, bár nem valami szigorú erkölcsű, magát tisztán tartotta mindattól, a mi közönséges, illetlen, aljas. Ennek köszönheti (Serm. I. 4) nagyrészt azt a bölcsességet, mely a valódi boldogságot nem a külső fény- és dicsőségben, hanem a megelégedésben és az önuralomban keresi és találja meg. — Rómában a szigorú rideg, de kitűnő tanító, Pupillus Orbilius iskolájába járt, kit „plagosus“ jelzővel tisztel meg (Epist. II. 1. és II. 2.) Ez ismertette meg vala Livius Andronicust, Enniust, Naevium, Plautust, Caeciliust, Terentiust stb.; az képesíté, hogy az isteni Homéert görögül olvasván átlássa, mily végtelen magasságban állanak Görögország lángszellemei Róma eddigi irói felett.

Húsz éves korában már Athenben találjuk a szabados fiát a bölcsészek iskoláit látogatva, együtt a legelső családok gyermekeivel, baráti viszonyban Messalával, Bibulussal, Serviuszal. — Athén ez időben tudományos kiképzést és erkölcsi romlást nyújtott a fiatalságnak. Horác részese lön mind a kettőnek. A bölcsészek iskoláinak mindegyikét huzamosabban látogatta. A még meg nem szilárdult ifjui meggyőződést majd egyik majd másik vonzotta magához, s ezen ingadozás maradandó nála később is életében úgy mint költészetében. Most Epikúr hive, ennek szellemében élvez és dalolja a „Carpe diem“-et, majd Stoa követője és hivatkozik az erényre, mint a valódi nagyság forrására, az istenségre, mely egyedül ajándékoz koronát és kormánypálczat, s éneklí a „Virtus — regnum et diadema tutum deferens uni“-t (C. II. 22.). De leginkább vonzódik állandóan a Sokrates iskolájához. — Itt tanulá a rideg gondolkozást könnyű szenvedélyekkel összeolvasztani. Itt ismeré meg az epicureus az életet a maga nyers anyagiságában. Itt erősödött meg a stoikus lelkében az er-

kölcsi és polgári szabadság eszméje. Itt büvölé meg lelkét a görög lyra, melynek szellemét nem sokára Latium nyelvén látjuk felragyogni műveiben.

„Dura sed amovere loco me tempore grato“ (Epist. II. 2. 46.) éneklí visszaemlékezésében azon időre, midőn a Caesar meggyilkoltatása után ki-tört polgárháború idejében Brutus Macedoniába menve Athénben is megfordult. Horác követte őt, s a vezér a fenkölt szellemű szabados fiút tribunus militum állással tüntette ki, melyet csak senatorok gyermekei nyerhettek el. De a philippii harcban, melyben a szabadság zászlója széttörött, eldobta sisakját ő, ki később Róma tapsai közt éneklé a „Dulce et decorum“-ot. Azonban mégse helyegezzük őt gyávasággal, hogy nem dőlt kardjába, mint vezérei, nem lett számkivetett, mint annyi harczoló társa ; az epikureus élni akart, a stoicus nem volt politikus — bár talán, ha győznek, e pályára lép, de így szép álmái füstbe mentek. Atyja már nem élt. Jóságga a katonák zsákmánya lett. Tisztességes életmód és becsületes név szerzése lőn egyedüli vágya. Vagyona maradványaiból a quaestornál írnoiki állást vett; és verseket kezdett irogatni, mire az „audax paupertas“ (Epist. II. 2. 49.) kényszeríté. J. Florushoz írt eme levél erre vonatkozó részletének ironicus tréfáját azonban nem vehetjük szó szerinti értelemben, legfőlebb azon általános nézet kifejezőjeül, hogy a szegénység a tehetségnek legjobb ösztönzője. Mert ő arra, hogy verseléssel kenyeret keres, oly viszonyok közt s épen oly eszmékkal, minők első műveihez anyagot szolgáltatnak, nem számíthatott. De meg tudjuk róla, hogy a versírással már előbb is foglalkozott, s hogy satiráját Rupilius ellen még akkor írta, mikor Brutus seregében szolgált. Lelke ösztönét, tehetsége sugallatát követte : a költészetet használni fegyverül támadói, irigyei ellen, s küzdeni a dicsőség útján halhatatlanságért.

A római társadalom egészen átalakult. Sokan elvesztek, sokan számkivetésben éltek. Előbb tehetős családok nyomorban ; mások a semmiből egyszerre nagy tekintélyben. Egyik oldalon határtalan szegénység és megalázás ; a másikon fényezés, pazarlás. A nyilvános erkölcs a felsőbb körökben mélyre sülyedve. Mindenütt gyalázat és pénz (Karsten). Minden teher, ostobaság és féktelenség, mıt ily szerencsétlen forradalom előidézhet, gazdagon képviselve. (I. Epist. 18.) Rómának e szomorú képe elég anyagot nyújtott az érett szellemű Horácnak ; s ő a Lucilius által kezdett úton nyelvben és eszmékben annyi erővel lépett pályájára epodonjaival, hogy, bár neki sokkal több nehézséggel kellett megküzdenie, mint szerencsésebb származású kortársainak, neve csaknamar általánosan ismertté lőn. Róma jeleseit tisztelet és baráti kötelék füzé hozzá, a megélhetés gondja nem gyötörte, gondtalanul élt vágyainak, s a mezei élet kedvelésében és független állásának birtokában, melybe őt Maecenas jótékony-sága helyezte, élvezé az élet örömeit, élt, mint Róma előkelői, s énekelte, mint Róma első lyrikus költője.

A „magyar Horác“-nak nem volt ilyen változatos fiatalsága.

Berzsenyi Dániel 1776. május 6-án született Hetyén Vasvármegyében. Atyja, Lajos, birtokos nemes és okleveles ügyvéd volt. Első nevelője és

oktatója stoicus szellemű atyja lón, ki a gyöngye testalkatú gyermeket nem fogta korán tartós tanulásra, hanem a szükséges elemekre maga tanítgatván otthon szabadjára ereszté, hogy testi fejlődésében hátra ne maradjon. Nem mulasztá el azonban e mellett a növekedő gyermek lelkének is nevelésére törekedni; csakhogy a mód, melyet az apa mint nevelő követett, nem vezetett szándéka szerinti célra. Ismerte gyermeke erőit, de nem jellemét; s nevelése rendszerét nem e szerint alkalmazá. Maga tanult, okos és igen jó ember volt, de nézeteiben konok, engedni és alkalmazkodni nem tudott s nem akart; nemes indulatokban gazdag, de a világ zajával meghasonlott; nem épen rideg kedélyű, de komor kedvű philosphus, ki, bár nemzetén szeretettel csügghető lelkét érdekelték a megyei és országos mozgalmak, a nyilvánosság teréről az ősi eke mellé vonulva gazdaságának élt, „corpus iuris“-a helyett pihenő óráiban remekíróit olvasgatva. Fiát 1790-ben a sopronyi gymnasimumba küldé, hol ez könnyedén utolérte idősb társait a tanulásban is, de fölülmúlta őket testi ügyességben.

A „duzzadó erő“ szilajsággal párosulva nem akarta túrni az iskolai élet szűk korlátait s 1793-ban megizente atyjának, hogy katona lesz. Atyja megrémülve vásottsága miatt, haza vitte. A fiú otthon szenvedélyvel olvasgatván a családikönyvtár classicusait, komoly törekvése iránt új remény támadt az atya szívében, s egy év múlva visszavitte Sopronyba. A jeles Vietorisz (1794) beszámítván az otthon töltött évet is, őt szép tehetsége és előbbi szorgalma alapján még jobb eredmény reményében fölvette az első rhétori osztályba. — Berzsenyi tanult is eleinte, de csakhamar saját kedvencz tárgyain, a latinon és történelmen kívül a többit mind elhanyagolta; s az iskola törvényeivel nem törődván, a korhely társaság s a maga jó kedve szilaj csínyekre csábították (Kazinczyhoz 1811. márc. 12.). De ifjú szívét nem érte romlás; kicsapongása inkább unaloműzés, virtuskodó külsőség, mint benső hajlam vagy erkölcsi megtántorodás következménye. Kereste a gyönyört, a fiatal szív hódolt ábrándjainak; de amaz nem szédítette el, emezek nem vakíták el. Horác és Gessner voltak kedves olvasmányai. Sopronyban ekkor keletkezett Kis János buzgalma folytán a „magyar társaság.“ Berzsenyi is tagja lett az egyletnek. Költői hajlama már fölébredt, de dolgozattal nem lépett föl. Talán már ekkor Horác és Gessner tökélyéhez mérte kísérleteit? Akárhogyan volt, feltűnni nem vágyott: a gyermek ifjában a férfiúra ismerünk.

Rakonzátlanágát, úgy látszik, a szigort nem tűrő dacz annyira fokozta, hogy jó tulajdonságait készakarva rejtegetvén csak hibáit láttatá. 1796-ban consilium abundi-t kapott; atyja végkép haza vitte s a gazdaságban alkalmazá. Iskolai tudománya nem volt, mert — mint Kazinczyhoz írja 1808. decz. 13-án — mikor még tanulnia kellett volna, már akkor Horáccal és Gessnerrel társalkodott; korán nagy tárgyak ragadták el figyelmét, s ő azt többé kisebbekre fordítani nem tudta. Otthon atyjával együtt olvasgatta a családi könyvtár kincseit, hanem csak a latin prózairókat, mert rossz hírű erkölcsseit féltvén atyja a költőktől óvni akarta. S a lánglelkű ifjú éjjel titkon társalkodott azokkal.

Mindössze is ennyi volna Berzsenyi fejlődése azon korig, midőn a hatalmas szellem Horác példájára a classicai óda fénykörébe emelkedett. Oly kevés előkészülettel szállt útra s végezte költői pályáját, hogy önvalomása szerint (Kazinczyhoz 1820. dec. 13.) Rajnis Kalauzán kívül sem aestheticát sem poetikát nem olvasott. Mily óriási erőnek kelle forrni lelkében, mily szenvedélyvel kelle dolgoznia, s mily éles megfigyelés, mily kitűnő érzék kelle ahhoz, hogy ily csekély képzettséggel azon korban, midőn előtte magyar példa alig állott, s a nyelv szegényen a köznapiasság porában sinylett, annyi magasztos eszmét önalkotta szép költői nyelven a classicismus szigorú formájában oly tökélyvel zenghetett, hogy megbüvölé vele kora legjelesbjeit s halhatatlanitá a Berzsenyi nevet!

De szinte mellőzni látszom költőnknek egy igen is jellemző vonását, mely vezére elveiben, főleg politikai elveiben, és hazafias ódáiban nem egyszer s oly mértékben jelentkezik, hogy annak feltüntetése nélkül emezek megértése s a költő egyéniségével összeegyeztető helyes megítélése szinte lehetetlen. Berzsenyi nemes családból eredt. „Hogy én — írja 1809. márcz. 12. — a ki eredetemet Zrinyi, Nádasdi és Gyulafi vérből vettem, s jobbanaimban Csebi-Pogány Ilkót és ezüst medenczékben mosdó Török Magdolnát látok; hogy én mondom egészen Diogenes nem lehetek, az igaz, sőt vagynak óráim, melyekben az ősi vér háborgat, s azon hériói lelkek hordómat ostromolják; de ilyenkor csak a Múzsákat hívom segítségül s békességem hirtelen visszatér“. Már jókor érezte melegét a hon-szerelem lángjának, mely atyja keblét hevíté, s vele korán megtanulta ismereni részint atyjától részint a történelemből a nemzet, de kivált a nemesség helyzetét s érezni a nemes és honfi feladatát, tisztelni a multat, rajongani a nagy ősökért s törekedni egy jobb jövőre.

Az 1791-ki lelkesülést lankadás váltotta fel. Iszonyú kép: midőn egy nemzet önmagát hagyja el! Az európai háborúk cyclusa megnyílt. Az új idő szabad eszméi elhatottak a Kárpátok csendes honába is, a tespedő nemzet néhány jelesének lelkében visszhangot keltve. De a kényuralom, mely eltiporta a nemzet anyagi virulását, vérbe fojtá a gondolat és lelkiismeret szabadságát. Berzsenyit nem érinték ezek; ő még, ha nemzete sorsán elmélkedett, minden reményét a nemességben helyezé, melynek fényes híret s nagy nevű bajnokait hirtől és írásból dicsőítve tudta. S midőn 1797-ben előtte állott az insurrectio szombathelyi tábora „oly csillogó háborús díszszel, minőt a magyar öltözet alakít“ (Döbrentei), ifjú lelkének szilaj lelkesülésével kiáltott fel: „Él még nemzetem istene!“ s üdvözlé azt a tábornok, melyről 1809-ben már gúnyos kicsinyléssel ír Kazinczynak. Ezen ódával kezdődik nagy számú hazafias ódáinak sora; nyomban követte a „Herczeg Eszterházi Miklóshoz“ című. Ezek habár utóbb át meg átdolgozva megújítottak, első fogantatásukban is már messze túlszárnyalták akkori példaképe: Virág Benedek legmerészebb énekeit.

Az ily korán fejlődő szellem — jegyzi meg Toldy — nem türhetvén az atyai ház korlátozó szigorát, atya és fiú viszonyát végre szakadás váltotta fel. „Én őt (atyját) nem vádolom — írja maga Kazinczynak 1810.

szept. 1. —, sőt azt vallom, hogy ő tanult, okos és igen jó ember, s minden hibája csak az volt, hogy engem nem ismert, és az én szilajságomat nem mérsékelni, hanem zabolázni akarta. Ebből harcz lett és örökös idegenség. Az ő háza nékem Munkács volt, melyet csakhamar el is hagytam, és anyai jószágomon magamat elhúztam. De a harcz az én lelkemet nem csüggesztette, hanem emelte és érlelte.“ — 1800-ban, már Sömgyénben, nőül vette a 14 éves Dukai Takács Zsuzsannát. Igénytelen egyszerűség s ép kedélyű józanság jellemzi nejét; testvérei kastélyokban s festett szobákban laktak, ő megelégedett férjével két kis szobában; ha módruhák helyett jószágot szerzett, nem zúgolódott, hanem a gyertya vesztegetésért és firkálásért néha nagy panasza volt ellene (l. Kazinczyhoz 1809. márcz. 12). Családi élete állandóan boldog. Gazdálkodott, és munkáján isten áldása volt. A „Jámborság és középszer“-ben, melynek éneklésénél a reflexiókból következőtve Horác C. II. 18. és Epod. 2. látszik előtte lebegni, önmaga s családja édes egyszerű boldogságát a becsületes és nemesen érző szív tiszta őszinteségével festi. A szilaj ifjúból csendes ember, boldog férj és boldog családapa lett. — De régi hajlama sem hagyta el. Mikor minden lecsendesült körülötte, könyveinek ült, olvasott, lelkesült és irt. Az esti órák csendjében, siri árnyakként, elvonultak előtte hazája romlásának képei (Angyal).

1802-ben Kis János nemesdölki lelkész s Berzsényinek szomszédja lett. A régebbi ismerősöket jóbarátság s családi kötelék: komaság vonta egymáshoz közelebb. Berzsényi át-átjárogatott vasárnaponként komaura szónoklatait hallgatni s visszafelé egy-egy könyvet hordogatott annak gazdagabb könyvtárából. S ily összeköttetés mellett is a nemhogy dicsőségre, hanem baráti dicséretre sem számító költőt az egyszerű tanulatlan nemesben a lángészről mitsem sejtő Kisnek véletlenül kelle fölfedeznie. 1803-ban íróasztalánál épen tetten érte a lopva író költőt; fel volt fedezve a titok s véle a dicső láng, melynek fényén Kazinczy lelkében, kinek Kis először sietett hirt adni s megküldeni a nemzeti kincset, újra éledt az aggódo szent remény a nemzeti nyelv, a költészet s velök az általános műveltség felvirágzására. A kik egy-egy dalát olvashatták, országszerte csodálva fogadták az új jelenséget. Kazinczy s vele jeleseink tisztelői s barátai lőnek az ismeretlen ismerősnek. S költeményeiben, midőn 1813-ban — némi ügygyel-bajjal — megjelentek, a „magyar Horác“-ot olvasák.

Ennyibe vonhatnók össze a két nagy szellem fejlődését, s Berzsényire nézvést talán itt java részben meg is állhatnánk; de Horácban az új viszonyok új elemeket juttatnak felszínre, melyek, úgy látszik, ép oly kevésbé maradtak hatás nélkül a mi Berzsényinkre utóbbi éveiben, mint előbbi s lelkét egyes eszmékkel körülményei és egyénisége szerint megragadó olvasmányai Horácból s egyik-másik kedvelt német költőjéből. Horác visszatérte után nem sokára új polgárháború rémité Rómát. Octavius, kinek „mosolygó alakjából egy új Julius Caesar kezdett kibontakozni, mérsékeltebb, s annyival veszélyesebb,“ Antonius s más ellenszeggelők ellen harczba szállott. A gyöngé szívű költő kétségbe esett most

nemcsak a *respublica*, hanem hazája sorsa felett is. A cannei ütközet után életében és jellemében fordulat állott be. Szakitani látszik stoicus elveivel, lemondani köztársasági törekvéseiről s dicső álmairól, visszatér az epikureismushoz s hódol a monarchiának. Azonban függetlenségéről le nem mond s lelkéből nem tépi ki véglegesen régi vágyainak gyökerét, a szabadság szeretetét. Él, s az epikúri könnyelműség az élvezetekben feledteti fájdalmát; vizsgálódik, s gúnyolja a társadalom ferdeségeit, önszive fájdalmának panaszolása helyett csipked, ostoroz; majd magasabb régiókba emelkedve énekli a barátságot és honszerelmet igazi szenvedélylyel, melyet titkolt szenvedélye fokoz.

A Serm. I. 2. satirája, mely költőjét egyszerre az olvasók kedvenczvévé tette, Octavián finom és szellemes kegyenczének figyelmét és érdekelttségét felkölté Horác iránt; s ez kitervezte az út-at, melyen őt is megnyerje magának és urának. Horác, ki Brutus szabad lelkét imádta, gyűlölte a síma, büszke, fényes kegyenczet. S ime a szelíd lelkű Virgilnek, kivel Horác már gyermeksege óta igazi benső barátságban élt, sikerül őt bevezetni Maecenáshoz, s rövid idő múlva barátság fejlődik a két ellenség között, sőt a Maecenással fejlődő bensőség csakhamar nyomokat hágy a költő e kori számos művein. Aztán a gyűlölt, a gúnyolt Maecenást megénekli a jóbarát Horác, s nevét mint a művészet pártfogóját, halhatatlanítja. — Elveszett apai örökségét gazdagon kárpótolá a sabini birtok; a tribunus militum helyett a lovagrend előjogát s gyűrűjét nyeré. De nem zsarolta ki helyzetét, ellenkezőleg józan okossággal iparkodott, a mennyire birt, el-elvonulni, midőn szabadsága veszélyeztetését érezé. Az I. k. 7. epistolájából végre megérté a sokszor tulságosan gyöngéd és figyelmes Maecenás Horác félelmét és tartózkodását. Viszonyuk azonban mitsem változott, sőt ezután gyakrabban látjuk Maecenást Horác asztalánál, ki mindent megtett, telt is, hogy a keleties fényűzésben élő nagyúri vendég teljes kényelmet élvezhesen lakomáin. Ha ilyenkor értesült jöttéről, egy-egy költőileg hívó dalt küldött eléje. Ilyen a III. k. 29. ódája, melynek szárnyalása e nemű ódái közt bizonyára legemelkedettebb, s hangulata, érzései, eszméi ép oly jellemzők a bölcsészre mint a költőre. Őszinte barátságának egyik legszebb kifejezője a hozzá mint beteghez írott C. II. 17. ódája, melyben jós lélekkel mondja, hogy egyszerre fognak meghalni. A jóslat teljesült. Mind a ketten 746-ban haltak meg. Az imperator fényes temetést adott a halhatatlan hattyúnak s Maecenása mellé temetteté. (Szász). Az imperator? igen, Augustus: az a híres Octavius, ki a legundokabb gonosztevő és a legnagyobb erény gyakorlója ugyanazon személyben; kinek egykor Maecenás ezt írta: „Surge tandem carnifex!” s kinek emlékpénzén a „Pax Augusti” olvasható; ki a köztársasági harczok embertelen, vad és aljas vezére, s a boldog béke Caesarja volt. Horác satirái őt sem kimélték, sőt midőn már megbékélvén az új alakulásokkal s C. III. 25. ódájában a

„quibus
Antris egregii Caesaris audiar
Aeternum meditans decus
Stellis inserere et consilio Jovis“.

zengve dicsőíté a béke Caesárját, még akkor sem félt „megragadni a kínálkozó alkalmat, melyben kifejezheté gondolatait a mult s az Augustus hatalomra jutása felől. Majd az emelkedő Caesar nyilvános elleneit, L. Sextiust, Au. Delliust, Pompeius Grosphust dicséri; majd Cato erényét magasztalja és dicsőítve s büszke megemlékezéssel szól Brutusról, ki őt első ismerte föl, tüntette ki s hívta a szabadság szolgálatába: mind ez egyenesen vagy oldalt, de sérthette Augustust“ (Szász) Hanem a bemutatás, a szíves fogadtatás, a prenestei barátságos együttlét, a közelebbi ismeretség megváltoztatták e viszonyt, s kivált mikor Augustusban a magánéletben egyszerű, mértékletes, szenvedélyein uralkodó embert, az állami életben hazája nagyságáért mindenre kész bölcs és szelid fejedelmet megismeré, annyira elragadta heve, hogy ha talán Calliope égy kissé biztatja, bele fog az Augustus harci tetteit dicsőítő eposba, — ha ugyan egészen komolynak vehetjük erre a főnebb idézett (C III 25.) hely czélatát. Nem szűnik meg egyes magas röptű énekekkel magasztalni, Múzsájának legerőteljesebb nyilatkozatai, legfellengzőbb hazafiúi s politikai költeményei állanak e sorban: C. I. 2., I. 12., III. 3., 5., 6., melyek közül leginkább kiválílik mint Horác önálló, a caesarismus szellemétől magát mégis függetlenítő hazafias szellem és erkölcsbíró legragyogóbb kifejezője: a C. III. 6. ódája, melyben az erkölcsi süllyedésből Róma vesztét jósolja, a minek Augustus kormánya csak ideiglenes gátot vetett.

Horác baráti szívét a béke caesárjának s a fényes kegyencznek barátsága nem tölté be egészen. Helye maradt ott régi és új barátainak is, különösen a szellem aristokratáinak: költőtársainak. Változatlan szeretettel vonzódott Virgilhez, kire a „Sic te diva potens Cypri“ gyöngéd s az aggódo barátság meleg búcsúját lehellő dalt írta. Tibullus, Varius, Valgius Rufus, a két Aelius Lamia, Dellius, Munatius, Plancus, Quinctius Hirpinus, Taliarchus, Pompeius Varus, Titius Septimius, Manlius Torquatus, Manlius Censorius, Lollius, a két Piso s ezeknek atyja Lucius Piso neveit szive nemes hevével halhatatlanítá műveiben.

Mennyire mások a mi Berzsenyink életviszonyai! Ösztönzője nem *Πείρα* s nem a dicsőség, hanem maga a tehetség, s a nemzeti nyelv művelése. Maecenása önnereje; Augustusa a nemzet jobbjai; római népe maga a nemzet.

Gazdaságának és költészetének élt, mind a kettőben szerencsésen. (I. lev.) Sömgyénben csakhamar jobb gazda lett, mint atyja; somogyi jószágait kiváltván, többet kapott rétben és szántóföldben ezer holdnál, ugy szintén egy igen szép szőlőt, mely hat s hét száz akó jó bort termett. Feleségének is szép hozománya volt. „Ezekhez tudván — folytatja Kazinczy-nak — az én életem módjának nagy egyszerűségét, tehát én elég gazdag vagyok.“ Szerény és zárkozott jellemének tulajdoníthatni részben azt, hogy költői fejlődéséről alig tudunk egyéb bizonyosat, mint legfőlebb azt, hogy eleinte Mathissont, Gessnert, Virágot s mindvégig Horácot kedvvel olvasá és egyben másban követte is. De erős idealismusa nem fért össze a németek sentimentalismusával; s Virágtól nemzeti érzést, Horáctól művészetet

tanulva csakhamar megjelölé magának „Romlásnak indúlt“-jával a pályát, melyen állandóan meg is maradt. Másrészt annak: hogy szerénysége nem engedé a költő énjének titkát kísérleteiről — mint hívé — kiszivárogni, s hogy egyáltalában nem tartozott gyengéi közé mindazt, mi keblét mozgalomba hozá, mi napi történeteit tevő, dalba önteni. Így fejtett ki költészete mások buzdítása, bírálása, tanácsa, szóval direct hatása nélkül azzá, a mi nek Kis és Kazinczy, s velők a nemzet és a kritika megismeré. Csak művek, csak poétai tanulmányok valának útmutatói. De tárgyért még azokhoz sem folyamodik sehol. Önerejével — gratia nélkül — biztosította anyagi és szellemi existenciáját.

Politikai meggyőződéséről és irányáról kellene még e helyt szólanunk. Mint független nemes a korabeli nemesi osztály jellegét viseli. Ragaszkodás a trónhoz s tisztelettel párosult csodálása kora jobbainak határozzák meg politikai álláspontját. Érez bizonyos rokonszenvet a nép iránt, de a nemzet szó alatt mindenütt a nemességet látszik érteni. Mária Terézia uralkodása fényének hatása alatt s az ősi alkotmányhoz ragaszkodás érzetében itéli meg a nemzet politikai helyzetét. Az 1789-ki eseményekben hazája integritását látja veszélyeztetve. Nagy Pál alkotmányi elveinek szívvel-lélekkel híve. Kora jobbainak barátságát nem keresi s megnyervén érte nem is hálálkodik; de a pillanat heve és ünnepele hamar elragadja, s ilyenkor az arisztokráciában nem lát egyebet, mint a szellemi tökély fokozott kifejezését (Horv. S.). A nemzeti dicsőségért rajong, s retteg az elsatnyulás borzasztó következményétől: az erkölcsi sülyedéstől.

Augustusa nem volt, kit Horáccal az istenekig kellett volna emelnie; de egyetlen költeménye: „Felséges királyunknak Keszthelyre várátásakor“ eléggé jellemzi a hű magyar nemest, ki fejedelmében a kunyhók paizsát s az emberi jogok órét tiszteli meg. — Örömmel üdvözli a „boldog nevelőt“ Görög Demetert, ki országok s koronák reményét vette kezére, midőn 1803-ban Károly főherczeg nevelőjének választatott A történelem nemzete multjából fájdalokat pendít meg ez ódában:

„Hajdan, ó bús sors! nemesült atyáink
Mennyi belső tűz s fene üldözések
Ostorát nyögték de —“

vigasztalódik, mert

„az égbe ért már
Ábeli vérök.“

nem fél többé, bizik:

„Sem idők zavarja,
Sem gonosz vádak soha fel nem oldják
A magyar szívnek kötelit: Királyunk
Ismeri népét.“

A hazafi érzés ihlete lengi át e dalt, s az idézett helyek minden sora, minden vonása ugyanazt a nemest láttatja a költőben, kit főnebb jellemeztünk mint politikust. S talán nem fölösleges még azt is ide jegyezni, hogy ez a költemény annyira igaz ihlet és tiszta, minden mellékes körülmény-

től szabad érzés műve, annyira nem készült gratulációnak, hogy Görög csak 1824-ben hallotta Döbrenteitől, hogy Berzsenyi őt megénekelte.

Berzsenyi megénekelte kora jobbait, ha irántuk szive dalra készíté; de nem azért, hogy megköszöntse őket vagy divatos magasztalásokkal hiröket és önhirét emelje és terjeszsze. — Az 1807-ki országgyűlés alatt megtisztelti Felsőbüki Nagy Pált, a catói lelkű magyar nemest s hatalmas szavú szónokát az alkotmány ügyének, kinek fellépésében mindenütt nagyságot lát az ősök díszében újra fölragyogni, s kinek elveivel költőnk elvei egygyé forrtak. — Dicsőíti a nagyérdemű gr. Szécheny Ferencet; de

„Nem kincs, nem ragyogó polcz tüneménye,
Nem mászó csapodár kába reményei
Mozditják ajakát; mert csak az istenibb
Erkölc csolja ki énekét.“

Hanem dicsőíti a polgárt, kinek fényes birtokai kénye le nem köti munkás életét, ki terhek alá veti Atlas — vállait, hogy szemei hajónk kormányára vigyázzanak, s ki mindenkit megelőzve, lelke főgondját a tudományok gyámolítására fordítá, buzgón gyűjtögetve a haza kincseit, hogy új létre keljen „az alkotó Corvin tára“ általa. — Leomlik az idősb Vesselényi „szent porain“, a jókkal együtt könyeket áldoz a szilárd magyar emlékének, kinek neve „rettenetes vala és imádott.“ S hogy ennyire magasztalja őt, ki különben nem tartozott történelmünk nagy alakjai közé, ismét csak elveinek tulajdoníthatjuk minden mellékes tekintet nélkül. Vesselényi az 1792-iki országgyűlésen erősen védte az alkotmányt; a magyar játékszín létesülése körül nagy érdemei vannak; iróinkkal folytonos összeköttetésben állott. Ezek ama fényes díszek, melyekért kéri szellemét, hogy legyen szeretett hazája védő lelke s adja vissza fényes díszeit deli magzatában. Kivánsága teljesedett. Az ifjú Vesselényiben atyja újra élt. De működése köre szélesebb, szelleme hatalmasabb. Üldöztetésben és dicsőségben egyaránt kiválóbb, küzdelemben és szilárdságban apja méltó fia. Az alkotmányos törekvések jeles szónoka, a közélet hazafias bajnoka; történeti alak, kit méltán dicsőít egy Vörösmarty, s kinek nevét illik tisztelettel említenünk. És az ifjú Vesselényi hálásan köszönte meg a költőnek 1814. szeptemberében az atyja hamvaira írt „nagyhirű ódát.“ Költőnk pedig e látogatást avval tünteti ki, hogy egy kis epigrammában festi az ifjú Vesselényit, hizelgés nélkül nagyot, de nem valótlant jósolva felőle.

Még csak egyet e nemű viszonyairól, melyek dalra hevíték a különben természetesen óvatos dalnokot. Berzsenyi költeményeit Kazinczy révén csakhamar olvasták az ő kéziratából barátai, ismerősei, s így kézzel járva a nemesség egy része. Így költőnk még az első kiadás megjelenése előtt sokak bámulatát, tiszteletét fölkelte nem csak az írói nemzedék körében, hanem az ébredező litteratúra pártolói között is. Míg amazok barátsággal üdvözlék, emezek részéről váratlan kitüntetések érték. 1811-ben gr. Teleky László mint Somogy vármegye főispán helyettese Berzsenyit, ki mintegy atyja stoikus nyomdokain haladva, bár szíven hordá a közügyet,

annyira visszavonultan élt, hogy még a megye gyűléseire sem járt, táblabírói kinevezéssel lepte meg. E kitüntetés a nemes gróf részéről a költőt illeté. kinek műveit már kéziratból ismeré ; sietett méltányolni a jeles elme érdemét s figyelmeztetni Somogy rendeit : „mi és ki lakik közöttük“ (Döbr.) Berzsenyi maga is így fogta fel ezt. Teleky iránt érzett nagyabecsülése dalra hevíté, midőn ez „a Balatonra szállott“ 1812-ben. De üdvözlétében hálálkodásnak vagy hízkeledésnek betűnyi nyoma sincs : csak tisztelet minden sorában az iránt, kit nemes lelkének tettei erre érdemesítenek, s buzdítás ahhoz, ki magasb czélra tör :

„Menj! megcsillapodott a zaj előtted, és
Szendergő suhogás váltja fel a morajt;
Nézd, a két Badacsony lassu Favont lehell,
S nem küzd a Tihany ősz foka“.

Ezzel kapcsolatban még különösen két kitüntetését kell a nagy költőnek fölemlítenem : egyik, hogy br. Prónay Sándor a somogyi rendek előtt „a magyar Parnassus diszének“ üdvözli őt ; a másik, midőn azon tudósítást kapá Erdélyből, (1811. aug. 15.) hogy gr. Bethlen Ádámné anynyira megszerette Melancholia cz. költeményét, hogy azt egy igen szép kertjének grottájában köre metszeti. „Mely szépen tudnak az asszonyok koszorúzni! — kiált fel Kazinczyhoz irt levelében — mely édes az ő kezeikből minden!“ — Mind a kettő mélyen meghatotta szerénységében ilyenekre nem számító lelkét, s mind a kettőnek nyoma van költészetében. Prónayt 1812-ben tiszteli meg azon „felséges szárnyalású“ ódával, melyről Kazinczy ezt ismétli neki (1813. január 8.): „véle neved kivívtad mély porából s általad maradékaidnak — Csudálom ezt a mívedet is, s még Néked is — Néked, kit kimondhatatlanul szeretek — irígylem.“ Berzsenyi önérzetének oly erős nyilatkozata ezen óda, mint Horácénak az ő „Exegi“-je. S épen nem ütközhetünk meg rajta, hogy a szerény Berzsenyi, ki még ekkor tájban is így ir Kazinczynak: már egészen elhitetik velem, hogy poéta vagyok, Exegit énekel önmagáról, ha tekintetbe vesszük azon időben a Prónay Sándoros megtisztelés szokatlanságát és szépségét, és azt, hogy művei még nyomtatásban meg sem jelentek, s őt már ünnepli nemzete. És ő maga, ki műveiért ily dicsőséget sem várt, ebben érzi „gyönyörű bére egész becsét“ Nem hálálkodik érte, hanem viszonozza a tiszteletet, s végezetül áldozni hija magával a hon istenéhez :

„Te tulkokat, bort, drága myrrhát,
Én amarant koszorút s virágot.“

De maga e költemény is méltó az Exegi eszméjéhez. Legremekebb alkotásainak egyike, telve érzéssel és igazsággal. Mosolyogva nézi lelkesedett szeme a hősök ragyogó szobrait és a halált, mióta hona bölcs fiától pályabért nyert szűz Camaenája. Győzött. E győzelem boldoggá teszi ; mert szeretettjeire dicső nevet hagy örökül ; mert érzi, hogy lelke viszhangra talált a hazában, és becsületes őszinte lelkek győzik meg arról, hogy műve érdem a nemzeti nyelv és vele hazája oltárán. — A „Bonyhai

Grotta“ gr. Gyulai Katalint, Bethlen Ádámnét köszönti — a hősök leányát (1814). E gyöngéd érzésű kellemes kis dalát eléggé jellemzi a két utolsó sor a Grottához, melyben a grófnő szebb lelkek gondjaiba szokott merülni :

„Légy templom a szelid Muzsáknak
S a sphaerák zengése ömledezzen körül.“

A kidolgozás nem oly becses, mint egyéb műveiben; de maga is érzi, „hogy igen csekély“, hanem azt is érzi, hogy „szívből jött.“

Egészen más hatás az, mit Festetich kitüntetése tett lelkére; de nem hagyható ki, mert azon jellemvonások, melyeket Berzsényi magáról Festetichcsel és helikoni ünnepeivel szemben felmutat magatartásában, leveleiben s ezekre vonatkozó költeményeiben, annyira magukon viselik egyénisége jegyeit, a költő egész lelkét, hogy nélküle talán nagy hézag maradhatna eredetisége vitatásának érvei között. — Gr. Festetich Györgynek hazafi érdemei között bizonyosan első a magyar irodalom pártolása, s ebben nem utolsó, hogy a „nagylelkű intéző nemzeti kulturánkat előmozdító hazánkfainak pénzbeli jutalmat ajándékozott.“ A keszthelyi Helikon ünnepeinek regényes hire költ. Ezekről s a jutalmazásokból Berzsényi sem maradhatott el. Berzsényi bőven ír ezen ünnepekről Kazinczynak. De mindennél becsesebbnek tartja önmagára nézve azt, hogy „az ősz Festetich a szegény Berzsényinek az utczára kalap nélkül elejbe szaladt.“ Büszke volt erre holtig; mert magában „a magyar író“, a nemzeti nyelv apostolát érezte megtisztelve. Hasonlóan a helikoni ünnepeket is csak azért becsülte oly nagyra, mert a nyelv, költészet és tudomány tiszteletét látta bennök. Ennek kifejezője a „Hymnus Keszthely isteneihez“; ezen érzet ihleti lantját, valahányszor Festetichről emlékezik. Kivéve talán a „Festetich! boldog“ kezdetű költeményében, mely, úgy látszik, előbb is készült, mint közelebbi ismeretségük kifejlett. Ebben ugyanis boldognak mondja őt, mert kincsekkel gazdagon megáldva jötevő keze áldást hinthet, valamerre fordul, s kebelében érzi tettei bérét. Szinte irigyen vágyik ily szerencsére. De büszkévé teszi öntudata, hogy ő is ép ugy szereti hazáját, bár kincse nem levén

„csak ezen betűkben ömledez a szív.“

Ki nem érzi ebben a büszke nemes és önérzetes költő lelke hatalmát? — Csakhogy Festetich jó akaratú jutalmazásaiban nem volt eléggé tapintatos. Nem is gondolt arra, hogy a kinél csak betűkben ömledez a szív, ugy gondolkodik felőle egyszerű födele alatt, hogy

„Mint te oly gazdag vagyok én magamnak.“

Innen, mikor a keszthelyi gróf, látogatásra kéretve, az izenetvivővel „két legszebb svájcer tehenet hajtattott be a niklai kis gazda udvarára mint ajándékot a nagy gazdától“, szégyenpir futotta el arcát és „soha sem voltam én még — írja méltatlankodva Döbrenteinek — érintkezésben ő vele, hanem csak ugy jártam el gyakran udvara mellett utaimban, s a mit

irogaték reá, azt egyedül magamban, azért irtam, mert én, akármilyen különködőnek mondják, nagy embernek tartom.“ Hogy ő maga is különködőnek tartotta, ennek nyomát későbbi költeményeiben elsimítja ama nagy tisztelettel, melynek „Örvendj, hazánknek bölcs fia, Festetich!“ kezdetű ódájában ad kifejezést, dicsőítvén őt, kinek nagy része volt azon munkában, melylyel nyelvünk, atyáink ajka, feloldatott; dicsőíti, mert érzi, mennyit köszönhet neki „a nép, nyelv, tudomány, magyar ősi erkölcs.“ — Az „Elegia gr. Festetich György hamvaira“ ugyanezt az érzést mutatja fel még tisztultabban, mint az ódák; már ebben a kiskgazda kibékül a nagygazdával, kinél

„A zengőt koszorú emelé és gazdag ajándok,
Minden ideg kifeszült, s büszke futásnak eredt.“

Ime e néhány példából is elég világosan látható, hogy költőnket azok iránt, kikhez nem fűzék baráti kötelék, nem vezeték egyéb, csupán az a szent láng, melynek neve honszerelem, melynek ihlete mutatta meg geniusa útját s teremté ama fönséges hazafias ódáit, melyeket bírálói egy véleménynyel Horác e nemű ódái mellé sőt azok fölé emelnek. Mint riad fel a fiatal szív, midőn a szombathelyi táborban látja harczos hős nemzetét! S mint tépi szét a nemesi fölkelés kudarcza lelkének éltető hitét. Mily rettentő e szilaj kétségbeesés hangja, e próféta harag „Romlásnak indult“-jában, mely „egy philosoph megnyugvásával végződik, de e megnyugvás csak rettentőbbé teszi.“ (Gyulai) Mégis, mégis szelídül e harag, bizni kezd, biztatja nemzetét s remél a jövőben; a közös lelkesedés a nemzeti nyelv ügye iránt, harcot idéz fel jó képzeletében, melyben újra születik a „lerogyott magyar.“ („Majláth Jánoshoz.“)

Barátaikhoz intézett költeményeinek hasonló alapja s hasonló tartalma van; ezeknek is legfőbb motivuma a hazafiság. Nem ismeri a barátság érzélgős sentimentalismusát, nem fejtegeti bölcselmi theoriáit. Nemesen s melegen érez irántuk, de mindig csak való vagy legalább az ő szemében ilyen érdemért tűzi homlokukra elismerése koszorúját. — Zárkózó szívéhez mint barátai Kis és Kazinczy állanak legközelebb. Nála mind a kettő idősebb. Viszonyát az elsővel már fönebb érintettem; s e jó viszony alapjában változatlan maradt a sírig. Kis Jánost kortársai közül többen, kivált Kazinczy, nagy poétának tartották. Berzsenyi jobban ismeri mindnyájoknál, s véleményük hatása alatt is hívebben festi őt, ki bölcselkedő Múzsája, sokratesi lelke mennyei kincseit rózsák közé rejti, hogy megfoghasa a szívet. Csakugyan ő is lelkesedve olvasá Kisnek szép menetű csendes erkölcsi költeményeit. — Kazinczyval Kis ösmertette meg költőnk műveit. Nagy gyönyörűséggel olvasta s látta bennök a classicismus erős híve, a merész újító „Horác, Mathisson és Salis. s Virág és Kis tanítványát.“ Többszöri levélváltás után bizalmas barátság fejlődött a két férfiú között, mely, ha mint barátság nem volt is mindig egyforma, mint tisztelet, csudálat, szeretet és bizalom mind végig megmaradt, Kazinczyban bizonyára egészen, de a békejobbot nyújtó Berzsenyiben is legalább

részben még akkor is, midőn a beteges Berzsényi s az édeskés Kazinczy között némi összeütközések e jó viszonyt megzavarták. Érdekes e levelezés mindkettejük jellemére nézve. Hosszas volna csak kiválóbb mozzanatait is elősorolni. Azért csak az itt szükségesebbekre terjeszkedem.

Berzsényi Kazinczy első levelére válaszolva (1808. decz. 13.) egyebek közt ezt írja: „Egy igen érzékeny jelenést, egy igen szent ünnepet jegyzett az Úrnak levele az én életemnek napkönyvében, s nem szégyellem megvallani, hogy egy pár forró férfiúi cseppet nyomott ki szemeimből: de érzem, hogy az, nem a dicsőség csiklandásának munkája, hanem a jó szándék jutalma és a jók öszvetalálkozásának andalódása. — Ez az én érdemem és dicsőségem! Ugy vagy, nem maradt elrejtve az én jó igyekezetem és törekedésem! Ezen gyönyörű szempontból magyarázom én egyedül azon szíves hajlandóságot, melylyel az Úr Múzsámat öleli, kegyeli, lantomat koszorúzza.“ És befejezésül: „Hadd végezzem el már most, nagy érdemű hazafi! ezen kedves levelemet úgy, hogy azt se a hízlekedés alacsonysága, se a pedanteria pathosa be ne mocskolja, hanem a tiszta szeretetnek és tiszteletnek minden jó kívánása és magamnak egész általadása zárja be.“ — És Kazinczy őt teljes odaadással fogadta s lelkesedéssel üdvözölte (mint Kazinczy Gábor jellemzi), nevének dicsőségének buzgó, lankadatlan hirdetője volt, nyílt és színléstelen barát, ki inkább a barátságot veszélyezteté, hogy sem meggyőződéséhez hűtlen legyen, a bármi képzelhetett ok nélkül hűledező hívének minden közeledését mindig egyenlő, tartaléktalan érzéssel fogadta, s azt a testben és lélekben megroncsolt, végkép eltávolodott barát iránt élete utolsó perczéig — s mily sujtolása közt a sorsnak! — híven megóvta.

Berzsényi levelei határozó bizonyítványai annak, hogy tisztelete és barátsága őszinte volt. Kazinczy előtt nem volt titka. Talán csak neki mert panaszkodni; érezte, hogy az annyira finom kedélyű psycholog nem gúnyolja ki, sőt megérti, s keble rokonérzettel telik el. (I. lev.) — És Kazinczy soha sem élt vissza bizalmával. — E levelekből ismerjük Berzsényi családi viszonyait, bajait rokonaival s barátaival. És mégis, sajátságos tünetény, egyszerre el kezd hidegülni Kazinczytól, ki csak avval sértette meg, hogy felette gyöngéd volt iránta. Valóban ehhez kulcsot Berzsényinek sem munkáiban sem jellemében nem lelünk. Életkörülményeinek változatai, melyekre ismét csak eme levelek nyújtanak adatokat, adják meg ennek, ha nem is épen teljes, de nem is egészen homályos magyarázatát. Némi részben már főnebb érintém ezeket, itt Kazinczy Gábor összefoglalását idézem: Neveltetése, mely, konokul, a gyermek szenvedését nem vezérteni, hajlítani, hanem nyugózni, megtörni akarta minden áron; a szerencsétlen viszony atya és fiú között, s ennek folytán idegen menyébe költözése, szerinte „száműzetése“; a szenvedélyek, mik a herculesi alkatú egyéniséget kétszeresen-romboló hatálylyal kellett hogy rázkódtassák, majd házi gondok, bajok, csalódások, az 1811. patens, mely „életének egész planumát lerontá“; a hosszas betegség, mely „testét s még inkább lelkét elbágyasztá“, midőn Kölcsey „goromba recensiója“ a sok nemüleg

elkeserített, de külömben is zárkozott, ingerlékeny, epés vérű s — mint a levelek is itt-ott mutatják — gyanakodó férfit halálos bántalommal illeté, s kétszeresen, mert érzé, hogy ellenfelével mérközni tudományos ké-szültsege nem engedi, sőt fájdalma sem osztatott meg úgy, mint, szerinte, bizton várható. E csapás alatt összeroskadt Berzsenyi. Méltán írta, néhány évvel utóbb Kazinczynak, hogy egykori barátjának csakis „árnyéka látogatja meg; az egykori lélek nincs többé.“ S halott maradt barátainak (úgy látszik kivétel nélkül), a literatúrának.

A mily kevés theoriája volt a tudományos ismeretekben, oly csekély emberismerete a közéletben. Természetes idealista. Rendesen túlságokba csap érzésben és bölcséletben egyaránt. Könnyen lelkesül; lelkesülése szárnyán magasan csapong képzelete, de gyorsan leszáll; hirtelen lehül. Valóságos ódaköltő még a közélet realismusában is. Kazinczy jól ismerte lelkületét, tehetségét, erejét; s a túlságosan szerény poétát megtanította „merni.“ Azon levelei, melyekben költészeti oktatásokat ad neki, valóban nagy hatással voltak reá; mit mindjárt „Ajánlás“-ában kifejezve találunk;

„Te lelkesítéd szunnyadozó eróm,
Kebledbe öntöm zsenge virágírat:
Iktasd dicsőben tört utadra
Nyomdokidon lebegő Caménám!“

Hú vezetése, jó akarata és izlése iránt oly nagy a bizalma, hogy költeményeinek kiadása előtt — minthogy ő is csak az igazi poézist szereti, a közönségeset pedig gyűlöli, s inkább írja nevét egy jó rend alá, mint száz üres foliantok homlokára — arra kéri, hogy mutassa ki azon darabjait, melyeken ezen principiumnak bélyege nincs, hogy azokat az irgalmatlan tűznek adhassa. Az igaz ugyan, hogy aztán nem fogadott szót, nem követte tanácsát; de, ha rosszul tette is ezt egyik-másik darabra nézve (p. Örömhöz), nagyon helyesen cselekedte a „Fohászkodás“-sal, melyet Kazinczy szintén kihagyandónak tartott, mert, nem lele bár benne semmi hibát, de a religiosus poétának csak is ez az egy műve legyen képviselője? — Berzsenyinek szokása volt sokszor, igen sokszor át meg átolvasni, át meg át javíltgatni költeményeit, mielőtt nyilvánosságra bocsátaná. Senkinek sem, csak Kazinczynak mutatta be azokat, olykor felemunkában, hogy rólok ítéletét kérje; még azokat is megküldötte neki, melyekben épen őt vagy nejét ünnepli. Levelezésük tele is van a legaprólókosabb észrevételekkel s Kazinczy részéről oktatással. Kazinczy nem oly nagy költő, mint Berzsenyi; s bár kétségtelen észrevette hibáit, mégis annyira megnyerte költői tehetségével és izlésével a nyájas lelkű jó barát Berzsenyit, hogy őt Kissel együtt nemcsak levelében (1809. jan. 18.) vallja phantasiája előképének és lelkesítőjének, hanem költeményben is mestereül magasztalja, — miről egyik legjellemezesebb rész talán „Az én Múzsám“-nak e sorai:

Ti két Tyndaridák lettetek a magyar
Pindus fellegi közt s hajnali csillagok
Hosszú éje után: én philomélaként
Üdvözlém az arany nap piruló egét.

Merész idealismussal látszik emelni Kazinczy érdemét „Mely méltó koszorút“ kezdetű ódájában is, mely Döbrentei kiadásában (42 l.) „Orczy árnyékához“ címezve fordul elő, Toldyében pedig „Kazinczy Ferenchez“; de benne a látszatos túlzás inkább a hangban, mint a gondolatokban érezhető. Érzés és bölcelet benne egyaránt igaz. E nemű ódái közt ez a legjelesebb: méltó azon érzethez, mely szívét a Kazinczyéhoz fűzé; mind azt a sok szép dicséretet, melyekkel Kazinczy öt leveleiben elhalmozá, s melyekre a sokkal egyszerűbb, kevésbé nyájas, nem oly édeskés beszédű férfiú nem is győzött válaszolni, ebben az egy ódában viszonzta. És méltán; tőle úgy is, mint jó baráttól, úgy is, mint kora legnagyobb költőjétől ezt megérdemelte S midőn a sokféle meghasonlás után róla feljegyzi hibáit s azon vonásokat, melyekben egymástól nagyon eltérők valának, akkor sem tagadja meg amaz érdemeit, akkor sem bánja, hogy úgy dicsótté azt a férfiút, kiből „a lelki barátság és szépirás mind lelki — mind technikai értelemben valami legyőzhetlen szenvedély volt, s kit, ha hibáiért haraggal ítelt is meg, erényeiért mind végig szeretett,“ (lev. 1829. jun. 15.)

Berzsenyi nem volt barátkozó szellemű ember. Életben és költészetben mindig csak az érdemnek áldozott, de a tolakodás színének még képezetétől is irtózott. Első pesti útjában megismerkedett (1810.) Kazinczy triászával; 1813-ban meglátogatta Virágot is, ifjúkori ideálját. „Pesti barátaidat — írja 1810. jun. 23-án Kazinczynak — hozzád méltóknak találtam. Köszönöm néked azon vidám napokat, melyeket az ő társaságukban éltem! Valóban nagy boldogság olyanokkal lenni, kik velünk egyenlően érzenek, értenek!“ Szinte irigyelni kezdi életüket, minek kifejezést ad Vitkovicshoz 1815 ben írt levelében, hol könnyed bölcselkedését így fejezi be:

„Így ir, így érez, így él most barátod,
Ki téged, édes Miskám, megkeres
Az új zephirrel s első fülmilével,
S veled csevegni és nevetni fog.“

A „Virág Benedekhez“ szóló ódát Döbrentei jegyzése szerint 1808-nál jóval előbb írhatta „az elérendőül tűzött példány érdemeibe még lángolva tapadó ifjabb kor ömlengésiben.“ — Van még ódája Kisfaludy Sándorhoz, Téli Takács Józsefhez s másokhoz; ezeken érzelmeinek, részint egyéni gondolkodásának, részint azon hatásnak ad kifejezést, melyet reá ők működésükkel, különösen a litteratori pályán szerzett érdemeikkel gyakoroltak. Legkiválóbb ezek között azon költeménye, melyet már jó későn, a meghasonlás után, írt gr. Mailáth Jánoshoz (1830.). Mailáth ugyanis németre fordította néhány költeményét s „Magyarische Gedichte“ kötetében (1825) kiadta. Ezzel koszorút nyújtott Berzsenyinek. Mailáth nevét költőnk már az 1822-ki Aurórából ismeré, melyben „Villitáncz“ át olvasá. Annál kedvesebb lett lelkének a tehetséges férfiútól azon elismerés, melylyel ez bevezetése XLII. lapján róla ír: „Berzsenyi Dániel ist unstreitig der erste der magyarischen Dichter; denn er ist durchaus magyarisch. Es lässt sich nichts Glühenderes denken, als seine Oden.“ Tovább u. ott a „Romlás-

nak indult“-ról: „Kann ein Magyare etwas Herzerreisenderes finden, als Berzsenyi's Klage über den Verfall Ungarns?“ És: „Aber auch seine anderen Gedichte sind durchaus ungrisch empfunden. Er ist so recht aus der magyarischen Wesenheit poetisch“ Mondom ez annál kedvesebb volt lelkének, annál jobban meghatotta az igazságos dicséret, mert a holtig gyűlölt ellenfél jóslata, hogy „talán elérte, noha még igen jókor a határt, melyet a természet a poéta és nem poéta közt vona“, látszólag egészen teljesedett, s ő legalább költői pályája végén állott. Ezen ihlet alatt újra fölhangolja a pihenő lantot, s magas énekében bár nem oly szilaj erővel, mint előbb, Mailáth szerint „wie die Waag ihre schäumenden Wogen hinwält“, de szelidebb hangjában ugyanaz a szív, s alkotásában ugyanaz a tökéletesség. Nem „mint a rohanó Vág“ leng éneke:

„Csak mint az alkony enyhületén kalász-
Párnáján pihenő lányka szelid dala
Üdvözli a várt est nyngalmát,
S a hegyek ormai közt mosolygó
Hódat, midőn már csend fődí a u ezőt,
S a pásztorgalyibák gőze a völgybe szállt.
Mailáth! poétád napja hűnyik,
S nem ragadoz dala árja többé.“

Visszagondol a multa, midőn Olympia istenfiakkal küzdve tűnt fel isteni bájba merült szemének. Eltűnt a kép, de az ő szózata nem vala puszta hang. Ugyanolyan szellemben, mint előbb a Prónayét, a Festetichét, a Kazinczyét, mindenütt tettetés nélkül viszonozza üdvözetét Mailáthnak, ki ő benne a hazaszeretet énekesét köszönté.

„— ha szépnek érzed férfiás énekim,
Benned vannak azok, benned a honi szív,
Melyet magasztalsz, benned a hív
Honszeretet daliás erénye.“

„Menj, énekeld hát e magas égi lényt!“

S ki egykor egy próféta riadó hangjával rázta fel a testepedésből nemzetét, egy próféta bölcselő szemléletével mutat a diadal útjára, melyen Széchenyje halad.

„Oh, énekeld őt, a diadal fiát!“

buzdítja Mailáthot; ő már nem énekelhet:

„Engem a Villitáncz
Int már; de honnom új virultán
Vert dalodat porom érzi majdan.“

Hátra volna még egy, az a leghivebb barát, kire soha sem neheztelt, kitől soha sem félt, hogy bizodalomával visszaél, kivül nappal pihenő óráiban soha sem unatkozva társalkodott folyvást, kitől nem sajnálta éjei nyugodalmát, ki a gyermek ifjúnak első tanítója, a férfiúnak barátja, a költőnek költőtársa, s meghasonlása borús egének földerítője: Horác. Mesterének nevét a tanítvány saját nagyságával dicsőíté legfényesebben. S ha méltó társa, méltó tisztelője is. „Róma fenséges szavu Pin-

darussa“ magához emelte lantját, reá fűzte tüzes ömledése aetheri szárnyát; s hazafias ódáiban a mi Berzsenyink fölülmulta mesterét. Megbűvölte képzeletét Tibura csendes ligetének örömeivel; és a mi Berzsenyink „megelégedése“ nem is kér khinai pamlagot, sem márványpalotát, egyszerű de független magyar gazda marad s boldogan éneкли:

„Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissa,
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tiburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalászsza!
Biztató földem; szeretet, szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?“

Mestere bölcsességét, epikúri életnézetét dalba („Horác“) önti, mert elhiszi, hogy igaza van, hanem csak másokat iparkodik reá figyelmissé tenni; ő nem bírja követni. Mindazon által az „ömlő lant fejedelme“ mindig szent előtte, s majd úgy van vele, mint isteneikkel a görögök: Virágot hona Flaccusának mondja, Kisnél a tibúri phoenix magas ömledését dicséri, Kazinczyban pedig, hogy Flaccus lelkével s élesb kacajával dorgálja a vakság romlott korcsait, s Mailáth elé a honszerelem éneklésére buzdítván példaképpül állítja:

„Menj, énekelj hát e magas égi lényt!
Ezt harsogta örök Pindaros és Horác;
Ez istenité a világnak
Hajdani váteszit és erősít.“

Berzsenyi Horáctól sokat tanult; s e tanulmánya épen nem amaz egyes sententiákban és képekben jelentkezik, melyekkel itt-ott át-átszövi saját eszméit s gondolatait. Ennél jelentősebb az, hogy ép úgy mint Virág, ő is tőle tanulhatta a nagy tettek és férfiak dicsőítésének magas emelkedettségét, a művészi forma-tökélyt és az eszmék azon választékoságát, melyet előtte magyar költőnél nem találunk (Horváth S.). Német költői már nem tettek rá ennyi hatást, sőt hatásuk alig számítható. Festő és egyik másik kisebb sentimentalis verse Matthissonra, itt-ott de ritkábban egy-egy gondolat majd erre majd Schillerre s másokra emlékeztet.

Műveinek s ezekkel kapcsolatban jellemének, főképp fejlődésének ily irányú tárgyalását nem kevésbé nehezítik azon körülmények, hogy első kiadói nem gondoskodtak műveinek olyan beosztásáról, melyből költői haladásáról maguknak, ha nem is épen teljes, legalább behatóbb fogalmat alkothatnánk; ő maga pedig nem igen tájékoztat azok keltéről. E mellett biztosan tudjuk, hogy gyűjteményébe „készületlen s fiatalkori darabokat is vett fel“, melyeknek eredetét természetesen még nagyobb homály fedi, mint a későbbiekét.

E helyt első sorban szerelmi költeményeit akarom tükröztetni, melyeken sok oly sajátosság ötlük szemünkbe, hogy a képen, melyet költőnkől látni kívánunk, figyelmen kívül nem hagyhatók. Itt kevesebb sententiát

találunk kedves Flaccusából, mint ódáiban; de hajlandó vagyok hinni, hogy ezekben mégis sűrűbben találkozunk vele. S bár nem követi oly hátrózottan, mint egyik-másik ódájában, a római költő alkotásait, nem ismétli elveit; de azoknak elragadó heve indítja hasonlókat dalolására. Hasonlókat mondok: értékre, nem egyéb tulajdonságaikra nézve; mert már ezekben — s ezt talán fölösleges is bizonyítani — nem követte, de nem is követhette mesterét.

Nem azért említem ezt, mintha Horác szerelmi költeményeit az ő Müller szerinti „stinkende Geilheit und unmässige Unzucht“-ja visszhangjának tekinteném; hanem, hogy a két költő kora és koruk világnézete között épen ezen pontra nézve oly nagy a különbség, hogy a Horác lyráját csak ezek kellő méltatása mellett szabad vizsgálnunk. Az ő korában a római szabad nő, bár férjével szemben alig birt jogokkal, az idegen előtt is tisztelet tárgya volt. A családi élet szentnek, a házasságtörés az erkölcsi elaljasodás legfőbb fokának tekinteték. De különben az erkölcsi élet a bujaság mérgével volt megvesztegetve. Már főnebb érintém egy-két vonással Róma flatalságának életmódját. Jellemzésül itt még csak a rab-szolga nők sorsát hozom elő. Ha szép volt a rabnő, előre tudhatta pályáját. A Circus maximus körül s a város egyéb részeiben ugyanazon egy pálya nyílt mindeniknek. A kereskedés bájaikkal ép oly kevéssé volt szegyenletes önmagukra, mint a tulajdonosra, a vevőre vagy kiváltóra. S ha még ehhez hozzá veszszük a hetérák fényes jövőjét egyes gazdagok körében, s hogy nemcsak maga a társas élet, hanem részben még az ünnepies közélet is nem a tisztas matróntól, hanem a hetéráktól nyerte báját, érdekességét, vidorságát; sőt még a vallási gyakorlatokban, a szent mysteriumokban is volt szerepök: — nem is kell érintenünk a természeti és erkölcsi fogalmak más aberratióját, hogy legalább főbb vonásaiban képe adjuk Róma ekkori társadalmi élete erkölcsi aljasultságának.

Horác a nősülésre nem is gondolt; szerelme a hetéraké volt. De bár erkölcsisége nem áll dicsérhető fényben, ő mégis képes volt némileg fölébe emelkedni azon durva érzékiségnek, melyben kortársai közül oly sokan elsúlyedtek. Költői lelke, nemesebb érzete és szépérzéke ezt a szerelmet is megnesesíté. Az ellene e részben felhozott vádakat fényesen megczáfolja Lessing („Rettungen des Horac“), s méltán korholja azokat, kik előtte, míg minden oldalról fejtegették a költő szellemét, oly könnyelműen dobáltak szennyet az erkölcsi ember nevére, s kik ugyane szellemtől áthatva gyalázatos és lelkiismeretlen félremagyarázásokkal rontották műveinek jelentését, s a költő nevét beszennyezték. S ha túlhajtottnak itéljük is szándékát, midőn ezekkel szemben őt „Priester der Keuschheit“ gyanánt akarja feltüntetni; s ha egyoldalúnak mondjuk is azon nézetét, hogy szerelmi dalai csak eszményi alakokhoz vannak intézve, s a munkáiban festett, és pedig a szenvedély és szeszély egész eleveenségével festett szerelmeiben egy betű valóság sincs: azt sem állíthatni hátrózottan, hogy a megénekelte szépek, kiknek nevein az eszményítés és költöttség ölyege világosan felismerhető, mindannyian csakugyan léteztek, s velük Horác a

költeményekben elért viszonyban állott. Ha csak egyetlen egyet, Neéra szerelmét s hűtlenségét veszszük is igaznak, már ez elég arra, hogy a fogékony és ingerlékeny, szenvedélyes és szeszélyes költői természet szerelmi lyrájában kora hangulatának kifejezőjévé lehessen. És Horácot a legnagyobb határozottsággal annak tekinthetjük. Mert nem szabad-e, sőt nem kell-e a lyrikusnak, ellentétben az eposköltővel, a saját egyeniségével rokon eszméket a maga nevében zengenie akkor, mikor ezzel hivatásának, főadatának felel meg? Avagy, hogy közelebbi példát idézzek mekkora „szerelem bolondjára“-nak s minő korhely fraternek és könnyelmű csavargónak kellett volna lennie a mi Petőfinknek, ha úgy magyaráznók költeményeit, mint a Lessingnél idézett De la Chapelle Horác C. III 27. ódáját, melynek „memor nostri, Galatea, vives“ sorát így fordította: „daig-néz toujours conserver le souvenir de ma tendresse“!?

Horác szerelmi lyrájában a szűzies rokonszenv (C. III. 27.) és az epedő szerelem (C. I. 19. 30.) leggyöngédebb érzésétől a durvaság (IV. 13.) azon fokáig, hol már a becsületes és gyöngéd érzelmű embert sajnosan kell nélkülöznünk, minden változatot fölülünk. Annyira átadja magát a szerelem dalolásának, mi thá összes költői erejét ebben akarná kifejezni, mintha ettől várná örök dicsőségét.

A mi Berzsenyink szerelmi lyrájáról nem mondhatjuk ezt. Ő nem Horác; nem Athén nevelte; nem Augustus korában énekelt. Nem római világfi; hanem szerető férj, boldog családapa volt. S mily különös, ezt a szerelmet nem is énekli meg. De hisz a házi tűzhely édes titkát — mintha minden lyrikus csak azt tartotta volna lantra való szerelemnek, mely hű szeretetért eped s a hűtlen miatt panaszkodik — nem is volt szokás megénekelni. Nálunk csak a negyvenes években kezdte meg Petőfi. Berzsenyi szerelmi lyrájának tárgya szintén csak az epedés, egy kis panaszkodás, egy kis emlékezés, elmélkedés, és nem kevés bölcselkedés.

Küprisz istenasszony tiszteletére eldalolja ömledéseit, melyekre a szerelem s epedés tanítá; s érte, forró vágya, hogy Lolli szelid keze nyújtsa bérét. Ha nem is épen dalaiért, s ha nem is épen Lolli, boldogító bérét nyújtá szive szerelmével szive szerelmének 24 éves korában a nála tíz évvel fiatalabb Dukai Takács Zsuzsánna.

„Édes jutalmam verseimért te légy!
Tűzz egy virágszált barna hajam közé:
Nem kell borostyán, nem kiáltó
Pároszi kő nyugovó poromra“

énekli a „Mellisszához“ utolsó szakában. Megnyerte mindegyiket.

Fiatal koráról kevés adatunk van, s így szerelmi költeményeit nem is igen magyarázthatjuk. Azt tudjuk, hogy már ifjú legény korában, még Sopronyban, szeretközött, s maga írja Kazinczynak; „az én első szeretőm az én karjaim közt elalélt.“ Ennek nyomára is akadunk a „Fannim emléké“-ben:

„Itten mosolygott szemembe
Szeliden elpirulva,
Itt dőlt égő kebelembe
Édesen elájulva.“

„Az első szerelem“ is Fannija emlékének van szentelve, s ebben ismét Dudimnak szólítja őt, mint „Dudim emlékezeté“-nek czimezte amazzal kéziratában. „Ha Dudi=Judit, úgy az itt ünnepelt leány a kedves és lelkes Perlaki Judit lesz, Döbrentei szerint (4-rét kiad. 62. l), utóbb Kossuth Istvánné Tápió-Bicskén, Döbr. mostoha nővére.“ (Toldy) — De nehogy költeményekhez meséket kelljen költeni, inkább térjünk vissza ama vonások rövides kimutatásához, melyeket imént jeleztem.

Döbrentei jegyzése szerint gyűjteményében első e nemű költeménye a „Lillihöz, melyet 1794-ben tehát 18 éves korában írt, akkoriban, midőn apja a sopronyi iskolából avval a szándékkal vitte haza, hogy „legyen falusi nemes gazda, úgy sem tanul, mindig csak tánczol.“ Pedig szerzőjében ím ez a költemény nem a javíthatatlan fiúra vall, hanem az ifjú költőre, kiből érzet és izlés formát keres, hogy a gondolat és szó útát nyisson a nagyratörő szellemnek, mely a kisebb lelkek korlátai közt szórakozásból — daczból törte-verte magát, míg sorsa végre változott. Kit rakonczatlansága miatt javíthatatlannak bélyegzett a fegyelem, mily szeliden hódol a Múza intésének! Rossz hírű erkölcsét féltette apja a latin költőktől; pedig ekkor Lillijéhez a leggyöngédebb érzés nyelvén énekel a szívek őrangyaláról, a hív szelíd erkölcsről:

„Csak ő menti meg szemedet
Ezer könyhullatástól,
Ő menti meg szépségedet
A kora hervadástól.“

S ifjú képzeletét nem a játszó szeretkezés vágyai, hanem ugyanazon szerelem sejtelve vezérli, mely utóbb a férfit boldogítja; erről zengi Lillijének:

„Hol szelíd öröm s vidámság
Lelke fog ápolgatni,
S az aranykori boldogság
Angyala csókolgatni:

Addig is, míg homlokodon
Arany üstök omladoz,
Akkor is, ha majd arczodon
A rózsaláng hervadoz.“

Talán nem csalódom, ha e két költemény legközelebbi rokonainak „Az epedő Phyllis“-t meg az „Alkonyi homály terjed“ kezdetű (Emmihez) dalocskát tartom. Amannak epedő hangjában — bár alapgondolatul benne Horác C. III. 12. eleje csillan meg — az a kedves egyszerűség, s mind a mellett tartalmi és technikai bája szívből jövő eredetiségét bizonyít. Emebben,

mely az előbbinek mitsem enged szépségben, azon időre látszik emlékezni, midőn Lilihez énekelt s a csendes Esthajnalon édes-fájó titkot beszélt :

„Nem szabad kijelentem,
Mely boldog vagyok ;
S hogy ki az én egyetlenem,
Kiért hervadok.“

Nem elégíti ki többé az „otthon“, elméje túl jár a Badacsonyi kies virulmányain, túl a rengeteges Bakony setétellő ormain :

„Ott, hol zsenge érzéseit
Ifjú szívem gerjeszté,
S az öröm s bánat könyeit
Legelőször ereszté.

Hol, Emmi, veled karöltve
Néztem az est bitorát
S lelkelem örömmel megtöltve
Itta Hébe poharát.“

Hogy a név más, mitsem határoz ; köztudomású, mint változtatta ezekben a neveket költőnk, s hogy a Lollihoz előbb Dudihoz, Nelli előbb Emmi, Fannim emléke előbb Dudim emlékezete, Linon előbb Chloé, Chloé előbb Miczim másutt Lizi stb. volt. Egyébként hisz ezt szabad volt tennie, tették és teszik mások is Horáctól Berzsenyig s Berzsenyitől tovább.

„Emmihez“ czimmel még két költeménye van, melyeken bizonyos meszterkétség érezhető, jóllehet nem hiányzik belőlük a költő alanyiséga. Mindkettőnek ugyanazon eszme képezi alapját, melyet Lilijének magasztal. De a „Szép, szép az élet, Emmi“ kezdetüből hiányzik a nála megszokott melegség. A másokban pedig idealismusa nagyon bele mélyed kedvelt classicismusába. Ezen utóbbi mégis érdekes annyiban, hogy ennek kezdése azon szak, melyről Kölcsey azt mondja, hogy a maga poétai karakterét ebben raphaeli lélekkel nyomta ki :

„Emmi, nekem sem fedi szívemet jég,
Láng az éneklő, heve forr dalában ;
Ömledő bőség, magasabb csapongás
Önti ki lelkét.“

S valóban maga ez egyetlen költeménye is igazolja saját állítását, de egyszersmind kitűnő műérzékét is ; mert ezt szerelmi ódái közt bizonynyal első hely illeti.

Hasonló classicai szín s idegen ideák jellemzik „Chloé“-ját, melynek művészi alkotása elvitázhatatlan, de minden képe ismeretes az ókor költői által százszor megdalolt mythológiából.

A „Linon“ alapeszméje :

„Boldog, boldog az, a kinek
Pártját szerelem myrtusa váltja fel,
S egy kedvelt rokon-érező,
Egy kedvelt szerető oldja le szűz övét.“

Horác C. I. 13. ódáját juttatja eszünkbe. Mégis sokkal több eredetiséggel dolgozza fel a talán épen ebből kölcsönzött eszmét, semhogy azt legkisebb részben is utánzatnak kelljen tekintenünk. Hasonlót mondhatnánk a „Carpe diem“-re emlékeztető „Czenczim, repül az élet“ kezdetéről is, mely különben — többi anakreoni dalaival együtt — sikerültebb művei közé épen nem sorolható.

Két dala szól a hűtelenről, egyik a „Nelli,“ másik az „Egy hűtelenhez.“ Történetüket nem ismerem. Az első, úgy látszik, fiatal ábrándjainak szüleménye; s nem is rajzol benne egyebet, mint az ábrándozó szív kárba veszett epedését, beteg álmainak hiábavalóságát, s hogy a kegyetlen hitzegő emiékét nem bírja felejtani. Tulzásnak tetszik e szak:

„Kinomat mért nem oltatja
Sem idő sem ész:
Sőt sebeimet faggatja
Minden orvoskéz.“

A másik ismét Horáctól nyert sugár csinos fényjátéka költőnk képzeletének színes művészi lapjain. De nem utánzat.

Matthissontól tanult érzékenykedő epekedésnek s halvány sentimentalismusnak képviselőjéül idézhetjük fiatal éveiből „A csermelyhez“, „Esküklő szerelem“, „Szerelmes bánkódás“ címűeket. Szintén „igen fiatalkori“ munkájának vélem a „Lollihoz“ című gyenge kísérletet, melyen akkori olvasmányainak vegyes hatása érzik, s melynek hatását teljesen megrontja az utolsó két szakban erőltetett, s aligha eredeti, bölcselkedésével. Pedig hát hogy ő már igen fiatalon művészileg tudta egyesíteni igaz érzéssel a józan okosságot, világosan mutatja főnebb idézett költeménye: „Lilihez.“ Csakhogy ebben nem igazi az érzés, csupán egy hideg gondolat emelteti unatkozó szárnyait.

Berzsenyinek különben egyáltalában nem eleme a szerelmi lyra. Nem dalra gyújtó lángot vár a szerelemtől, hanem szívmelegítő boldog békét, mint nem vágyódott hiú fényre, csak megelégedésre:

„Te a szegénységnek mohos kalyibáját
Márvány palotává tudod változtatni,
S mezei gyümölcsöcsel rakott asztalkáját
A mennyei nektár-illatban úsztatni.
Tegyen mást boldoggá a sors csalfa kénye;
Nékem te légy dajkám s ápolóm, szerelem:
Zöld myrtuskoszorúd pályám szép reménye,
S könnyel ázott kendőd legyen szemfődelem.“

énekli hozzá a „Szerelem“ címűben.

Jóval több benső rokonság tűnik szemünkbe a két nagy költő életbölcséletének vizsgálatából, legalább abból, a mit mindketten megénekeltek. Lássuk ezt is egyelőre külön.

Midőn Maecenas Horácot megajándékozta a Sabini részen, Tiburtól, hol az ő pompás villája állt, nem messze, ama gyönyörű kis birtokkal, melynek fekvését Horác az Epist. I. 16-ban oly meleg színezéssel rajzolja: igen jól tudta, hogy ezzel minő boldogságot szerez barátjának, ki

bár Sokrates bölcséletének híve, majd Stoa, majd Epikúr elvei közt ingadozék, a mint szeszélye vagy a körülmények hajlították erre-arra a beteges testben a beteges kedélyt. Menedéket nyújtott neki féltett függetlenségének őrzésére, vagyont, jövedelmet, hogy anyagi gond nélkül éljen Múzsája szolgálatának, kényelmet az élet örömeivel vágyai kielégítésére. Horác nem volt fényüzésre hajló, ízlése megelégedett a középszerűvel. S midőn Maecenása köréből, hol a zaj, a fény és a gyönyörök kifárasztották, visszavonúla új otthonába, magányt keresve a zaj helyett, középszerűt a fény helyébe, munkát a gyönyörök után, olyan boldognak érezé magát, hogy barátja új ajánlatát, melylyel ez birtokát meg akarta kétszerezni, visszautasítá, s még azon kérésének sem engedett, hogy ő hozzá költözék; mert úgymond (Epist. I. 7.):

„Parvum parva decent : mihi iam non regia Roma,
Sed vacuum Tibur placet, aut imbelle Tarentum.“

Itt olvasgatott, emékedett, bölcselkedett és — irt. Szórakozásra olykor fel-felkeresve Rómát s barátait, majd magánál rendezve nekik vendégségeket, nem feledett s magát sem feledteté; nem szerze új irigyeket, hanem szerze új tisztelőket.

Érdekes lesz e részben néhány futó pillantást vetni epistoláira, bölcséletének érett és ép gyümölcseire. Nem emelkedik ugyan bölcsessége túl a földi lét határain, de levelei egyenlően gazdagok szemléletekben, intelmekben, példákban, melyek erényre és különösen a kötelesség teljesítésére vezetnek, buzdítanak. Ezekben tükröződik, azt vélem, leghívebben Horácnak mint embernek szelleme, érzése és gondolkodása módja, szóval egész lelke erényeivel és gyarlóságaival együtt.

Leginkább vonzódott Sokrates iskolájához. Legkedveltebb olvasmánya Plato Dialogusai; de más bölcsészek is voltak reá hatással. Mindazonáltal bölcselme érzelmi hangulatának, költészetének volt alárendelve, mint általában minden valódi költőnél; azért e tekintetben is elfogadhatjuk független álláspontját, melyet Epist. I. l. 14—15 sorában kifejez:

„Nullius addictus iurare in verba magistri,
Quo me cunque rapit tempestas, deferor hospes.“

A 2-ban Homer műveinek olvasását ajánlja az ifju Lolliusnak, mint a melyekből nemcsak költészetet, hanem bölcsességet s állameszélyt is meríthet. — A 18. epist. az erkölcs és közélet köréből ad bölcs és hathatós tanítást ugyanazon Lolliusnak, midőn ez a tanuló ifjú praetextáját levetvén a közélet által elsodortaték. — Az Epist. II. 1-ben a költők nevének sorsát rajzolja, áttér az ízlés bírálására s élénken panaszkodik annak romlása miatt; mely műve, ha nem legeredetibb, egyike szintén legtanulmányosabb és legművészebb darabjainak. — Majd később az „Ars poëtica“ban megírja a műszabályok elévülhetetlen codexét, melyben a művészetnek csaknem minden faja föllelheti törvényeit. — A magányt és falusi életet kedvelő kedély legközvetlenebb és figyelemre legméltóbb nyilatkozatait tartalmazó művei közt egyik kiválóbb az Epist. I. 10, melyben legtisz-

táiban ragyog azon erős meggyőződés, hogy az élet mitsem ér függetlenség, erkölcsi szabadság nélkül; e szabadság pedig csak a vágyain uralkodni bíró lélek sajátja lehet, hogy a nagyok és uralkodók csak aranyos rabszolgák, mert többre van szükségök, súlyosabbak kötelességeik s féltelenebbek szenvedélyeik; hogy egyedül a bölcs a király; ő él, ő uralkodik: „vivo et regno.“ A természet dicséretéből emez erkölcsi eszmék fejtegetésére térve át ajánlja a ruris amator Flaccus az urbis amator Fuscusnak:

„— Fuge magna: licet sub paupere tecto
Reges et regum vitae praecurrere amicos.“

Ezen eszmékkel, melyek a városi és falusi élet, a hiúság zaja és az egyszerű magány képeiből fakadnak, gyakran találkozunk Sermoiban is, sőt legkorábbi költeményeinek egyike, az Epod. II., a híres „Beatus ille“ is ugyanezeket illusztrálja. De igen érdekes a C. II. 16. ódája is, melyben a gazdagság ellenében a középszer boldog nyugalmit dicséri, érdekes kivált utolsó versszaka, melyben önmagáról beszél:

„mihi parva rura, et
Spiritus Graiae tenuem Camaenae
Parca non mendax dedit, et malignum
Spernere vulgus.“

Nem szolga szellem; szabad eszmékért lelkesülve szállott ki először a férfi élet küzdő terére. A milliók üdvének gondolata hevíté a köztársaság harcaiban, és honszerelme lehelt ajkára ihletet az augustusi csillogó de satnyuló korszak szemléletén. Lelkét utálattal tölté el Róma társadalmi életének képe. Fájt neki a barbárok gúnyja, melynek a köztársaság megsemmisültével oda lón dobva a római név. Belé vegyült a mámor árjának kéjes hullámaiba; onnan válogatott gyönyörök közé vonul magányába; gúnyol mindenkit, önmagát sem kímélve, s fölkenet ajakkal éneklé az erényt a keveseknek, kik még méltók dalát megérteni. Augustus erejétől a római dicsőségnek új létre támadását várja, hirdeti a Regum timendorum-ot, s midőn a nagy imperator hatalma tetőfokára lép, őt az istenek közé emeli dalában. A 737-ik százados ünnepre megírja a nagy híró Carmen seculare-t. A nemzeti egyház költője- és jóspapjaként áll előttünk. Az ünnep legfényesebb órájában, midőn maga Augustus szerepel mint Pontifex maximus, énekkar zengi a Capitoliumban Horác strófáit.

Berzsenyi életfilozófiája sokkal kisebb körű, sokkal egyszerűbb, mint mesteréé; de tudjuk, hogy élete sem volt annyi oldalról háborított s boldogított, mint azé. Kölcsey az ő kritikájában Berzsenyiről ama — már idézett — felkiáltásában, hogy kit nem ragad el az a kellem és fenség, az a báj és erő, mi a Melisszához stb.-ben uralkodik, egyik költeményét ily megkülönböztetéssel emeli ki: „s hogy minden más elhallgattassék“ az „Életfilozófia“ ban uralkodik. Erdélyi ugyanezt, mint eredetisége kiválóbb példáját idézi. De már (1811.) Kazinczy is hasonlóan szól fölőle, midőn barátja jegyzésére: „kivált ez az első oly idéten, hogy mind ez ideig

meg sem mertem keresztelni“ azt válaszolja: „ez az első oly nemidétlen, hogy meg sem mertem szabni, költeménykéink közt hol talál legillőbb helyet. Schilleri melegség és philosophia lepte el.“ És ő elnevezte „Az élet korai“ nak — Kazinczynak igaza volt, csakugyan Schilleri melegség és philosophia lepte el. Már az első sor eszébe juttatja az olvasónak Schiller „Resignation“-ját, melynek hangja, bölcselete s képei ismétlődnek is a költeményben. Mindazonáltal igazságtalanul itélné meg az, ki a Resignation visszhangjának tartaná.

Ama rövid levélke, melylyel megküldé Kazinczynak, érdekes világlátásban láttatja költőnk lelkét s ad magyarázatot e költeménynek. „Silányak s vízizűek — mondja a három (Életphilosophia, A tánczok, Emmihez) költeményről —, de nem csuda, mert azokat csak a mostani esős napok okozták.“ S utóbb: „Én egykorúim között legelső magyar tánczos voltam. Lovat, embert, asztalt általugrani nékem játék volt. Sopronyban magam tizenkét németet megvertem, és azokat a város tavába hánytam, és az én első szeretőm az én karjaim közt elalélt. De nincs jó rossz nélkül, mert már érzem, hogy erőmnek hathatósága életemnek rövidségét okozza. Én már most formális öreg vagyok, oly öreg, hogy alig becsülhetek egyebet, mint a nyúgodalmat.“ Költeménye nem az esős napok, hanem ezen életnézlet hangulatát tárgyalja. Még csak 35 éves, s már formális öreg. Nem könnyelműen töltött fiatal évek, nem a férfiú meghasonlásának szenvedélye, nem is maguk a reá nehezedő anyagi és lelki gondok, hanem a szinte észrevétlenül fejlődő betegség, mely később búskomorsággá érik, tette ilyenné. — Erős idealismusa mindazt, mit szíve kedvelt, felmagasztosítá, de józan önmérséklete s melancholiás megnyugvása megőrzi a túlcsapástól ép úgy, mint az elcsüggedéstől. Innen magyarázható, hogy annyira jól esett lelkének kedves Horáca szellemével társalkodva énekelni szelid örömekről, boldog közepszerről és a csendes magányosságról, hol bánatos lelke kiűtő panaszát a legszebb fiatalka édes oldala mellett enyhíti az ártatlan szerelem s vidámság zöld amarantja. Nem élt ő Horáci zajban, Maecenasi fényben, római gyönyörök között; nem kellett a világ előtt feláldoznia elveit, lemondania első eszményéről, a szent szabadságról, hogy a fertelem hullámai közt egy kisedet szigeten függetlensége érzésében nyerjen boldogságot; nem kelle harczba szállania egy minden ízében mételyes társadalom hitványságaival, hogy másokat ostorozva önmagát is ostorozza: midőn tehát kedves Horáca szellemének hatása alatt hasonló eszmék csendülnek meg dalaiban, hangja is halkabb azénál, s békülékenyebb is amannál. Említi a világ lármás vigadó helyét, melyről, mint az elfáradt utazó, pihegve tér a magányosság ernyőjéhez; de nem undor vagy okos számítás, hanem életcéljának benső érzete vezérli. Ha kissé nagyítja is a valót, hogy sok Charybdis közt sok ezer veszélyben izzada orczája, csak azért teszi, mert minden veszélyek leküzdése érdemeinek jutalmát fölülmúlja lelkében azon boldog béke érzete, melyből hajóját „semmi tündérkéz soha fel nem oldja“. Legmerészebb s életviszonyaiból legkevesebbé megokolható szárnyalás van az „Én is éreztem“ kezdetű („Barátimhoz“) ódában, hol a

különben optimismusra hajló poéta erős és kora viszonyaiban az ő politikai elveivel alig igazolható pessimismusba látszik tévedni. Pedig ez szintén egyike remekebb műveinek, sőt életbölcselmét tárgyaló darabjai közt talán legbecsesebb. Nem az embert magát szerénységével, józanságával, csendes merengésével, hanem azt a föl Kent költői lelket látjuk benne, ki a romlásnak indult hajdan erős magyart a honfui fájdalom haragjával s a próféta erkölcsbíró szigorával ostromozta; ki reményeit egy szebb jövőre, nemzete üdvére soha el nem veszté; kinek szilaj lelke

„rekesztét kitörvén
A nap útján túl magasan csapongott,
S mint az aetherben lakozó rideg sas
Földre se nézett;“

s ki most, midőn talán új haragban, új fájdalomban, vagy inkább egyre jobban fejlődő komorsága érzése miatt, talán azért, mert erősödő bölcselete magasabb régiókból nagyobb körre nézve tüzetesebben vizsgál, s menekülve a szűkkörűség nyüzgő kötelékeiből kevesebb sympathiával, több szigorral ítél, mindegy, csak hogy most saját szavai szerint, midőn leesik szeméről:

„A csalárd fátyol, s az arany világnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél“,

szakít az álmvilág képeivel s magát, a bölcset, kinek beható szemével a külszín többé játszani nem mer, mint az őszült kor képviselőjét állítja elének, ki az általános romlás fölött bosszankodva, komor és magányos rejtekében szenelője mellett tépi bajuszát:

„Hol sötét lelkét csak ez egyetérző
Karja s ácsorgó csemetéi nyitják,
S visszapillant rá köde alkonyából
A nevető mult.“

Ha az egész költemény összes anyagát, tartalmi rendezettségét idegen hatás eredményének vitathatnók is; ha irálya báján kívül eredetiségéből minden más érdemet levonhatnánk is; ha minden sorában csak magát a költőt láttuk volna is phantasiája szárnyain oly eszmékkel ékeskedve, melyek csaknem minden poétánál előfordulnak: ez az utolsó szak a mi Berzsenyinké, azé, kiről már fentebb megmutattuk, hogy a boldogságot hol kereste, hogy a boldogságot miben találta. Nem a meghasonlás önmagával, nem a költő pusztá eszmejátéka, mély igaz érzés teljes eredetiségben, a mi e költeményének lételt adott, s Döbrentei helyesen is magyarázza, midőn a második kiadásban a Somogyi által csúfolt képet és versszakot visszaállítja, mely „egy még mindig nagy lelkű képzelget meleg szívelylyel, hanem csak megütkezések miatt már zárkozottabbat.“ (Döbr.)

Az „Életphilosophia“, mely ehhez hasonló eszmékből fejlődik, mindjárt megjelenésekor jóval nagyobb hatást tett közönségre és írókra egyaránt. S nem ok nélkül. Amabban az embert inkább költői életkörüben, emebben a maga valóságában szemlélték, ismerék föl s kedvelték meg. Benne a

philosophus önmagáról veszi a képet, s a költő az ember saját érzetét s önnön életének szemléletét nyújtja :

„Ember voltam, csak gyarlóság
Létem fényes bélyege,
Ha virtusom nem hiúság,
Forró vérem melege,
Ha szívem sebesebben vert,
Önmagában méltó bért nyert.“

A rózsakor elrepült, pályája vége felé közelít, de nem sír, hogy életét jól használni nem tudta, hogy legkiesebb ösvényeit álmadozva folytatta ; ha ezt újra elkezdhetné, ismét a multat követné. Nem siratja tűnő élte rövidségét, nem borzad a jövőtől, nem zúgolódik sorsa ellen, mert érzi, tudja, hogy úgy élt, hogy életét visszaélni ne bánná, úgy élt, hogy életét végezni ne fájlalná ; megcsókolgatta rózsáját, megizzadta vaspályáját. Lehet-e ennél egyszerűbben, kevesebb szóval több erővel s az igaz érzet főnségével festeni azt a nyugalmat, mely a „tisztá lelkűséget önmagával megelégedteti?“ Főltaláljuk-e ezt a híres Resignationban, főltaláljuk-e Horatiusban? Sehol. Ez Berzsenyi lelke, Berzsenyi philosophiája.

Hogy a megelégedés meg a mulandóság eszméje sokszor előfordul költeményeiben, igaz, az is igaz, hogy erre nézve nem kevéssé Horác hatása alatt áll. Az előbbiről már tettünk említést, az utóbbira még visszatérünk, itt a mulandóságról szólók közül csak két helyet akarok idézni. Egyik a „Tavaszi“ záradéka, másik a „Közeliő tél.“ Mind a kettő határozottan eredeti. Az elsőnek eleje a tavasz éledező örömeit festő képekkel Horác C. IV. 12.-re emlékeztet ugyan némileg, de az utóján ismét a csendes merengő Berzsenyit halljuk :

„Én is üdvözlő dalomat kiöntöm,
S egy virágbimbót tűzök, édes Emmin,
Gyöngé melledhez : valamint te, oly szép,
S mint mi, mulandó!“

Ha közönséges e kép, de hiven találó ; ha másnál is előfordul, de ügyesebben alkalmazva, csinosabban kifejezve talán senkinél. — A másikat Döbrentei jegyzése szerint 1808 előtt írta. Szébb classica dal Horác sem írt. A hervadó természet szemléletéből az élet elmulásának szemléletére tér ; az első boldogító napok gyönyörét félti, mert ezt a kort nem hozhatja vissza több kikelet soha, sem béhunyt szeméit fel nem igézheti Lollija barna szemöldöke. Eredetibb képekkel s gazdagabban talán egy költeménye sem ékeskedik, s lelkét eszméiben — bár csak dalba illő egyetlen vonással — ép oly hiven látatja, mint a főnebb idézett „Életphilosophia“ vagy „Én is éreztem“ kezdetű ódája. — Ezekkel kapcsolatban s jellemvonásai kiegészítésére idézhetném még különösen az Erdélyi által is igen dicsért „Levéltöredék“-et ; melyben élete képét rajzolja a csendes merengő, a megelégedés és mulandóság tiszta lelkű énekese, midőn már elesteledvén, fölőtte beborult az élet vidám álországja, s még csak két mulatótárs van ébren mellette :

„A szelíd szerelem hamvadó szikrája,
S bús melancholiám szomorgó nótája.“

Berzsenyi költészete sentenciákban elég gazdag, de semmi szín alatt sem sorolható érte az a féle rationalistikus poéták közé, kik szép szavakba öltöztetik az egyszerű józan okosság elveit s a költészet fűszereivel ízesítik a bölcseleti tudomány száraz szabályait. A változás eszméje nem hagyja hidegen. Saját életének változásait megéneкли, csakhogy azon eszmék, melyek e nemű darabjai legjelesebbjében („Bucsúzás Kemenesaljától“) oly tömören sorakoznak, nem a rideg bölcselő gondolatai, hanem a melegen érző kebel emlékezésének képei, melyeket, ha szabad e kifejezést használnunk, a szív gondolatainak inkább nevezhetünk.

„Oh gyakran a szívnek édes ösztöneit,
S tárgyaihoz vonzó rózsaköteleit
Egy tündérkép elvágja !
A szilaj vágyások gigási harcait,
E bujdosó csillag ezer orkánjait
Bévont szemünk nem látja

Hiv szívünk csendesebb intésit nem halljuk.
Az előttünk nyiló rózsát letapodjuk,
Messzebb járnak szemeink,
Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elveszítjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könyeink.“

Máshol a történet nagy tanúságai ragadják magukkal phantasiáját, s bár nem gondja, látván, láttatja, erős képekben, minőket csak ódaköltőnek lehet használnia :

„Igy volt, így marad a világ.
Forr, mint az átláz tengerek, a midőn
A szélvésznek bércodvaiknak
Vaskapuit s reteszit leszórván
A bús haboknak zúgva rohannak, és
A képtelen harc itt hegyeket temet,
Ott új világot alkot, egymást,
Váltja örök romolás s teremtés.

Vagy egy másik helyen :

„Merj! a merészség a fene látumok
Mozdithatatlan zárait átüti
S a mennybe gyémánt fegyverével
Fényes utat tusakodva tör s nyit.“

Bölcséleti tanulmányokban nem gazdag, nem is erős, sőt a hol bele vág, ha satirája nem gátolja vagy nem segíti, a szerint vagy túloz vagy naiv marad. Tetszik neki Kazinczy „józsansága“, de a mit műveiből kiérez, ahhoz hasonlókat ő nem tud írni. Nem bírja követni azt, ki

„Majd mint egy Socrates nyájas bölcsességgel,
Majd Flaccus lelkével s élesb kacajával“

dorgálja „a vakság romlott korcsait“; ő is látja a régi jámbor erkölcs pusztulását, gúnyolja kora ferdeségeit, de „mit nevetjük a fenét testünkben!“ kiált tel az ódaköltő;

„Hogy ily kéz dül a nép verejtekén :
Az ily bolondság oh nem gúnyolást,
Hanem bosszús siralmat érdemel.“ (Kaz. F.-hez.)

„A Pesti Magyartársasághoz“ (1815) irt levelében az ész istenségét magasztatja s a legridegebb egyoldalúsággal okoskodik a tudomány és a hit magyarázgatásán; de benne se nem költő se nem tudós. Dukai T. Judithhoz irt levelében szintilyen egyoldalúan fejtegeti a nők hivatását s majdnem a nőemancipatio vezérbajnokává szegődik; de mégis megmarad az alapul vett tárgyon; hogy a nők munkakörének egyik kiválóan szép része a költészettel való foglalatосkodás. -- Vitkovicshoz és Döbrenteihez irt leveleiben némi epikureismussal ékeskedik. Az utóbbi saját és kora irodalmi viszonyairól is érdekes képet nyújt. Egyszerűség s nem erőltetett következetesség jellemzi az egész levelet.

Ódáiban elszórva leljük bölcselmének, politikai elveinek, történeti és költészeti nézeteinek egyes vonásait. A mi őt mindnyájunk szemében és szívében a legnagyobb költők közé emeli: a Fohászkodás és a Romlásnak indult. Az új nemzedék, mely Petőfivel kezdé ismerni és szeretni a sziv költészetét, Vörösmartyval kezdé a képzelem fényesebb és változatosabb régióiban lebegni, s Arany realidealismusában szereti leginkább élvezni az igazi magyar historicum erét, — a két költői kor által feledtetett Berzsenyit legjobban e két költeményéről ismeri. A „Fohászkodás“-ról már Kazinczy is azt mondja, hogy igen szép mind philosophisch mind poetisch. De az irodalomtörténet a legmagasztosabb keresztény himnusz is ismeri azt. — A másik, melynek egész menete Horác C. III. 6.-val egyező, minden más tekintetben annyira magyar, hogy inmár félszázadon át a legmagyarabb óda hatásával járja át a nemzet szívet-lelkét; s ezt az erejét el nem veszítheti soha, mert érveit az egyetemes emberi bölcsélet és a ledönthetetlen nemzeti történet adta, hangjában a legmagasabb emelkedésű szeretet s azon nemes harag szilaj érzése szól, mely közel állhat a rajongáshoz, de épen jogossága és józansága miatt azzá soha sem fajulhat. — Helyesen ismerte ő a magyar nép történetét s természetét. Világos példák: a Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás, a XVIII. század, az Ulmai ütközet s a többiek. Tudta, látta, mit hanyagolt el nevezete, s mire van szüksége, hogy méltó helyét visszavihassa magának a nagy nemzetek sorában:

„Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csoda dolgokat :
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé.“

A „Balaton“-ban Matthissonnak büszke önérettel dicséri hazája szépségét, melynek legragyogóbb sugára, hogy

„A gazdag palotát itt lakja királyi szabadság,
S a gunyhók lakosit szent törvény jobb keze védi.“

Hogy valóban nagygyá és szabaddá lehessen, a vitézség és tudomány kedvelésére buzdítja nemzetét. Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás kora példáit ragyogtatja előtte; majd a régibb kor bajnokait, bölcseit ismerteti, majd a vitézség és tudomány hatalmát és vivmányait magasztalva buzdítja nagyainkat, hogy vezéreljék a nemzetet, — mint például a H. Eszterházy Miklóshoz irt költeményének záradékában :

„Téged, hatalmas herceg! az istenek
Fő polcra tettek: vércidet segéld!
Vidd a dicsőség templomához:
S ajtaja zára lehull előtted.“

Eszménye a görög és római classicismus, mint általában kora jelesbjeinek. Hazáját a tudomány s művészet terén idealizált Athénje és Rómája színében szeretné látni. Azért énekli róla „Magyarország“-ában :

„Óh bár vajha kies gyöngykoszorúd között
Még egy illatozó rózsza fakadna ki;
Szállnának le reád Graecia isteni,
Kik hajdan lehozák Attika földire
A nagy mestereket s bölcs tudományokat.
Akkor csillagokat hatna kevély fejed,
S elbámulna reád a zenith és nadir.“

Ő maga ezen korszellem híve; ennek szenteli életét; evvel műveli költészetét; műveivel nevét örökíti: de egyszersmind megteremti azt, minek hiányát korában nagyon érezték, a valódi ékes költői nyelvet s a művészi technikát, melyet ugyan előtte s vele együtt mások kezdettek s magasabb tökélyre Vörösmarty emelt.

Tanulmányának fő tárgyai a classicusok. Mégsem volt vak híve a classicai formáknak, sőt ellenkezőleg, kivált elvben, határozottan pártolta s követte is, bár kisebb mértékben, a Kisfaludi Sándor által művészi erővel fölzendülő nemzeti rhythmust. Jellemző, mit Döbrenteinek ír idézett levelében :

„Így a tudósok tarka serge is
Bízarr agyakkal rakva, tömve van.
Az egyik a szent régiség barátja
S utálja mindazt, a mi új, s nem ó;
A Himfy verse néki konyhadal,
Akárki mit mond, mert cadentiás.
A másik újat s csak honit szeret,
Kitiltja Hellas nyájas isteneit,
S igaz keresztyén verseket kohol.
Van a ki minden új szót megkaczag,
Ha azt tudóstól hallja s nem fonóktól,
Mert néki a nyelv csak fonóba' készül,
S ahhoz Kazinczy és Virág nem ért.
Van aki mindig új szót fúr-farag,
A leghelyesbet száz felé csigázza —

S abból viaszként majd istent csinál,
 Majd tücsköt s azzal mint nagygyal dicsekszik.
 Van a ki mint egy szentelen kofa
 Rothadt gyümölcsét lármásan dicséri
 S az átmenők közt majd ezt majd amazt
 Betyár gúnyokkal megtámadni kész,
 És a becsület úgy hozván magával
 Űstökre, pofra kél akárkivel,"

De ellenese volt, mint látjuk, azoknak is, kik az „igaz keresztyén versek“ koholásával akarták leszorítani a hellén formát. Mint naturalista kortársai között kiválóan érezte azon alkotás fontosságát, mely utána teljes hatalommal s a biztos diadal öntudatával vágott a többi irány elé, s miután szakított úgy a hagyományos utánzás gyengén kísérő jellegével, mint az önálló, de naiv erőtlenség philosopháló gyarlóságaival, új elvekkel önállóan tört magának útát észbe-szívbe egyaránt — kezdve a Kisfaludy Károly nyugati formáival s magyar romanticismusával, s tetőzve a Vörösmarty magyar classicismusával és új erővel új térre lépve az Arany s Petőfi nép-nemzeti elemével.

Csakhogy Berzsenyi ennek megvalósítására még gyenge volt. Ő előtte jó részt csak Kazinczy és Virág állottak, kiket ezekre nézve követnie sem lehetett. A mit kedves Horácától tanult, neki azt először át kelle dolgoznia, s akár öntudatlan akár tudatos hódolással a szellem kényszerének legkivált magyarrá kelle tennie tanulmányait, szűk ismeretével a nemzeti nyelv kincseinek, magának kelle hozzá érdemes és illő nyelvet teremtenie. Ily munka mellett nem szabad felrónunk hibául, hogy ő, ki voltaképen nem is tartozott a nyelvújító költők iskolájához, nem ritkán esett azon hibába, hogy az ismertebb szóknak adott képes értelem miatt nem eléggé érthető. Nem tartozott a nyelvújító költők iskolájához. Konok izlésnek tartá a mértéket a rimmel együtt használni. Verseiben mégis szokatlan erőben tünt föl a nyelv. Kevés új szót csinált s keveset rövidített meg; hanem a használt szavaknak gyakran adott sajátos és találó értelmet. és szófüzései a bámulásig merészek voltak. Meg kell elégednünk azzal, hogy egy rövid emberélet, minő az övé, oly kevés előtanulmányokkal, minő neki volt, oly nagy hivatás teljesítésében, minő reá várt, a legfőbb kívánatnak s legégetőbb szükségnek úttörőként eleget tett; meg kell elégednünk azzal, ha ő a fejlődő küzdelem még csekély körű mozanatainak eredményeit s képét legalább önlelkére viszonyítva híven producálja. S ő ezt meg is teszi. De maga is megelégszik, mint imént idézett levelében olvashatjuk, ha szűkkörű munkássága célját és szíve tisztaságát a józanabb rész érti és becsüli. S ezt elvitathatlanul meg is nyerte; mert, ha megszólhatta is a kritika Horatius követése miatt, a kritika szolgáltatson igazságot az eredetiségnek s benne a költő, a philosoph és az ember egyéniségének.

Költészete, életbölcsele, mint a felhozottakban láttuk, épen a leglényegesebbekben különbözik mesteréétől. De emberi egyéniségük is eléggé különböző, s a történeti motívumok, melyek talán egyben-másban egyező

jelenségek létesítői valának, a korviszonyok, törekvések, életmód különbözőségében erős magyarázatát nyújtják annak, hogy az ily utánzásnak látszó részekben az eredetiség után nem kutatunk hiába, sőt egy kis jóakarattal azt kétségbe hozhatatlanul meg is érezzük, meg is találjuk. Mert hát különben is egyáltalában nem követelhető az eszmék országában teljes elzárkózottság, s nem tiltható, semmiféle pedans szabálylyal sem, hogy a költő kölcsönvett eszméket magáéivá tegyen. Ezzel még sem szabadsága nincs korlátozva, sem eredetisége megvesztegetve. És Berzsenyinél a kölcsönvett eszmék sem idegen ízűek, sok, Horácban is meglevő képlete vagy hasonlata oly nyelven és oly zamatosan van átültetve saját eszméinek körébe. Tárgyért és lelkesedésért pedig még Horáchoz sem folyamodik.

S vajjon a nagy latin költő dicsőségének hány levelét tépi le a kritika, midőn azt mondja felőle, hogy nem volt eredeti lángész, ki új költői formákat s új eszméket teremtett; odáiban s epodonjaiban a görögöket, satiráiban Luciliust követte? Vajjon szabad-e őt az imitatorum servum pecus közé vetni azért, mert oly korban, midőn a görög művészet már alkotásainak majdnem egész gazdagságában állott előtte, oly nép körében, mely eredeti nagy szellemekben a művészet terén a görögökhöz képest általában szegény, ismétlem, ily korban s ily nép között a görög példányokat vevé mintául? Ki vitathatná őt utánzónak, midőn alkotásain egyenkint és összesen felismerhető egyéniségének jellege? Avagy inkább Catullust követte volna, kinck dalaiban van ugyan szeretetre méltó, naiv, elég, de hiányzik az a nemes kellem, gyöngédség, csinosság, mely a görög Múzsától elválaszthatatlan. Sapho és Alkeus lantja büvölé meg lelkét, amannak szerelmi hévtől lángoló dalai, emennek az övével rokon szelleme. Tanulmányozta a görögök többi jeles költőit is, s a görög Múza szellemével oly képzetté, gazdaggá tette saját szellemét, hogy meghonosíthatta Latium földjén a Spiritus Graiae Camenae-t. — A latin nyelv erejét, hajlékonyságát, zenei elemét izlésével, finom érzékével kitanulván, versmértéket és rhythmust a gondolatokkal tiszta harmóniába hozva, mondhatni, a legmagasabb tökélyre emelé a római lyra nyelvét. Eszmékben s tartalomban mindig megőrzi saját individualitását; alkotásaira reá nyomja saját jellemének és szellemének félreismerhetetlen bélyegét; másrészt műveiben kora társadalmi és politikai viszonyainak, a nemzeti szellem törekvéseinek, művészeti és tudományi álláspontjának hű kifejezője. — Ha nem volt is tehát eredeti lángész, ha inkább csak a művészet képezte is költővé, az is bizonyos, hogy a művészet értékét nála nagyobbra senki sem becsülte, és nála jobban alig ismerte valaki azon segédforrásokat, „unde parentur opes, quid alat formatque poetam“ (Ars. p. 307). Ezekre vallanak: az a gond, melylyel költeményeit „ad unguem“ kifelve és teljesen bevégezve adta ki kezeiből, — s költészetében a természetből és az életből vett képek gazdagsága. E képekben kevesebb ugyan a mélység, mint a finomság, s találni ugyan a sok új közt sok régít is az újság színébe öltöztetve, de páratlanul jelesek rövidség és jellemzetesség tekintetében. — Költészetének legjellemzőbb és legsajátságosabb tulajdonsága az ihlet, el-

mélkedés, költészet és bölcselem elegyítése, irányában előadásának élénksége az alakzatok s ellentétek gazdag változatosságával, különösen a szavak megválasztása és összefűzése, legmesteriebben az Ars poëticában. Művész és mester egy személyben; a művész nevével nemzete dicsőségét ünnepli a világ, a mester a világ nagy mestereinek örökös tanítója maradt. Így lőn azzá a mi Berzsenyinknek is.

Ha csak Horác szelleme volna az, mi Berzsenyi műveinek értéket ad, lehetetlenség, hogy a magyar költő még legnagyobb szükségben is legelfogultabb tisztelőjére is hatással lehetne. Ha ily szegénynek bélyegezhetőnek neki hódoló korát, ha a „magyar Horác“ megtisztelő nevezetet ily elfogultságra gyakorolt hatás hiú vagy bárgyú visszhangjának bélyegeznék is; még akkor is minden habozás nélkül vissza kell utasítanunk a vádat: mely a biformis vatest színről színre akarja láttatni a magyar költő alakjában; mely Berzsenyi gondolatvilágában a római költő gondolatvilágának utáztatát véli csupán feltalálhatni; mely „Berzsenyit nem ismer.“ S miért? Azért-e, hogy költészetüknek vannak közös vonásaik? Azért-e, hogy Horác némely díszesebb helyei, kedvencz szólamai, mintegy észrevétlenül átmentek Berzsenyi dictiójába? Azért-e, hogy a magyar költő tanítvány a mester formáit utánozni látszik, mint általában minden művész kisebb nagyobb mértékben? Vagy éppen azért a görög-latin mythoszért és versformáért, mely a magyar költő műveiben nem kevéssé képviselve van? S ha éppen mindegyikért is; még akkor sem fogadhatjuk el, hogy ő Horácnak utáztója, hanem követője, de magában eredeti önálló, határozott egyéniséggel bíró költő, és pedig a magyar nemzet legnagyobb költőinek egyike.

Vegyük csak sorra az említetteket. Nem akarok tovább Horác sorsával argumentálni, nem tartozik ide annak kutatása és mérlegelése, mennyi közös vonása van az ő költészetének mestereivel, mennyit vett át a görög példányokból, mennyiben utánozta alkotásuk módját, és végre mit tett a különben egymással rokon mythosz poézisével; csupán azt jegyzem meg, hogy Horác nemcsak költészetében, hanem még életbölcséletében is a görögök hatása alatt állott, kiknek körében és szellemében képzé ki magát; s hogy midőn az egész művelt világban őt az irodalomtörténet azon magaslatra emelé, melyen ma is bámuljuk, éppen nem a görög példák után, hanem az ő és nemzete akkori s az egyetemes költőinek mindig azonos álláspontjáról ítélte meg s méltatta igazságosan.

Fejtegetésem elején már felhoztam, hogy Kölcsey, Toldy és Erdélyi egymástól lényegesen különböző kritikáit Berzsenyiről minő viszonyok közvéleményének tulajdonítom; szükségtelen egyéniségükről szólni, mert őket kivétel nélkül a legnemesebb lelkesedés s legtisztább jóakarattal vette. Vita fér az igazság kiderítéséhez. Egyebekre nézve álljon az elv: le a kalappal, hol az apostolok beszélnek.

Berzsenyi költészete tehát hatott akkor is, midőn még nem jelent meg nyomtatásban, akkor is, midőn már Kölcsey szigorú de igazságos, itt-ott felszines de érdemleges kritikáját írta, akkor is, midőn Toldy a zsoldárdalnok mellé helyezé, sőt bizonyára még akkor is, midőn Erdélyi

nem akarta elismerni költői egyéniségét, de meg volt győződve poétai adományáról, mely „utánzásában is oly nagygyá tette őt, hogy lelkesedésig emelte a közönséget maga körül.“ S ha ma olvassuk, nem érezzük-e ostorát, nem érezzük-e szíve melegét, nem száll-e vissza képzeletünk a hálás kegyelet adójával kora nemes küzdőihez, s nem büvöl-e meg bennünket nyelvének bája, gondolatainak, érzéseinek, phantasiájának ragyogó varázsa? Igen, Berzsenyi a sziv közvetlenségével hatott és hat folyton mint Horác vagy mint a világ minden nagy szelleme.

S mik azok a közös vonások? Megegyeznek nemzetük nagyjainak dicsőítésében. Ezt Berzsenyi csakugyan mesterétől tanulhatta. De a Káldy Pálhoz és a Felsőbüki Nagy Pálhoz írottakon kívül, melyek Horácnál Ad I. Manlium Torquatum C. I. 11. — és Ad M. Censorium C. IV. 8. ódák-
kal rokonok, egyetlen e fajta költeményében sem találunk Horácra emlékeztetőt; a többi kivétel nélkül mind eredeti s egyenest Berzsenyi életviszonyaival összefüggő alapból fakadó. — Mind a ketten éneklik a megelégedést, középszert, mulandóságot, az idővel okosan élést, a bölcsességet, S vajjon melyik költőnek nem szabad ezt tennie? S a ki teszi, mind Horác rabja? Mind utánzó? Horác ostorozza Róma társadalmát, Berzsenyi nemzete léhaságát. Mindkettejüknek okuk volt reá. De im az ifju Berzsenyi tele hévvel-tüzzel, messze csapongó érzelmekkel, az ifjú elevenség példánya nem szorult Horácra, hogy tőle színlett szerelmeskedést tanuljon. S a fér-fiu Berzsenyi életbölcselme megelégszik a családi szentély csendes boldogságával, melytől a római költő lelke holtig idegen. (Horváth S.)

Erdélyi 13 költeményét idézi utánzása bizonyítgatására. Több is van, melyekben vagy a tárgy rokonsága vagy az alkotás menete vagy egyes sententiák, képek, hasonlatok, átmenetek, szólamok hasonlítanak. De mit bizonyítanak ezek? Annyit mindenesetre, hogy Berzsenyi bele élte magát mestere művészetébe; de a mi döntőbb, azt még nem, hogy bele élte magát az ő szellemébe. Lássuk közelebbről. Vegyük sorrendben Erdélyi jegyzéseit.

„Melisszához című ódában :

Ki tudja méltán festeni a huszárt ?“

ugyanaz, a Horácnál a C. IV-ban.

„Quis Martem tunica tectum adamantina
Digne scripserit.“

De nem ugyanoly mozdulatokban perdül le.“ Horáctól Agrippa, a vezér, államférfi, Augustus kedvence és veje, várja, hogy megénekelje. Meg is teszi. De — ugymond mézes nyelven:

„pudor
Imbellisque lyrae musa potens vetat
Laudes egregii Caesaris et tuas
Culpa deterere ingeni.“

Mert, hogy irhatná ő le méltán a gyémántos vérttel fedett Marst, aki ahhoz van szokva, hogy „convivia“ meg „praelia virginum sectis in iuvenes

unguibus acrium“ énekeljen. — Berzsenyi, az egyszerű fiatal falusi gazda, nem óhajt harczokról dalolni, megelégszik avval, ha Sokratesi csendes bölcsességgel Anakreoni örömek közt pengeti lantján a természet szelidebb énekeit, melyekért Melisszától kér koszorút epedő ajakkal, s ha ez egy virágszálat tűz barna haja közé, ő egyéb dicsőségre nem is vágyik.

A Horác czimű Erdélyi szerint egészen az, mit Horác Taliarchushoz írt (Lib. I. oda IX.); az alapeszme ugyanaz :

„Hieme indulendum voluptati ...“

Tegyük még ehhez azt, hogy ugyanaz a hang uralkodó az Epod. XIII-ban : Ad amicos comicos, ut hiemem hiraliter traducant ; s hogy az utolsó szakból az a sor : „Míg szólunk, az idő hirtelen elrepül“ megfelel a C. I. 11. ezen sorának : „dum loquimur, fugerit invida aetas“. És most lássuk, mi van mondva Berzsenyi ódájában. Csak egy sort idézek :

„Halljad, Flaccus arany lantja mit énekel“

ez megmagyarázza, miért szedi össze annak epicuri eszméit. Csak azért, hogy reproducálja azokat, s ha magát nem is, talán másokat akart velők enyhíteni.

Igaz, hogy „Az én osztályrészem“ eme két sora :

„Essem a Grönland örökös havára,
Essem a forró szerecsen homokra“

egyező Horác C. I. 22-ben eme kifejezésekkel :

„Pone me pigris ubi nulla campis
Arbor aestiva recreatur aura“

és

„Pone sub curru nimium propinqui
Solis.“

Igaz : e „két fordulat csaknem szó szerinti áttevés“ ; igaz, hogy mindkettejőknél a költemény záradékában fordulnak elő. Hanem mindkettejőknél csak költői phrasis, kép az alapeszme nyomósítása végett. De mennyivel szebb Berzsenyinél a rövidség, melylyel nem mint Horác két szakba, hanem egy szakba foglalja a két képet, és így is rövidebben és erőteljesebben. Erdélyi azt mondja, hogy e költeménynél horácibb hely nincs Berzsenyiben. Örömmel fogadhatjuk ítéletét, mert ez csak dicséret eredetisége mellett. — A latin költő lelkiismerete nyugodtságát s édesen nevető, édesen csevegő Lalagéját dicséri, s fogadja, hogy minden körülmények közt szeretni fogja. A magyar költő önmagát, az előbb heves ifjút, rajzolja, ki családi boldogsága békéjében semmit sem kíván többé, csak hogy Camenája véle legyen, kinek keze itt is áldást hint életére, s ha szenvedések érik, költészetével enyhítenéi fájalmát.

„Az én Múzsám“ és a C. IV. 3. Erdélyi szerint „Facies non una, nec diversa tamen“. A mozzanatok csakugyan hasonlók. A Berzsenyié utánzattal indul. De a többiben messze marad mesterétől. Vége felé egyéniségből belé vegyíti Kazinczy és Kis dicsőítését. Az egészben legjellemzőbb Berzsenyi szerénysége ; és ebben a facies diversa lesz. Egyező kitételek a Berzenyi négy kezdő sora Horác kezdő soraival.

A „Barátomhoz“ (Toldy kiadásában „Káldy Pálhoz“) címűt Erdélyi szellemben és kitételekben Horác C. II. 14. visszhangjának tartja. Hasonló sort is idéz:

„Elmarad tőlünk szeretett baráténk“.
„Linquenda tellus et domus et placeus
Uxor.“

De a kezdet inkább látszik hasonlítani a C. IV. 7.-hez. A „Minden órádnak leszakaszod virágát“ kezdetű szak pedig a C. I. 11.-re emlékeztet. Az epicureus Horác fél a haláltól, a mi Berzsenyink keresztény resignációval nyugszik meg abban.

A „Múzsához“ címűben „a magyar költő betéved a római költő hangjába“, jöllehet emez az erényt, amaz a múzsát dicsőíti, mint a halhatatlanság megadóját.

„Hac arte Pollux et vagus Hercules
Euisus arces attigit igneus“ (C. III. 3.)

Berzsenyiné:

„Hector és Alcid dalod égi szárnyán
Hágtak a Dörgő palotája ázur
Bércein által.“

A többi részben, bár egyénisége érvényesül, bizonyos erőltettség érezhető.

Az „Amathusz“-ról Erdélyi csak azt mondja, hogy „már Kölcsey megrovása és Berzsenyi saját elismerése szerint is hasonlít a „Melisszához“ irt költeményére; igen, de ez hasonlít Horácnak egyik ódájára, mint már főnebb említve volt. Es így itt nem magát ismétli Berzsenyi, mint Kölcsey mondja, hanem követi Horácot, mint vizsgáló hiszi, másod fokozatban.“ Nem nagy vád; azt mondhatnók: legyen; de hát nincs így. Az első három szak tartalomában és stílusban határozottan a Berzsenyié. Nem így az utóbbi három, melyekben a Serm. II. 6. satirából vett eszmékre sőt egyező kitételekre is találunk, p. az utolsóelőtti szak végsora ugyanaz, mint Horácnál a „Nec mala me ambitio perdit“ kifejezés.

A „Búcsúzás“ Erdélyi szerint ép úgy, mint a „Barátomhoz“ a C. II. 14. ódára emlékeztet. Aligha több nincs abban olyan, a mi Hölty „An Millér“-jére emlékeztet. De meg ama két ódának egymástól annyira különböző eszméje van, hogy közöttük kapcsolatot látni nem is lehet.

„Virág Benedekhez“ Erdélyi szerint szakasztott mássa Horácénak „Add Bacchum“. (Lib. III. o. XXV.)

Hor.

„Quo me, Bacche, rapis tui
Plenum? quae in nemora, aut quos agor in specus
Velox mente nova?“

Berzs.

„Éván! merre, hová ragadsz?
Mely szentelt ligetek boltjai fednek el?
Tibur völgyei rejtnek-e?“

Egyező. Amaz Bacchust dicsőíti, hogy tőle nyerve még nagyobb lelkesedést, méltóan énekelhesse meg Augustust, mert, úgymond:

„Nil parvum, aut humili modo,
Nil mortale loquar.“

Emez Virág művein lelkesedve hona Flaccusául üdvözli Virágot, ki eddig nem törtetett hellai szirtokon nyit utat, s kéri, hogy legyen kalauza: „akármerre vezérelsz, megyek.“ A *reminiscentia* tagadhatatlan; de, hogy nem egyenes utánzás, az is világos.

„A felkölt nemességhez.“ „Látván költőnk a szombathelyi tábort, megemlékszik Horác ódájára, melyben Drusus diadalát dicsőíti, s előre győzelmet énekel róla. Itt sem tudott költőnk önálló maradni, hanem ott terem Horác megjéjében:

Horác: Est in juvenis, est in equis patrum
Virtus; neque imbellum feroces
Progenerant aquilae columbam.

Berzsenyi: Csak sást nemzenek e sasok,
S nem szül gyáva nyulat Nubia párdúca.

Ha e két hely például németre fordíthatnák, Berzsenyit könnyebben lehetne Horácénak tartani, mint megfordítva.“ Így Erdélyi. De e két sornyi *reminiscentiánál* többet nem is lehet felmutatni abból. A többi az övé. Hogy azonban csakugyan ezen óda hatása alatt írhatta, arra vall ezzel egyidejű másik költeménye is „Herceg Eszterházy Miklóshoz.“ De a bennök levő eszmék, a nemzeti elem, mind a Berzsenyié.

„A féltés“ kezdete valóban szinte szószerinti fordítása Horác C. III. 16. elejének, sőt a tartalom is, úgy látszik, ebből van átídomítva.

Berzsenyiné: A bézárt Dunaét érctorony és acél-
Závarok s iszonyú érebeik őrizék.
A pajkos szerelem mint kacagott ezen!
Mert ő csak mosolyogva győz.

Horatiusnál: Inklusam Danaen turris achenea,
Robustaeque fores, et vigilum canum
Tristes excubiae munierant satis
Nocturnis ab adulteris;
Si non Acrisium virginis abditae
Custodem pavidum, Jupiter et Venus
Risissent: —

A feldolgozás mégis különböző: Horác az arany, Berzsenyi a szerelem hatalmát énekei. Különbözik a „Féltés“ egyike gyöngébb darabjainak.

„A magyarokhoz.“ E különben remek és csodált óda szinte csak himvarrás Horácéról, melynek címe: „Ad romanos“ (Lib. III. Oda VI.) A római költő az erkölcsök sülyedésén, az Istenek megvetéséből eredett bajokon kesereg vagy boszankodik, Berzsenyi hasonlólag erkölcsi aljasodásunkat hányja szemünkre.

Hor. Non his iuventus orta parentibus
Infecit aequor sanguine punico.

Berzs. Oh más magyar kar mennyköve villogott
Atilla véres harcain, stb.

Mondja róla Erdélyi. De még többet is mondhatunk. Mintául kétség-telenül ezt vevé. A tartalom beosztása, a gondolatok és hangulat menete végig egyező, szakról szakra, nyomról nyomra. Itt áll egymáshoz legközelebb a nagy mester és a nagy tanítvány. Mindkettejük minden igéje honszerelmők szent fájdalmából fakadt, mind a ketten a történelem szálaiból fonják ostorukat; s letépi az öncsalás szennyes leplét szánt siratott édes nemzetük szemeiről. De hasztalan. A bősült harag kétsége nem lát a satnya ivadékban erőt: újjáteremthetni önmagát és honát. Megadja magát mind a kettő: Ez a történet rendes folyama.

Hor. Aetas parentum peior avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiore.

Berzs. Felfogat a nagy századok érceze
Mindent: ledólt már a nemes Ilion,
A büszke Carthago hatalma,
Róma s erős Babylon leomlott.

De Berzsenyi alanyi fenségével itt fölülhaladja satiricus mesterét. S nem is szorul benne a classicismus isteneire, költészetének diszeire; a mire szüksége volt, megtalálta a történelemben, nemzete nyelvében, saját lelkében. Im ezen eredetiség s amaz alanyi fenség által vált műve olyan-ná, hogy Vörösmarty hasonló fenségű Szózatával örökre felejthetetlené tette önmagát s íróját nemzetünk szívében.

Erdélyi még a „Bacchushoz“ címűt említi mint hasonlót Horácz ily című ódájához: „Ad Bacchum“ (Lib. II. oda XIX.) Idéz is egy utána zengett szakot. De maga is elismeri, hogy „ez ódában is mélyebbre hat Berzsenyi Horácnál, ki még az akkori olvasót is megkiméllette oly homályos és közajkon nem forgó eseményre célozgatástól, minő Rhaecusé, kiről a kiadó (Döbrentei) sem szól, hanem magyarázgatja Bacchust, meg Apollót, kit úgyszólván minden jó keresztyén ismer“. Bennük: Horác Bacchus hőstetteit dicsőíti, Berzsenyi pedig, ismeri ugyan hatalmát:

„Ámde kit Cypris kegyel és Caména
Lelkesít, nem kér örömet tetőled;
Égi nektárt nyújt Aganippe néki.
Amor ölében.“

E fajta rokonságot még többet is idézhetünk. Ott van a már említett Küprishez és Horácnál Ad Venerem C. I. 30., Egy szilaj leánykához és Ad Chloen C. I. 23., Vigasztalás és Ad Valgium C. II. 7. (ugyanaz Matthissonnál 69. l.) Az epedő Phyllis és Ad Neubolem C. III. 12., A tavasz és Ad Virgilium C. IV. 12., Czenczimhez és Ad Leoconoen C. I. 11., Jámborság és középszer és a C. II. 18. — egy-egy gondolatban (némelyik alap-

gondolatában,) kifejezésben, képben, hasonlatban némi rokonságot mutatnak ugyan, de még e rokon vonások felhasználása, alkalmazása módja is, annál inkább az egyes költemények tartalomra s hangulatra nézve, egymástól oly lényegesen különböznek, hogy, ha megértésüknél és magyarázásuknál nem is reflectálnánk egyéniségükre s ihletük történeti okaira, még akkor sem lehetne azokat összezavarnunk s egymás követésének jelei gyanánt tüntetni fel.

Vagy az effélék :

- és „Árpád virágzó magva te, fő magyar“
 „Maccenas atavis edite regibus“
 „magát félistenekhez
 Méri s az ég özönébe fürdik“
- és „Terrarum dominos evehit ad deos ;
 Dis miscent superi“
 „A nagy férfiakat halni nem engedik
 A múzsák, egeket nyitnak az érdemért“
- és „Dignum laude virum Musa vetat mori,
 Coelo Musa beat“
 „Tiszta lélekkel s meglelégedéssel
 Látja csűrében keze míve bérét“
- és „Si proprio condidit horreo
 Quidquid de Lybicus verritur areis.“
 „Nézd a Ság tetejét hófuvatok lepik.“
- és „Vides ut alta stet nive candidum.“
 „Ki téged, édes Miskám megkeres
 Az új zéphirrel s első fűlmilével,“
- és „te dulcis amice reviset
 Cum Zephiris — et hirundine prima.“

mindössze is csak azt mutatják, hogy a mit tanulmányaiból szándékosan vagy véletlenül, felhasznál, tehát átvesz, azt feldolgozatlanul soha sem adja. — Ha ilyenekért vádoljuk Berzsenyit, akkor az összes világirodalomban alig fogunk egyetlen nagy szellemet is lelteni, kinek önállóságát, függetlenségét előzőitől vagy a nép költészetéből, bizonyíthatnók. — Az eszmék országa nem elzárkózottságot, hanem közösséget szeret. Rabköltő az, ki a kölcsönzött eszmét magáévá tenni nem tudja. (Horv. S.). Berzsenyi szabad volt eszméiben.

Vége: a görög-latin mythos és versforma! Ez talán legerősebb argumentum Berzsenyi ellen. Mind a kettőt elfogadta, mind a kettőt használta, s nem közönséges virtuozitással, igazi művészerővel. Rájok szorult? Nem. Vagy az idegen díszszel ékeskedve ismereteit akarta fitogtatni? Épen nem. Vagy e latsnyult irodalmunkat eme letűnt nemzetek kincseiből akarta

újjá teremteni? Azt sem. Tehát miért tömi meg költészetét mythologiai nevekkel annyira, hogy a magyar nép a magyar költő műveit névmagyarázó kalauz nélkül ma már alig élvezheti? Hiszen előtte és utána, sőt egykorúí közt is elegenden tudtak e nélkül énekelni. Miért énekli dalait oly versformákban, melyek a magyar fülnek idegenek; ha volt és van a magyarnak saját rhythmusa, versmértéke népdalaiban s azok műveiben, kik korábban, mielőtt alaposan ismerték volna a classicai formák törvényeit s felismerték volna a magyar nyelvnek erre alkalmas voltát, saját érzésükre, mintegy ösztönükre támaszkodva, e nemzeti rhythmust használták verseikben; mások pedig utóbb, mint Petőfi és Arany, habár ép oly könnyűséggel irtak is a classicai formában, mint a nemzetiben, ezt amavval fölcserélni szinte bűnnek tartják? Azért, a miért a nyugat többi népeinek nagy költői. „A görög és római világnépek műveltsége annyira áthatotta nyugatot, hogy uralmát egykönnyen le nem rázhatjuk, s különben is méltó, hogy ránk befolyással legyen, míg szellemi felsőbbségünkkel el nem homályosítjuk: a meddig azonban ezt nem tesszük, tessék vagy nem, túrnünk kell befolyását“ (Horv. S.) De Berzsenyi nem csak, hogy nem hódolt meg utánczó módjára teljesen e szellemi felsőbbségnek, hanem műveiben uralkodóvá magát a nemzetit tevé, s kivált hősi ódáiban, minők: a Magyarokhoz, a Fölkelt nemességhez, a Tizenennyolcadik század stb. még a mythológiát is kerülte, melyhez különben készségesen folyamodott részint páratlanul szép költői jellegeiért, részint azért, mert az ő subjectivitása, minek minden alkotáson el kell áradni, épen annyira vagy még jobban bele élte magát a classicus rege csodaszerű és termékeny világába, a mily erőt tudott kifejteni érzéseinek, gondolatainak megfelelően a nemzeti nyelv nem eltanult, hanem önálló használásában. E kettőt egyesíti; de egyiket sem erőszakosan. S nem jogosult-e a görög-latin mythologia mindenütt a képzőművészetben? s nem olyan-e a költészetben is? Ha Berzsenyi a költői gondolat megelevenítésére és a képzetek érzékitésére felhasználta azt, érte súlyosabb vád csak azon esetben érhetné, ha költészetében egyedül ezek volnának képviselői a szépnek, ha hozzájuk méltó gondolat és emelkedettség hiányzanék, vagy még akkor, ha ezen irányt valódi cultussá törekedett volna emelni. De ő ezt, bármennyire rajongott Hellász és Róma irodalmának fényeért, egyáltalában nem akarta. Hogy ő oly mértékben gyakorolta, melyet talán sem kortársai sem utódai közül egyetlen egy sem birt volna ily egészséges magyarsággal összekötni, azt önképzése irányának s nagy erejének tulajdoníthatjuk. Bizonyosság erre még azon el nem hallgatható sajátossága, hogy mythosokból csak képeket vesz; mesét, eszméket sehol. És technikájában művelte ő a nemzeti rhythmust is; művészi tökélyre azonban csak classicai formákban emelkedett. S ha lehetett Klopstocknak a csupán hangsúlyos német nyelvet e formákra rászorítani: miért nem lett volna szabad neki az időmértékes magyar nyelven formában követni a görög-latin költészetet, kiváltképen akkor, midőn már nálunk erre úgynevezett classica iskola létezett? Ha oly állapotban volt volna akkor a magyar nyelv és irodalom, minőbe azóta jutott, helye volna némi

megróvásnak, de még így ezekért is tisztelet és hála illeti a jelest, kit eddig a classicai órában — mondhatni — semmi tekintetben sem birt túlszárnyalni senki, még egy Vörösmarty sem.

Berzsenyi ebben összpontosítván a maga szűk körében egész erejét, a lángész hatalmával és erejével alkotott. Tárgyai eszményiek, hangja a trombita összeszorított hangja. Egyszerűség és erő olvad össze nála, kevés szóval sokat fejez ki, sőt többet akar, mint a mennyire képes. (Gyulai) — Hiányosabban találjuk, igaz, Berzsenyinél a szenvedély rohanó csapongásait s a vele együtt járó merész, olykor a szertelenig duzzadó eszmealkotást, az erősebb ellentétek vegyületét s a phantasticus alakzatokat, — miből csekély változatossága, olykor egyhangúsága, gyakori ismétlései magyarázhatók; de a lángész merész hevének elég bizonyosága már az is, hogy magasabb körökbe emelkedve nem törődik a conventiónális izlés mesterkéltségek korlátaival, és nagyobb alkotásaiban letér a megszokottság által közönségessé tapodott útról, s nyelvben és költészetben saját alanyisága ihletének függetlenségével tör utat magának s olt műveibe fenséget és kellemet, dictiójába erőt és bájt. Mennyi ragyogó példa műveiben mindenikre! Amarra csak a Fohászokodást, emerre csak az Osz-tályrészemet idézem.

Berzsenyi költészete az idealismusé. Ez különbözteti meg és választja külön a realisabb Horáctól, költészetben, életben egyaránt. Ezen erős idealismusa tette azzá, a minek őt ma látjuk; de ugyanennek tulajdoníthatók egyszersmind életének olykor keserű kellemetlenségei, bölcséletének ziláltsága s költészetének egynémely hiányai. Költészete nem jelöl új irányt, a történet alkotására kihatása nincs; még a régi iskolákhoz tartozik. Legnagyobb és egyedüli mestere Horatius, kinek tanítványai közt bizonyára ő a legnagyobb.

Kis Sándor.

II.

A kegyes tanítórend megtelepülése Pesten.*)

A.)

A spanyol származású Calasanzi József által Rómában alapított kegyes tanítórend működésének jótékony hatása rövid idő alatt látható lön a római társadalomban, mert a Rend gondjai alá fogadott szegényebb néposztálynál a fegyelem, vallásosság és erkölcsösség szembetűnően javultak. E kedvező siker következtében a kegyesrendiek jó híre mind messzebb terjedvén, Olaszország több városa hívta meg őket, hogy kebelökben nevelő intézeteket és iskolákat állítsanak.

Calasanzi intézménye napról napra növekedett; Olaszországból egyfelől Spanyolországba, másfelől Németországba, s onnét Lengyelországba terjedt el. A két utóbbi helyen 1656—1662-ig a szerzet ügyeit Németországban székelő közös kormányzók intézték. 1.) Lengyelországban a Zsigmond magyar király által Ulászló lengyel királynak elzálogosított szepesi városok egyikében, Podolinban, Lubomirsky Szaniszló lengyel herceg telepítette meg a rendet 1642-ben, 2.) A podolini iskola sikeres működésének híre épen oly gyorsan terjedt el Lengyel-, mint a római iskoláé Olaszországban, minek eredménye az lett, hogy az ország nagyobb városai siettek a kegyesrendieket megnyerni a tanügynek.

Nem hiányzott ugyan a rosszakarat sem, mely a Rend terjedése elé nagy akadályokat gördített; de a jó ügy diadalmaskodott ezeken; a kegyesrendi iskolák gyorsan szaporodtak, s 1662-ben már, a németektől elválva, önálló lengyel kormányzóság alakult, melynek alkormányzója Veczirka Jakab lett, ki alatt 1664-ben tartották a lengyel kegyesrendiek első tartományi gyűlésüket Podolinban. 3.)

*) Mutatvány: „A kegyes tanítórendiek budapesti főgymnasiumának története“ című, munkálat alatt levő magyar műveltségtörténelmi rajzból.

1.) A magyarországi kegyes-tanítórend névkönyvében: „A magyarhoni kegyes-tanítórend történetének vázlata.“ 6. l.

2.) Az elzálogosítás az 1412. nov. 8-ikán Zágrábban kelt oklevél alapján történt. Lengyelország első felosztásakor az osztozkodó (Osztrák, Orosz és Porosz) hatalmak által 1772. aug. 5-ikén kelt okmány erejénél fogva jutottak ismét magyar fenhatóság alá, s nov. 6-ikán hódoltak Mária Therezianak. L. Kerékgyártó Árpád: „Hazánk Évlapjai. 884—1849.“ 234 és 576. ll. — A podolini házat 1642-től 1782-ig a lengyel, azóta a magyar kegyes-tanítórendiek birják. L. „A magyarországi kegyes-tanítórend 1881-iki névtára.“ 23. l.

3.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névtár), 6. l.

A magyar nép, midőn az új hazában töltött életének első százada vége felé járt, nagy forrásban volt, mely lassanként összes társadalmi viszonyaira kiterjedt. A harcokban kifáradva, jövőjét szellemi életének gyökeres átalakításával biztosítani törekedett. Célját elérte az által, hogy ősi hitét elhagyva, a római szertartás szerinti keresztény hithez csatlakozott. Ezen tényével a nyugoti egyházat egész szervezetével: egyházmegyei felosztásával, fő- és alpapságával, monostoraival és szerzeteseivel, szóval minden intézményeivel fogadta honába. 1.)

A kath. egyház rakta le közművelődési összes épületeink alapját; az ő szakadatlan anyagi áldozatai tették lehetővé azoknak emelkedését, s századokon át tanusított éber őrködése és gondozása folytán emelkedett a magyar műveltség oly virágzási fokra, hogy hazánk Európa civilisált államainak sorában joggal foglalhatott helyet.

A mohácsi vész által elbukott hazánk régi nagysága, politikai egysege; a hitújítás következtében pedig elveszett a katolikus egyház régi fénye, nagysága és ötszázados uralma. Az egyházzal együtt hanyatlottak intézetei is; az előző korban alakult székesegyházi, monostori és plébániai iskolák nagyrészt megsemmisültek. 2.)

Szapolyai János királysága nyakára hozta a nemzetnek a német fegyvert, Tokaj melletti veresége a török beavatkozást, halála pedig a török hódítást; 1526-tól kezdve majd két századon át a hadműveleteknek állandó színhelye volt Magyarország. Német, török hadak váltakozva, gyakran együttesen dúlták az országot; ha pedig ezek kifáradva pihenőt tartottak: a polgárháborúk-, vallási küzdelmek-, pörlázadások-, összeesküvések- és fölkelésekben nyíltak új forrásai a nemzet végtelen nyomorának.

Az egyházat is nagy veszteségek érték e korszakban, de ezek dacára, miután a viharok által megrongált közművelődési épületeink összedőléssel fenyegettek, ismét az egyház tartá alájuk vállait: mihelyt az első csapások által okozott kábultságából föleszmélt, hatályos föllépésével, s kellőleg nem méltányolható anyagi áldozatokkal azoknak megmentője lett. 3.)

Ámbár talán soha sem tétetett a művelődés és közoktatás érdekében oly nagy mérvű intézkedés hazánkban, mint eme leginségesebb időben: a viharok pusztításainak utó-hatását még a XVII. század második felében is érezte a kath. tanügy. Főleg az elemi oktatás járt nagy nehézséggel; falukon aránylag ritka helyen, sőt még városokban sem volt mindenütt jól rendezett kath. elemi iskola. A vagyonosabb kath. urak otthon magántanítók által készítették elő fiaikat a gymnasiumba; a szegényebb szülők

1.) Lányi Károly: „Magyar egyháztörténelme.“ (Átdolgozta: Knauz Nándor) I. k. 299, 501, 516 és 527. ll. — Frankl Vilmos: „A magyar nemzet műveltségi állásának vázlata az első fejedelmek korában, és a kereszténység behozatalának története.“ 391, s köv. ll.

2.) Lányi K. i. m. II. k. 86. és 138. ll.

3.) Lányi Károly: „Magyar Catholicus Clerus érdemeinek történet-igazolva emléke.“ II. k. 69. s köv. lapokon egész terjedelemben olvasható az egyházi férfiak által tanügyi czélokra tett nagyszerű alapítványok története.

gyermekei pedig legtöbb helyen még az elemi oktatásban sem részesülhettek. 1.)

A kegyesrendiek kiválóan az elemi oktatást tevén feladatukká, arra mindig nagy gondot fordítottak; tanításukat az elemi ismeretekkel kezdték, s csak lassanként, fokozatosan terjesztették ki tanfolyamaikat a gymnasiumra is.

Podolini házuk keletkezésekor (1642) azonnal elemi iskolát nyitottak; fokónként emelkedtek a grammatikáig, 1647-ben a retorikáig, sőt 1648-ban már philosophiát is tanítottak. Az iskolával kapcsolatban lakást és ételmezést nyújtó nevelő intézetet (convictus) is állítottak, melybe nemcsak a kellő díjt megfizethető vagyonosabb, hanem eredeti rendeltetésök szerint, amennyiben alapítványaik engedték, a szegényebb sorsú szülők gyermekeit is befogadták. 2.)

Kedvező volt ez főleg a vidéki szülőkre nézve, kik már elemi iskolás fiaikat is jól elhelyezhették a kegyesrendieknél. Nem is késték felhasználni az alkalmat; nemcsak lengyel, hanem több magyar főúr is Podolinba, a kegyesrendiekhez vitte fiát. Mások pedig nevelőket igyekeztek a Rend tagjaiból nyerni; ezen úton lettek ismeretessé hazánkban, s hozánk jövetelöknek mintegy első állomásául Podolint kell tekintenünk.

A kegyes-tanítórend hazánkba való megtelepülésének százada nagyszerű művelődési mozgalom képét tárja elénk. A hirűjítók fő célja még a XVII. században is az volt, hogy a reformatio eszméit minél szélesebb körben terjeszszék, és a hová ezek elhatottak, ott biztosításukra azonnal iskolát igyekeztek állítani. E törekvéssel szemben a kath. főpapság nagy alapítványokkal számos tanintézetet létesített, s míg egyfelől az általa kárhozatosnak vallott protestans műveltséget még iskoláiban is megsemmisíteni szándékozott: addig másfelől eszközökről gondoskodott, melyeknek segítségével a culturát katholikus irányban terjeszthesse. 3.)

A kath. tanintézetek szaporodván, nagyobb tanerőre is volt szükség, a főpapság megemlékezett tanügyünknek az előbbi századokban oly lelki ismeretes buzgósággal működött munkásairól, a szerzetesekről. Első sorban az iskolai nevelés és oktatás által hitte célját valósíthatni; gymnasiumait és felsőbb iskoláit tehát ismét e serény munkásokra, t. i. a szerzetesekre bízta.

Mínthogy azonban a hazai szerzetesrendek személyzete a nagyszámú tanintézetek ellátására nem volt elégséges; továbbá főpapjaink az ellenreformatiót is meg akarták indítani: a Magyarországon legelőször Oláh Miklós által 1561-ben, másodsor Draskovich György eszközzésére 1586-ban megtelepített Jézus-társaságiak működésének nyitottak nagyobb tért, kiknek főfeladata volt a protestantismust minden téren leküzdeni, az elpártolta-

1.) Molnár Aladár: „A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században.“ I. 540 és 541. ll.

2.) U. az, u. ott. 541 és 550. ll.

3.) U. az, u. ott. 6 és 14. ll.

kat a római katolikus egyház kebelébe visszatéríteni, s a kath. egyház intézményeit mindenütt helyreállítani és terjeszteni. 1.)

A XVII. század elején már számos collegiumuk, kisebb társ- és misszióházuk volt, melyek folyton szaporodtak. Működésök eredményét a század második felében egyre növekedő vallási visszahatás és ellenformatió következtében a róm. kath. egyházba visszatért főurak nagy száma mutató legfényesebben. 2.)

A vallási visszahatásnak kell tulajdonítanunk azon élénk vetélykedést is, mely ekkor közéletünk tényezői: a kath. főpapság, főurak és a városok között keletkezett; az ő lelkes közreműködésök dús gyümölcsöket termelt a kath. tanügy számára. A XVII. század vége felé ugyanis szaporodni látjuk már ismét a kath. tanodák számát; alapítók gyanánt az említett tényezők szerepelnek.

A népnevelés és közoktatás terén ekkor jelentek meg hazánkban a Lengyelországból behívott kegyes-tanítórendiek, s itt is, mint Lengyelországban, nemes buzgalommal versenyeztek az ifjuság tanítása és nevelésében a Jézus-társasággal, mely szellemi versenygés a hatályos gyámolításra szorult tanügynek csak javára szolgált. 3.)

Magyar hatóság alatt álló területen a XVII. században még csak három házuk volt, és pedig az első Privigyén, Nyitra vármegyében, melyet gróf Pálffy Pál nádor özvegye, Khuen Francziska 1666-ban alapított számukra. Következő évben elfogadtatott a Vesselényi Ferenc nádor és neje Szécsy Mária által ajánlott murányi alapítvány is, de eredmény nélkül; mert midőn Jolsván a Rend befogadására már minden készen volt, az alapító halála, és az ezt követő zavarok miatt a szándék meghiúsult. Második házakat Brezno-Bányán, Zólyom vármegyében, I. Leopold magyar király 1673-ban, s végül a harmadikat Szent-Györgyön, Pozsony-vármegyében, Szelepcsényi György, Magyarország primása és esztergomi érsek alapította 1685-ben. 4.)

A mi a Rend kormányzatát illeti, a magyar kegyes-tanítórendiek 1691-ig a lengyel rendtartományhoz tartoztak, s így lengyel kormányzók alatt állottak, miért is az említett házak alapítványait lengyel kormányzók, és pedig névszerint: Opatovszky Venczel, Horváth (Frankovics) Pál és Halikovszky Ferencz fogadták el. 5.)

1.) Lányi K. „Magy. egyháztört.“ II. k. 362. l. — U. az „Magy. Cath. Clerus érdemei.“ II. 65, s köv. ll. — Fraknoi Vilmos: „A magyar nemzet története.“ III. korszak, 292. l.

2.) Molnár A. i. m. 7. l.

3.) Mészáros Ferencz: „A magyarországi kath. gymnasiumok története.“ 8. l.

4.) A breznóbányai iskola Tökölyi fölkelése folytán 1683-ban megszűnt, de 1688-ban kir. oklevél által ismét visszaállított; azonban csak az 1711-ben kötött szatmári szerződés után foghatlak a rendszeres tanításhoz. — — E fölkelés alatt a privigyei iskola is szünetelt. — — A szentgyörgyi ház Szelepcsényi György érseknek közsöni létét, ki római tanuló korában a Rend alapítójának, Calasanz Józsefnek szokott gyónni, s ekkor megfogadta, hogy püspökségre emeltetvén, hazájában megalapítandja a kegyesrendieket. L. A magy. kegy. t. rend tört. vázlat (1849-iki névtár), 7 10. ll.

5.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlat (1849-iki névkönyv), 7—10. ll.

Első három iskolájukban nálunk is elemi oktatással kezdték a tanfolyamot, s fokozatosan tértek át a gymnasium felsőbb osztályainak tárgyaira; a breznobányai és szentgyörgyi tanodákban a retorikáig emelkedett tanfolyamuk, s mindkét helyen magán-tanításképen philosophiát is adtak elő. Privigyén 1676-ban már rendszeresen tárgyalták a philosophiát, ezen kívül külön arithmetikai osztályuk volt, sőt a zenére is tanították növendékeiket. 1.)

A Jézus-társaságiak ezen időben már inkább a tudományos oktatásra, illetőleg a felsőbb osztályú növendékek kiképzésére adták magukat, s az elemi oktatást még gymnasiumaikban is majdnem teljesen mellőzték. A kegyes-tanítórendiek pedig, mint fölebb említettük, épen az elemi oktatást tekintették főfeladatuknak, mi által egy nagyon is érzett szükségét elégitették ki. Ehhez járult még, hogy rövid itt tartózkodásuk alatt sikerült magukat és intézeteiket a kath. vallású közönséggel megkedveltetni, minek következménye az lett, hogy kath. egyháznagyok és főurak, de főleg a városok törekedtek őket iskoláik vezetésére megnyerni, s házaik és tanintézeik a XVIII. század elején meglehetősen szaporodtak. 2.)

Nyitrai házokat 1701-ben Matyasovszky László nyitrai püspök, magy. kir. korlátnok alapította. Nagy-Szombat városa 1702-ben kínálta meg a Rendet lakkal és a sz. Háromság egyházával, de a szerződés, nem tudni mi okból, nem jött létre. A veszprémi házat 1711-ben Volkra János Ottó, veszprémi püspök, — a váczit 1714-ben gróf Kolonich Zsigmond bibornok, mint váczai püspök, — s a kecskeméti Pest-vármegyében, gróf Koháry István, országbíró alapítá ugyanazon évben. 3.)

Említettük már, hogy a magyar kegyesrendiek 1691-ig lengyel kormányzók alatt állottak; utolsó volt ezek között Warzecha József, kinek kormánylata idejében gróf Kolonich Leopold bibornok-érsek a Rend főkormányzójánál, Foci János Ferencznél, Rómában kieszközölte, hogy a magyarországi kegyesrendiek a lengyel tartománytól elválasztva, a németországihoz csatoltassanak oly kikötéssel azonban, hogy a magyaroknak saját helyettes kormányzóik legyenek. 4.)

A lengyelektől el is váltak azonnal, de a németekkel csak később egyesülhettek, s az átmeneti idő alatt közvetlenül a római főkormányzótól függtek. Ezen átmeneti időszakban, mely 1695-ig tartott, főkormányzói helyettes Mösck Lukács volt; ekkor foganatosítottván a németekkel való egyesülés, ugyanő lett a Rendnek első magyar alkormányzója is. Önálló magyar rendtartomány csak 1721-ben alakult; ezen évig német kormányzók mellett összesen öt magyar alkormányzó vezette a Rend ügyeit, kik közül Bojár Endre a nyitrai ház és növelde, — Cservenka Ignác a veszprémi, — Bonn Eustach pedig a váczai és kecskeméti házak alapítványát fogadta el. 5.)

1.) Molnár A. i. m. 550—551. ll.

2.) U. az, u. ott, 540—541. ll.

3.) U. az, u. ott, 551—553. ll.

4.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 10—12. ll.

5.) U. ott, 11—12, és 14—15. ll.

Tanfolyamaikat ezen iskoláikban is elemi oktatással kezdték, s a helyi szükségek szerint terjesztették ki a gymnasium többi osztályaira, egészen a retorikáig. Az intézetekben nyerhető kiképzéssel a kath. közönség teljesen meg volt elégedve, mit az bizonyít legfényesebben, hogy a tanuló ifjúság mindenütt tömegesen tódult iskoláikba. 1.)

A tanításban úgy, mint egyéb intézményeikben teljesen alkalmazkodtak hazai viszonyainkhoz; ennek, valamint az említett közkedveltségnek következménye lőn, hogy az országos karok és rendek, — kik magok is szívesen látták a kath. tanügy e buzgó törekvésű testületének gyarapodását, — hogy minden körülmények között szabadon fejlődhessék: az 1715-iki országgyűlésen a 102-ik törvénycikkkel a kegyes tanítórendet Magyarországra és kapcsolt részeibe befogadottnak nyilvánították. 2.)

A törvényhozás útján nyert ezen kitüntető elismerés után két év múlva, vagyis 1717-ben, november hó 5-ikén nyílt meg iskolájuk Pesten. Ugyanezen évben ünnepelte a Rend százados évfordulóját annak, midőn alapítója, Calasanzi József, Justinián bibornok kezéből Rómában a szerzetesi öltönyt fölvette (1617. márcz. 25.) és alázatossága jeléül vezetéknevét elhagyva, magát az Isten anyjáról (a Matre Dei) nevezte. 3.)

A kegyesrendiek keletkezésök helyén a kath. családok mellett főleg a római pápákban találtak hatalmas pártfogókra, kik többször tetteleg adtak kifejezést irántok való jóakaratuknak, s nem egy kitüntetésben részesítették őket. 4.)

A főlebb előadottakból világosan kitűnik, hogy hazánkban is meleg rokonszenvvel fogadtattak, működésök kellő méltánylásra találtak, s intézeteik épen olyan, sőt talán még nagyobb anyagi és erkölcsi támogatásban részesültek, mint Európa azon népeinél, melyek bennünket megelőzve, ültették át a Rendet Olaszországból hazájukba.

1.) Privigyei iskolájukban 1676-ban 333 volt a tanulók száma. — — — Nyitrán 1701-ben 300 növendékük volt. — — — Brezno-Bányán magánoktatásképen philosophiát és theológiát adtak elő, s e tanfolyamokat is 40—60-an hallgatták. — — — Váczon 1717-ben, az elemi és három grammatikai osztályban 730-ra emelkedett a növendékek száma. L. Molnár A. i. m. 551—553. II.

2.) Kerékgyártó Á. i. m. 540. l. — Molnár A. i. m. 542. l. — — — A Rend honosításakor Zajkányi Lénárd volt magyar alkormányzó; sokat tett ezen ügyben Majthényi Domonkos, első kecskeméti igazgatónak, és főleg Volkra János Ottó, veszprémi püspöknek hathatós közreműködése. L. A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 15. l.

3.) U. ott 4. l.

4.) A szülők ragaszkodását bizonyítja az, hogy 1597-ben, midőn Calasanzi iskolája megnyílt: 100, — 1605-ben: 900, — 1614-ben pedig: 1200 volt a tanulók száma. L. Szepesi Imre: „Az alapjából ujonnan épült pesti kegyes-tanítórendi királyi nagy-gymnasium fölszentelésének emléke“ című füzetben; ugyanattól: Alkalmi beszéd, 5 l. — — — Pápai kitüntetésnek és kedvezménynek vehetjük a következőket: a) V. Pál 1614-ben önálló gyülekezetre (Congregatio) emelte a társulatot; — 1617-ben ugyanő „Congregatio Paulina“ nevet adott nekik saját nevééről. — b) XV. Gergely által 1621-ben: „Szabályozott papok“ című szerzeté (Institutum Clericorum Regularium) emeltettek. — c) VIII. Orbán 1629-ben a Rend tagjait az egyházi környezeteken, vagy más, a püspökök által rendelendő ünnepélyeken való megjelenés től fölmentette. — d) VII. Sándor a Rendet 1657-ben világi papok gyülekezetévé: „Congregatio Clericorum Secularium Scholarum Piarum“ tette. — e) XI. Incze 1664-ben kivette őket a püspökök hatósága alól. L. A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 4—6. II. — Molnár A. i. m. 538. l.

Csalódnánk azonban, ha az eddig mondottakból azt következtetnők, hogy minden gond- és bajtól mentve, nyugodtan élhettek hivatásuknak; mindenütt erős megpróbáltatásokon kellett keresztül menniök. Rómában magának az alapítónak legnemesebb törekvése több oldalról gúnynyal, lenézéssel, sőt ellenséges indulattal fogadtatott, mi azonban csak éleszté buzgalmát, s végre is a győzelem pálmájával költözött az örök hazába. 1.)

A jó hírnév, melyet Calasanzi aránylag oly rövid idő alatt szerzett testületének, kettős bajt idézett elő. Ugyanis minél szélesebb körben lett ismeretessé működésök sikere: annál több meghívást kaptak, s ez nagyban növelte ellenségeik számát. Továbbá kelleténél gyorsabban szaporodván intézeteik, az alapító nem volt képes mindenüvé eléggé kiképzett, s jellemökben is megbízható egyéneket alkalmazni, minek folytán a testület kebelében meghasonlások és zavarok támadtak, melyeket külső ellenségeik siettek felhasználni ellenök, s még az alapító életében csaknem vesztöket okozák. 2.)

Ugyanezen bajok miatt Európa mindazon tartományaiban, melyek befogadták öket, koronként megújultak küzdelmeik; főleg Lengyel- és Magyarországbán kellett szenvedélyes harczot vívniök, hol a Jézus-társaság nem örömet látta maga mellett a vele versenyző új Rendet terjedni. De Calasanzi fiai, alapítójuk nemes példája lebegvén szemek előtt, mindenütt győzelmesen állták meg helyököt. 3.)

Hogy intézeteik terjedését gátolhassák, vetélytársaik azt hozták fel ellenök, hogy eredeti hivatásuktól eltérve, nemcsak elemi, hanem gymnasiumi, sőt felsőbb tudományok előadására is vállalkoznak, melyekben a szegény és gazdag szülök gyermekeit egyképen részesítik. Az ügy XII. Kelemen pápa elé került, ki egy — bibornokokból álló — bizottsággal régi szabályaikat megvizsgáltatván, e bizottság nyilatkozata alapján adta ki 1731. máj. 1-én kelt brevét, melyben a kegyesrendiekre nézve kedvezőleg határozott, megengedvén nekik, hogy mind alsóbb, mind felsőbb iskolákban nemes származásuaknak is, szegényeknek úgy, mind gazdagoknak előadhatják a tudományokat, növeldeket kormányozhatnak és házakat alapíthatnak más szerzetesek beleegyezete nélkül. 4.)

Ezen brevét III. Károly magyar király 1733. márcz. 18-ikán kelt oklevelénél fogva jóváhagyta, s a Rendnek abban foglalt szabadalmait megerősítette azon föltétel alatt, hogy minden egyes esetben, midőn új házat

1.) Született 1556. szept. 11-ikén, Spanyolország Aragonia tartományának Petralta-városában, a Calasanz-várról nevezett régi nemes családból. — Pappá szenteltetett 1583-ban, decz. 17-ikén az urgelli püspök által. — Püspöki helyettes volt az urgelli egyházmegyében 1587-ben. — A szerzet főkormányzójává lett 1622. apr. 28-ikán. — Meghalt Rómában 1648. aug. 25-én. — Boldoggá avatott XIV. Benedek pápa által 1748-ban. Szentté avatott XIII. Kelemen pápa által 1767-ben. L. A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névtár), 3 7. ll. — „A magyarországi kegyes tanítórend névtára az 1881,82-diki tanévre.“ 3. l. Talenti: „Compendium vitae Jos. Calas.“

2.) Molnár A. i. m. 534. l.

3.) U. az, u. ott, 537-538. ll.

4.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 17. l.

és tanintézetet akarnak állítani, előlegesen tartoznak arra kir. engedélyt kieszközölni; továbbá, hogy intézeteiket maguk tartják fenn, s a közönséget kéregetéssel nem terhelik, stb. 1.)

Megjegyzendő, hogy a magyar kegyesrendiek ekkor már, mint törvényesen befogadott magyar Rend, a németektől végleg elválva, magyar kormányzók alatt külön rendtartományt képeztek. Az elválást szintén III. Károly eszközölte ki a Rend akkori főkormányzója, Borno Gergelytől, 1721-ben, midőn első magyar kormányzóvá Zajkányi Lénárd választott. 2.)

A kegyes-tanítórend multjából közölt eme néhány főbb vonás eléggé igazolja azt, hogy Calasanzinak úgy, mint Rendje hű fiainak, nem csekély nyugtalanítások és küzdelmek árán kellett megváltaniok azon lelki megnyugvást, melyet intézményök fejlődéséből, s a gondjaikra bízott ifjúságnak szemlátomást növekedő erkölcsi és szellemi előhaladásából merithettek.

Hogy azonban működésök eredményét igazságosan és méltányosan mérlegelhessük, pár szóval vázolni kell azon anyagi küzdelmeket és nélkülözéseket is, melyeket existenciájok biztosítására irányzott, becsületes törekvéseik közt több ízben szenvedniök kellett.

Első sorban megemlíjtük, hogy zavargós időkben telepedvén meg hazánkban, a háborús világgal karöltve járó bajok miatt ők is sokat szenvedtek; például: I. Leopold uralkodása alatt Brezno-Bányán és Privigyén félbeszakították velök a Tökölyi-lázongók az előadásokat, s huzamosabb ideig nagyrészt elszéledve éltek; Nyitrán a Rákóczy-mozgalom által zavartattak tevékeny buzgólkodásukban, stb. 3.)

De legtöbb bajt okoztak nekik az anyagi gondok, s az elfogulatlan bírálónak be kell ismernie, hogy a Rend tagjai sokszor a kezdet nehézségeivel küzdve, éveken át szenvedett erős nélkülözések között, valóságos missionariusi buzgalommal alapították meg egyes iskoláikat.

Nálunk házaik és intézeteik, mint főlebb említettük, vagy magánosok alapítványaiából, vagy városok által, vagy néhol mindkét módon tartattak fenn; az alapítványok nem voltak fényesek, s legtöbb helyen a rendtagok igen szerény igényeit is alig volt lehetséges kielégíteni, s a mint valamely váratlan csapás érte őket, azonnal beállott a szükség és nélkülözés. 4.)

Igaz ugyan, hogy XI. Incze pápának 1686. szept. 3-ikán kiadott rendelete alapján birhatott a Rend, mint testület, ingatlan javakat is; de ezen engedménynek hazánkban jó ideig nem igen vehették hasznát, mint-hogy vagyonszerzési joguk, midőn 1715-ben honosították, korlátoztatott

1.) A kir. határozatnak a megerősítést illető részét l. Molnár A. i. m. 560—561. ll. Közölve az Orsz. levéltárból, Nro. 79. e Martio 1733.

2.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 15—16, és 24. ll.

3.) *Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Hungariae et Transylvaniae pro anno 1858*: „*Memoria brevis domus quondam Scholarum Piarum Brezno-Banyensis*“ pag. 1 24 — A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névtár), 9. l — Csösz Imre: „A kegyes tanítórendiek Nyitrán.“ 96—97 és 124—125. ll.

4.) Molnár A. i. m. 540. l.

azon megszorítás által, mely szerint : tisztán világi, s az alapítók szabad rendelkezése alatt álló alapítványi birtokokat, s csakis zálogjog és cím alatt birhattak. 1.)

E megszorításnak következménye az lett, hogy több helyen, például Nyitrán, s később, mint látni fogjuk, Pesten, még a felállítandó épületeik számára szükséges telkeknek saját szerzeményeikből födőzendő megvételeben is gátolva voltak, holott ezekről gondoskodni, maguk az alapítók tartoztak volna. 2.)

Sanyarú helyzetök igazolására is vannak részletes adatok ; például Nyitrán sokat szenvedtek a tűzvész miatt. Ideiglenesen, míg t. i. collegiumok fölépül, az esztergomi káptalan házában nyertek lakást, s ugyanott nyitottak iskolát is 1701-ben. Még collegiumok el sem készült teljesen, midőn 1703. apr. 14-ikén a káptalan házával együtt leégett. Ily körülmények közt előadásait a káptalannak hamarjában kitatarozott épületében folytatván, az onnan kiszorult rendtagok újra épülő collegiumok néhány — deszkákkal alig befödött, padlózatlan, ablak nélküli, nedves szobájában húzták meg magukat. 3.)

A káptalan háza 1717-ben másodszor is leégett, minek folytán iskoláikkal onnan kiszorulva, minthogy a collegium építése még ekkor sem volt befejezve, egy ideiglenesen összetákolt faházban tartották előadásait. Ugyanezen évben készült el collegiumok, melyben végleg megtelepültek, s az iskolákat is ott helyezték el. De nem sokáig maradhattak nyugodtan, mert 1723. aug. 10-ikén épületeik tetőzete ismét leégett. 4.)

Veszprémben az volt hátrányukra, hogy az alapító nagyon sok épületet bocsátott rendelkezésükre, melyeket szorult anyagi helyzetök miatt nem voltak képesek jókarban tartani, s így ezeket elhagyva, míg az adományok útján begyűlt összegből vett telken új társházat építhettek, mintegy harmincz évig magánházakban szétszórva laktak. Hogy fentarthassák magukat, lelkészkedéssel foglalkoztak, 1718. körül pedig két rendtag a püspök papnöveldejében is tanított. 5.)

Váczon a tanítás mellett a lelkészi teendőket is végezték, minek fejében lakást nyertek. Tanítványaik száma azonban 1717-ben 730-ra emelkedvén, a kettős terhet viselni nem bírták, miéértis 1719-ben a lelkészkedés alól fölmentették magukat, de ennek következtében lakás nélkül maradtak. Berkes András, püspöki helynök, nagylelkűen saját házát engedte át nekik, hol 1727-ig tartózkodtak, mely évben mostani házuk teljesen fölépült, s abba ünnepélyesen bevezették 6.)

Ilyen, s ezekhez hasonló küzdelmeket állottak ki másfél századon át, vagy is 1807-ig a kegyesrendiek, mely évben Ő Felsége, I. Ferencz ma-

1.) Molnár A. i. m. 542. l.

2.) Csósz J. i. m. 114—115. ll. — Szepesi J. i. m. 7. l.

3.) Csósz J. i. m. 122. l.

4.) U. az, i. m. 142—143, és 177. ll.

5.) Csaplár Benedek : „Révai Miklós élete.“ 138—140. ll. — Molnár A. i. m. 552—553. ll.

6.) U. az, u. ott, 553. l.

gyar király, július hó 10-ikén kelt oklevele által az egykori fehérvári koronaörség javadalmait a Rendnek adományozván, létüket biztosította. 1.)

Az eddig elöadott részletek látszólag nem tartoznak az értekezés címének keretébe ; azonban a kegyes-tanítórend Pesten való megtelepülésének történetéből — mit a következő részben tárgyalunk — ki fog tűnni, hogy ezen előzmények szükségesek, s nélkülök a megtelepülés némely körülménye homályos, sőt teljesen érthetetlen volna az olvasó közönség előtt.

B.)

A XVI. század kezdetén, II. Lajos uralkodása alatt, a magyar államtest feloszlásának számos jelei mutatkoztak már, melyekből előre lehetett sejteni az 1526. aug. hó 29-ikével beállott katastrophát, midőn II. Szulejman török szultán a nemesség virágából álló magyar sereget Mohács mezején királyostul megsemmisítette.

Ezen évvel a magyar nemzet nyilvános életének egy újabb, gyászos korszaka kezdődik ; méltán nevezhetjük így, mert a szerencsétlen mohácsi csata által két államterületre osztott birodalomnak, Szapolyai János erdélyi vajda- és Ferdinand ausztriai főherczeg személyében, két királya lett : az ország lakosainak érdekegységét pedig az uralkodó két fejedelem iránti különböző viszonyok, és a terjedni kezdő hitszakadás felbontották.

Hogy a csapás teljes legyen, s a nemzet hosszú szenvedéseinek alapja megvetessék ; a versengő felek felidézték a török fegyveres beavatkozását is a trónvillongás kérdésében. Ennek következtében álltak be ama körülmények, melyek a török hódításnak később útát nyitottak. Szulejman ugyanis, ki Szapolyai János által meghivatva, eleinte pártfogó gyanánt vegyült az ország dolgaiba, ennek halála után Budát, az ország fővárosát, 1541. aug. hó 29-ikén csellel elfoglalta. E foglalással hódításainak alapját letevéen, mindinkább megfészkelte magát hazánkban, melynek gazdagabb, termékenyebb felét magáévá tette, és a félholdnak 145 évig tartott uralmat biztosított Magyarországon. 2.)

Az előbbi két korszakban társadalmi és művelődési viszonyainkra oly jelentékcny befolyást gyakorolt kath. püspökségek, káptalanok és kolostorok, a velök kapcsolatban állott tanintézetekkel együtt, a török által birt részekben egyszerre bomlásnak indultak. Ennek folytán a kath. nevelés és oktatásügy hosszú időn át parlagon hevert, mi a kath. hitéletre, vallásra és erkölcsökre kimondhatatlan káros következményeket eredményezett. 3.)

1.) Mészáros F. i. m. 9 és 189 II. — — — Az adományozó oklevelet l. u. ott, 369—371. II. Függelék, XIX. sz. a. Az eredetit a Rend központi levéltárában. — Szepesi J. i. m. II. l. — Familiae Clericorum Regularium Scholarum Piarum Provinciae Hungariae et Transylvaniae pro anno 1853 : „Primae Lineae Historiae Instituti Scholarum Piarum in Hungaria.“ (Continuatio). pag. 9.

2.) Kerékgyártó Árpád : „Magyarország történetének kézikönyve.“ III. k. 68—69. II.

3.) Fraknói Vilmos : „A magy. nemz. története.“ III. korsz. 6. és 105. II. — Kerékgyártó Á. i. m. III. k. 52. és 96. II. — Lányi K. „Magy. egyháztört.“ II. k. 137 s köv. II. — U. az „Magy. Cath. Clerus érdemei.“ II. k. 57 és 64. II.

A XVII. század vége felé az egész keresztény világ érezte már a helyzet tarthatatlanságát, a közvélemény egyre hangosabban nyilvánult az iránt, hogy a törököt hazánkból ki kell űzni. Midőn hire terjedt, hogy lothringeni Károly herczeg, a császári hadak szerencsés fővezére, Budát, a török hatalomnak Magyarországon kulcsát s legerősebb védfalát, fogja megszállani, általános lett az öröm.

Számosan, köz- és magas rendűek, azon remény által lelkesítette, hogy talán feltűnt valahára a főváros és vele együtt az ország fölött a szabadság csillagzata, önkényt sereglettek a fővezér zászlói alá. Reményeikben nem is csalatkoztak, mert a kereszténység diadalmas fegyverei 1686. szept. hó 2-ikán csakugyan felszabadították Budát a másfél-százados szolgajárom alól. 1.)

Az isteni gondviselés úgy akarta, hogy ezen — az egész országra nézve örvendetes — eseményben, melylyel a kegyesrendiek pesti gymnasiumának keletkezése szoros kapcsolatban áll, a Rendnek egy szerény tagja, Mösch Lukács, a kitűnő mathematicus is tettelegesen részt vegyen, s osztozzék Mars fiaival a diadal által nagyon is kiérdemelt dicsőségben és babérokon. 2.)

Ő, mint gróf Pálffy Károly tábornok gyóntatója, kit Buda alá elkísért, került a keresztények táborába. Az alkalmazott mértanban s különösen a hadi építészetben kitűnő jártassága levén, a tábor elhelyezésére nézve tanácsot kért tőle a főtisztikar, mi elfogadtatván, az elhelyezés csakugyan az ő rajza szerint történt. Tanácsa, illetőleg tervének helyességét beigazolta a fényes siker. 3.)

Mösch I., mint az I. részben (58. l.) már említettük, az átmeneti időszakban (1691—1695) a Rendnek főkormányzó helyettese, a német rendtartományi kormányzóság idejében pedig (1695—1721) első magyar alkormányzója volt (1695—1798). Meghalt 1701. márcz. hó 24-ikén Nikolsburgban. 4.)

A róm. kath. egyház hathatós közreműködése által fejlődött és szilárdult a magyar nemzet azon erkölcsi erőre, mely jövőjének s további kultúrai missiójának legbiztosabb zálogául szolgált; hogy a nemzet e missiónak megfelelhessen, most is az egyház sietett támogatására, s a visszszerzett részekben mindenütt, első sorban pedig az ország fővárosában, Budán, s a vele egy közigazgatás alá helyezett Pesten gondoskodott ama homálynak mielőbbi elosztatásáról, melyet másfélszázadon át a török barbárság a keresztény hitéletre árasztott. 5.)

1.) Kerékgyártó Á. „Hazánk Évlapjai“. 494 l.

2.) Az összefüggést l. „Historia Domus Scholarum Piarum Pestiensis.“ pag. 1—2. — Mészáros F. is említi i. m. 183. lapján.

3.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névtár), 14. l. — Csósz J. i. m. 92. l. — Molnár A. i. m. 541. l. jegyz. — — — P. Gábor sz. ferenczi szerzetes érdeme sem csekély, kiről, ezt olvassuk: „Monachus iste, quem Hungari Tüzes Gábor, id est Ignitum Gabrielem adpellabant in ultima Budae obsidione vallos assidue ruinis ab hoste practextos, summa arte, celeritateque exurebat, L Podhradszky Mss III. pag 905 - 906.

4.) A magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névtár), 11—12, és 14—15. ll. — Molnár A. i. m. 541. l.

5.) Bartal György: „Commentarii ad historiam status, jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV.“ I. köt. III. könyv: De constituta auspiciis divi Stephani monarchia hungarica. pag. 179—386. — Török János: „Publicist. dolgoz.“ 529. l.

A pesti róm. kath. hitközség mai belvárosi temploma mikor épült? bizonytalan; de hogy a török hódítás előtt már megvolt, kitűnik a város czimerével ellátott ama márványlap évszámából, mely a szentélyben, a főoltár sz. leczke oldalán 1507-ben illesztetett a falba. 1.)

E czimerből azt is lehet következtetni, hogy a templomot a város, mint Patronus, építtette, mi annál valószínűbb, mivel a plébánia adományozására nézve patronusi jogát — mint a következőkből látni fogjuk — 1688-tól kezdve folyton gyakorolta, s tudjuk, hogy e plébánia ma is nem Pest városát tiszteli Patronusául.

A szabadulásra következő két évről nem tudjuk kimutatni, hogy kik végezték a lelkészi teendőket; de 1688-ban már rendes lelképásztora volt a plébániának Putanits János, esztergomi kanonok és budai prépost személyében, ki ebbeli tisztét 1699-ig vezette. Utóda lett Kolotsányi György, esztergomi kanonok, kit négy év múlva Nedetzky Ferencz, a pesti „új-hegy“-ről címzett prépost követett. Ennek működése 1703-ig terjed, mely évben Pesten a lelképásztorkodással a Jézus-társaság bízott meg. Első plébános volt a Rend tagjai közül Mayr Lambert, utolsó pedig Ambler Tamás, ki alatt 1710-ben elvesztették a plébániát. 2.)

E két év alatt törekedett a Jézus-társaság állandósítani magát Pesten, mi kiviláglik abból, hogy a Duna mellett, a mostani — 1791 óta létező — görög templom mögött a galamb utczában szerzett telken házat kezdettek építeni, de azt be nem végezheték. 3.)

A Jézus társaság távozása után a városi tanács megbizásából ideiglenesen a Szervita Rend végezte a plébániai teendőket; de még ugyanazon évben a Premontrei kanonok Rend egykori tagjának, az ekkor épen Ó-Budán — némelyek szerint plébános minőségben — tartózkodó Cini János Pálnak adományoztatott a plébánia, ki azt 1712. márcz. 12-ikén bekövetkezett haláláig bírta. 4.)

Az így megüresedett javadalmat a Pozsonyhoz közel fekvő Thebe plébánosa, Vellenzon ker. János nyerte el. Az ő plébánoskodása idejében indult meg a mozgalom itt arra nézve, hogy a kegyes tanítórendet, a kath. egyháznak ezen — áldásos működéséről hazánkban már előnyösen ismert — telepítvényét gyarmatosítsák Pesten. 5.)

A meghivatásnak, melyben az új lelképásztornak is tevékeny szerep jutott, indító okai következők: Ezen időben Pest, mint a folytonos hadjá-

1.) A pesti belv. pléb. Archivumában: „Canonica visitatio pro Anno 1762.“

2.) A Jézus-társaság tagjai közül 1703—1710-ig lelkészettel foglalkoztak még Pesten: Baranyi László, Zajosits György, Ertl Frigyes, Kirchmayr Ádám, Baranyi Pál. Sartori Ferencz, Leidringer György, Földváry Mihály és Spangár András. L. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis“, pag. 2. — Az első plébánosok u. ott vannak név szerint megemlítve.

3.) Csaplár Benedek; „Révai Miklós élete.“ 193. l.

4.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 5.

5.) U. ott, p. 5—6 — Thebe = Dévény-Ujfalu (Theben-Neudorf, Tebenska-Mes), Pozsonyvármegyében. L. Az országos magy. kir. statistikai hivatal által kiadott: „A magyar korona országainak helységnévtára.“ 273 274. ll.

ratok által hazánk több más megrongált városai, még az újonan alakulás nehézségeivel küzdött; nemcsak a felsőbb tudományokban, hanem még az elemi ismeretekben sem nyerhettek oktatást a pesti szülők gyermekei, minthogy iskolák Pesten nem léteztek.

A Jézus-társaságnak iskolái Budán voltak, a várban, s a pesti szülők, kik házi nevelőket nem tarthattak, de gyermekeiket még is ohajtották oktatásban részesíteni, kénytelenek voltak őket Pestről Budára, a Jézus-társaság iskoláiba küldeni. Figyelembe véve a testvér-városok között azon időben létezett közlekedési akadályokat, elképzelhetjük, hogy minő nehézségekkel járt ezen iskoláztatás. Eső, szélvész, a szelidebb évszakokban is többször otthon tartóztatá a növendékeket; télen pedig a jégzajlás miatt néha hetekig voltak kénytelenek az előadásokról elmaradni. 1.)

A pesti közönség ily körülmények között egyre hangosabb kifejezést adott azon kívánatának, mely szerint a hatóság e tanügyi miseriáknak mielőbb vessen véget. A nemes város akkori nagyérdemű tanácsának tagjai — kiknek élén a főváros művelődése körül hervadhatlan babérokot szerzett Mosel Antal, tanácsos és jegyző állott — az ügy iránt élénk érdeklődéssel viseltettek. 2.)

Midőn 1710-ben a Jézus-társaságiak Pestről távoztak, az itt már állandóan megtelepült sz. Domokos-, sz. Ferenc-, remete sz. Pál-, Szervita- és Irgalmas-rendi szerzeteseket kínálták meg ideiglenesen az iskolák vezetésével; de ezek kijelentvén, hogy a tanítás nem képezi hivatásukat, az ajánlatot nem fogadták el. Ezután Mosel, hogy a bajon még is segítve legyen, s Pestnek magának is legyenek iskolái; a budai Jézus-társaságiakat, kiknek itt — mint főlebb említettük — már volt házuk, kísérelte meg arra bírni, hogy abban iskolákat nyissanak. A tanács nevében némi évi-segélyt is ajánlott nekik, de ők kevesellették az összeget, s később jóval többet reménylettek kapni, miért az ajánlatot visszautasították.

A budai atyák azonban csalódtak számításukban; a tanács ekkor komolyabban kezdett foglalkozni ama tervvel, melyet Mosel már előbb megpendített, hogy t. i. egy olyan szerzetes rendet telepítsenek meg a fővárosban, melynek kizárólagos hivatása a nevelés és tanítás. Ilyen csak egy volt hazánkban: a kegyes tanítórend. Mosel lassanként megnyerte a tanácsosok többségét ezen eszmének, kik nem sokára hajlandók lettek a szomszéd Vác és Kecskemét városok példáját követve, iskoláik vezetésére a kegyes tanítórendet meghívni. 3.)

A Rend iránt még betelepülése előtt jó indulattal viseltető Mosel — mint a városi és rendi levéltárakban őrzött, s különösen a megtelepülésnek előzetes körülményeire vonatkozó levelekből kitűnik — hathatósan munkálkodott azon, hogy a Rend mielőbb megkezdhesse a fővárosban

1.) „Hist. Doni. Sch. P. Pestiensis.“ p. 6. Schams: Beschreib. Ofen. 270. l.

2.) A bíró volt Lenner (de Lennersperg) János. — — — A jegyző neve fölváltva Mosel, Mosell, Musell, sőt Mozl alakban fordult elő az okmányokban; mi Mosel-t használunk. Praedicatorum: de Musell.

3.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 6-7. — Szepesi J. i m 6. l.

áldásos működését. Ennek daczára azonban csak hosszas alkudozások után állapíthatták meg az alapítványt illető végleges szerződés pontjait. 1.)

Az előleges tanácskozmányok első eredménye az volt, hogy levelet intéztek a Rend ezen időbeli magyar alkormányzójához és a nyitrai ház főnökéhez: Zajkányi Lénárdhoz (I. r. 61. l.), melyben megkérdezték őt, vajon hajlandó lenne-e a pesti alapítványt elfogadni?

A kormányzónak Nyitrán 1717. márcz. 16-ikáról kelt válaszából kiderül egyfelől az, hogy a hozzá intézett levélben a kötelezettségi föltételek mellett, minők voltak: az ifjuság tanítása és a plébános mellett lelkészi teendők végzése, — az alapítványi módozatokat is közölte vele a tanács; másfelől pedig az, hogy a kegyesrendiek ezen időben Rómában székelő főkormányzójuknak minden meghívást előlegesen bejelentettek, s az ő beleegyezése nélkül új alapítványt el nem fogadhattak, sőt az iránt még alkudozásokat sem lehetett kezdeniök. 2.)

Zajkányi azt is egész nyíltan tudatja válaszában Mosellel, hogy a főkormányzó (1712–1718-ig Borno Gergely. I. r. 61. l.) válasza alig lesz kedvező, mert a kettős kötelezettség fejében ajánlott alapítványi összeg csekély. E levélnek azon következménye lett, hogy a tanács 1717. márcz. 15-ikén tartott ülésében ismét tárgyalta az alapítvány módozatait, sőt a kötendő szerződésnek egyes pontjait is formulázta. 3.)

Ugyanazon évi apr. 9-ikén végre kimondatott a határozat, mely szerint a már ismert indító okok alapján a kegyesrendiek Pesten megtelepíttetnek, s a Rend alkormányzója, azon reményben, hogy Rómából kedvező válasz érkezik, most már hivatalosan értesítendő a határozatról. 4.)

A főkormányzó válasza kedvező volt, mit a megtelepülés valóságán kívül bizonyos János (a S. Ladislao) nevű rendtagnak Váczról 1717. apr. 18-ikáról kelt, s Moselhez intézett leveléből is lehet következtetni, melyben jelenti Pest város jegyzőjének, hogy az alkormányzó levelét mellékelve küldi, s egyszersmind tudatja vele annak címét és tartózkodási helyét. Ugyanő tesz levelében a királyi beleegyezés kinyeréséről említést, melyre, mint az I. részben említettük, ily esetben szükség volt. 5.)

1.) A levelek és a Rend által kiállított, s a megtelepülésre vonatkozó egyéb iratok Budapest főv. levélt. tanügyi oszt. ban: 1327 sz. alatt láthatók részint eredetiben, részint hiteles másolatban; a várostól érkezett levelek és iratok pedig részint a Rend központi levéltárában, részint, mint hiteles másolatok, a pesti ház történetében.

2.) A Moselre címzett levélnek ide vágó része szó szerint így hangzik: „— — Oblationem Domus, pro habitatione nostrorum et eruditione Juventutis capacitatem, reliquasque circumstantias omnes Patri Nostro Generali Romano transmittam, ab eoque vel affirmativam, vel negativam accipiam, priusquam enim inde, velut a supremo capite responsum veniat, nec genuina resolutio dari, nec opus inchoari potest.“ — — — L. Budapest főv. levélt. 1327. sz. alatt.

3.) U. ott, u. azon sz. alatt: „Extractus protocollis Pesthini die 15-ta Martii, 1717.

4.) U. ott, a tanácskozmányi jegyzőkönyvnek compositiója 1717. apr. 9-ikéről, melyben az indító okok közt ez is előfordul: „... victus quoque chariori ibidem (Budá) quam pesthini esset precio, — — tum et ex eo, quod frustra hactenus de sentione Scholarum per Almam Societatem Jesu pesthini futura sperassemus, etc.“ — V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 6–7.

5.) Budapest főv. levélt. 1327. sz. a

Mosel csak e levél vétele után közölte Zajkányival a tanács határozatát hivatalosan, és őt azon esetben, ha Rómából kedvező válasz érkezik, a szerződési föltételek megbeszélése végett a tanács és a városi közönség nevében meghívta Pestre. Erre az alkormányzó válaszolt, megköszönvén a város megtisztelő bizalmát; igéri egyszersmind, hogy mihelyest a kedvező válasz megérkezik Rómából, azonnal enged a meghívásnak és Pestre fog jönni. 1.)

Zajkányi 1717. jún. 12-ikéről kelt levelében tudatja a város nemes tanácsával, hogy kedvező választ kapott Rómából, melyben a főkormányzó dicséri a tanács azon buzgalmát, melylyel Isten dicsőségét előmozdítani, s Calasanzi intézménye által a hívek lelki és szellemi szükségleteinek kielégítéséről gondoskodni törekedik. Azt is megemlíti az alkormányzó, (Zajkányi) hogy a pesti ügynek tárgyalására és befejezésére meghatalmazást nyert a főkormányzótól, s így annak mielőbbi kedvező megoldását misem gátolja többé. 2.)

Zajkányi az említett év júl. havában csakugyan eljött Pestre; itt tartózkodása alatt Moselnek volt vendége, ki őt kitüntető vendégszeretettel fogadta. Itt gyűltek össze közös értekezlet végett a tanácstagok is, kik épen oly éber gonddal ügyeltek alkudozás közben a városnak, — mint az alkormányzó a Rendnek érdekeire. Ez utóbbi részéről a kívánalmakat Zajkányi négy, illetve hat, tehát összesen tíz pontba foglalva terjesztette a tanács elé; a város részéről viszont az 1717. márcz. 15-ikén megállapított hét pontban adták elő a kívánalmakat a tanácstagok. 3.)

E tanácskozmányok eredménye az lett, hogy az alapítványi szerződés főbb pontjaiban megállapodtak. Az alkormányzó távozta után Pest városi közönsége azon reményben ringatózott, hogy nemsokára megnyílik a Muzsák csarnoka gyermekeik számára, kik jövőben szellemi kiképezetésük végett nem lesznek már kénytelenek Pestről Budára, az ott létezett Jézus-társaság tanodáiba fáradozni, mint egykor Euklides Megarából Athénába. 4.)

E reményt azonban az ügy valóságáig több ízben végleges megíúsulás fenyegette. Mindjárt kezdetben rossz előjelek mutatkoztak; Zajkányi Pestről Vácra ment, honnan Moselhez levelet intézett, (1717. aug. 2-ről volt kelteve.) melynek kivonatos tartalma következő: Pestről távoztom után arról értesültem, hogy a nagytekintetű tanács által számunkra kijelölt hely a Duna közelében levén, a gyakori áradásoknak annyira ki van téve, hogy ilyenkor a ki- és bejárat csak csónakon eszközölhető, mi a tagokra nézve igen kellemetlen; méltóztassék tehát tisztelt uraságod reábirni a nagytekintetű tanácsot, hogy biztosabb, és az ily kellemetlenségektől távolabb fekvő helyet kegyeskedjék kijelölni. Végül jelenti, hogy

1.) L. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis,” p. 7.

2.) Budapest főv. levélt. 1327. sz. a főváros tanácsához czimzett levél.

3.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis,” p. 7. — Budapest főv. levélt.-ban két külön irat, datum és czimzet nélkül, 1327. sz. a.

4.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis,” p. 7. — Szepesi J. i. m. 7. l.

az ügynek előszóval teendő előterjesztését a kecskeméti ház előljárójára bizta. 1.)

Ezen akadály elhárított, vagy talán nem is volt oly nagymérvű a veszély, mint az alkormányzónak előadatott, mert e miatt az alkudozások fonala nem szakadt el. Sok baj volt kétségtelenül az alapítványi összeg csekélysége miatt is; de legtöbb nehézséget okozott a tanács azon kívánsága, hogy a Rend tagjai a helybeli plébánosnak a lelkészi teendőkben segédkezzenek. Mint a levelezésekből világosan kitűnik, ez akadályozta legtovább az alapítványi föltételek megállapítását és a végleges szerződés megkötését. 2.)

A Rend alkormányzója kettős okból nem volt hajlandó erre vállalkozni, és pedig először azért, mert attól tartott, hogy a lelkészi foglalkozás nem lévén a Calasanzi intézménynek hivatása, miatta sokat fog szenvedni a tanügy; másodszer azért, mert elvállalván e terhes foglalkozást a magyar és német hitszónoklati kötelezettséggel, az erre kijelölendő két egyénnek ellátási költségeit is a pesti ház tartoznék viselni, mire az alapítványi 10,000 frt.-nak évi 600 frt. kamata nem elégséges. 3.)

Zajkányi nem akarván a különben is sokáig huzódó ügy befejezését tovább hátráltatni, új ajánlatot tett a városnak, mely szerint kívánta, hogy a lelkészi teendőkre vonatkozó kötelezettséget a végleges szerződésben teljesen mellőzzék, s vagy egyszerre három évre szóló, vagy minden évben megújítandó külön szerződést kössenek erre nézve, melyben a lelkészkezdéssel foglalkozó két egyén eltartására külön-külön 100, vagyis 200 forintnyi évi összeget biztosítson a város, az alapítványi összegben kívül; ha pedig beérnék egy magyar szónokkal, s a német szónokról a plébános gondoskodnék, azon esetben a magyar szónok ellátására évi 100 forintot kíván; végre, ha a rendi viszonyok úgy kívánnák, jogában álljon a kegyes-tanítórendnek magát e kötelezettség alól véglegesen kivonni, mely esetben a város kötelezettsége is megszűnne a 200, illetve 100 forintnyi pót-összeg fizetésére nézve. 4.)

Zajkányinak egy — Nyitrán 1717. szept. 13-ikáról kelt s Moselhez intézett — leveléből azt lehet következtetni, hogy a pontok beterjesztése miatt megneheztelt a tanács; de azért ugyanezen levelében kijelenti, miszerint föltételeihez ragaszkodik; figyelmezteti továbbá a tanácsot arra, hogy a rendtagok elhelyezése már megkezdődött, melyen, ha egyszer befejeztetik, alig lehet többé változtatni, miért is határozzanak beterjesztése fölött mielőbb, mert különben a pesti ügy a jövő évre marad. Végül kéri Moselt, sürgetné személyesen is a dolgot, és őt tüzetesen értesítse minél

1.) A levelet eredetiben l. Budapest főv. levélt. 1327. sz. a.

2.) Érintve van ezen ügy az 1817. évi márcz. hó 6., apr. 9., szept. 13- és 29., okt. 10-ikéről kelt levelekben, továbbá az 1717. márcz. 15-iki jegyzőkönyv kivonatában. L. Budapest főv. levélt. 1321. sz. a.

3.) Mészáros. F. i. m. 184. l. — Molnár A. i. m. 354. l. — Szepesi J. i. m. 6. l.

4.) Ezen ajánlat, a hely és datum említése nélkül, hat pontba foglalva küldetet: a tanácshoz, kisérő levéllel, de ezen utóbbi nem található. L. Budapest főv. levélt. 1327. sz. a.

előbb a királyi megegyezés ügyének mibenlétéről, nem különben az alá irandó szerződésnek átküldési idejéről. 1.)

Az alkormányzó e levelének kívánt sikere lett; a tanács Mosel Antalt bizta meg, hogy személyesen menjen Bécsbe, a legfelsőbb helybenhagyás kieszközlése végett; Mosel annál szívesebben fogadta e megbízást, mint-hogy épen ő volt az, ki alig várta azon pillanatot, melyben a kegyesrendi atyákat Pesten üdvözölheti. Küldetésében híven járt el, s az Ő Felsege, III. Károly magyar király sajátkezű aláírásával erősített helybenhagyást 1717. szept. 15-én kinyervén, a tanácsnak bemutatta. 2.)

Tagányi Bélának, egy nyitrai rendtársnak Moselhez intézett leveléből láthatjuk, hogy 1717. szept. 29-ikén az alkormányzó kívánatait teljesítette a tanács, mert arról értesítette ez Moselt levelében, hogy a szerződést, a megtelepülést helybenhagyó kir. oklevelet, s a többi irományokat megkapta, melyeknek hiteles másolatait — az eredetieket nagyobb biztonság végett Nyitrán tartva — a tartományi gyűlésre szept. hó 24-ikén Nikolsburgba utazott alkormányzónak, ki onnan okt. 12-ike előtt aligha tér vissza, — a mellékelt magánlevéllel együtt elküldötte. Egész bizalmasan azt is írja, hogy tudomása szerint egy magyar és egy német ajkú rendtárs, továbbá két tanár van Pestre szánva. 3.)

Mosel levelére Zajkányi okt. 10-én (1717.) válaszol Nyitráról, tudatván vele, hogy sorait a mellékletekkel együtt megkapta, s most már mi sem gátolja többé az ügy szerencsés megoldását. Mihelyest értesítve lesz arról, hogy a rendtagok számára kijelölt ideiglenes lakás kellőleg felszereltetett, a kért négy szerzetest késedelem nélkül útnak indítja, kiket talán maga is személyesen elkísér. Ugyanezen alkalommal magával hozza megerősítés végett a szerződést, vagy ha személyesen nem jöhetne, a Rend részéről pecséttel és aláírással megerősítve el fogja azt küldeni.

A plébánosnak nyújtandó segédkezésre nézve levelének záradékában azt írja, hogy bármi terhes legyen a kötelezettség, a nagytekintetű tanácsnak e részben is teljesíteni óhajtja kívánságát, de csak ideiglenesen, és a szerződést évről évre kívánja megújítani; ha pedig a segédkezés a tanításban fennakadást okozna a Rendnek, úgy okvetlenül meg kell azt szüntetni. 4.)

Az alkormányzónak e sorai sok tekintetben méltók a megfigyelésre; nevezetesen tanúskodnak arról, hogy Zajkányi mélyen át volt hatva Calasanzii intézményének szent hivatásától, s a tanítást és nevelést tekintvén a Rend főfoglalkozásának, mindent szorgalmasan eltávolítani igyekezett, mi a testületet e kötelemnek teljesítésében gátolhatná. Megismerjük

1.) Az eredeti levelet latin szövegben l. Budapest f.év. levélt. 1327. sz. a. — Itt egyttal megjegyezzük, hogy a levelezések és okmányok, melyek a megtelepülésre vonatkoznak, eredetileg mind latin nyelven irattak.

2.) V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 8. — A helybenhagyás eredeti okmányát l. a kegyesrendiek központi levéltárában, másolatát pedig pesti házuk tört.-ben, 7—11. ll.

3.) A levél eredetijét l. Budapest f.év. levélt. 1327. sz. a.

4.) U. ott u. a. sz. a.

e sorokból a gondos rendfőnököt, ki valóságos atyai szeretettel szorgoskodik, hogy a Rend gyermekei számára, ha nem is fényes, de legalább türhető létet biztosítson. Látjuk végre e sorokból benne az egyház hű fiát, ki a vallás érdekében, a reá, illetve testületére nézve terhes szolgálat elvállalásával, képes áldozatot hozni. De térjünk vissza tárgyunkra.

Az alkudozási ügyben ez volt az utolsó levél, melynek rendeltetési helyére való érkezése után közelgett ama rég óhajtvá várt pillanat, melyben a pesti közönség és a kegyes tanítórend által egyképen táplált remény valósul az által, hogy Calasanzi intézménye maradandó lakot nyer az ország szívében.

Zajkányi megérte azon örömet, hogy személyesen vezethette a Rend első lakóit Pestre, az új gyarmatba, mely létét főleg neki köszöni; a derék Mosel Antal tanácsnok és jegyző is, rendünk őszinte jóakarója és barátja, ki egész odaadással működött a megtelepítés ügyében, élvezte fáradozásainak édes gyümölcsét az által, hogy a tanács és Pest város közönsége nevében ő fogadta és üdvözölte legelőször az érkező karavánt. 1.)

És most lássuk, hogyan érkezett e karaván a fővárosba, hová a Rend első gyarmatosait maga az alkormányzó, Zajkányi Lénárd vezeté. 2.)

Megnyervén a város III. Károly magyar királytól a kegyes-tanítórend betelepítésére kért legfelsőbb helybenhagyást (1717. szept. 15.), összeült a tanács, hogy elhatározza: hova szállásolja ideiglenesen a Rend üttörő munkásait. Miután erre nézve megállapodának, irtak az alkormányzónak Nyitrára, hogy elfogadásukra mindenről gondoskodva levén, körülbelül okt. vége felé (1717.) a szerződés aláírása végett jelenjék meg Pesten. Kérik továbbá, hogy a kívánt négy rendtagot is hozza magával, mert szeretnék, ha azok a közelgő tanév beálltával úgy az előadásokat, mint a plébániai templomban Isten igéjének hirdetését — magyar és német nyelven — megkezdenék.

E levél vétele után az alkormányzó is tanácskozásra hívta szerzeteseit, s közölvén velök a dolgot, a pesti ház első évi személyzetének összeállításához fogtak. A házfőnöki tisztségre s egyúttal német hitszónoknak

1.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestientis.“ pag. 11—12.

2.) A következőkben forrásul a pesti ház történetét használtam, melyet Erdős István házfőnök irt, kinek hitelességét bizonyítják e sorok: „Stephanus Erdős (a S. Ladislao), Episcopi Jaurinensis Adolphi a S. Georgio e S. P. Theologus, et homo eidem in paucis carus, qui intra duos annos Superior, Provincialis, et Assistens Generalis factus est. Hoc Superiore illud memorabile, quod in Hungaria primum omnium Pestini 1745. introducta sit recentior Philosophia, Professore Alexio Cörver e S. P. quam iam ante 1741. cum plausu Neapoli tradidit.“ — És ismét: „Stephanus Erdős, emeritus Assistens Generalis, vir de hac domo ita, ut nullus alter, meritis. Et secundum Superiore, 1749. Antonius Baitay e S. P. dein Provincialis, Institutor in historia Josephi II. ac Episcopus Transilvaniae, dum primus lapis pro Regia Budensi poneretur, coram Proceribus Regni celebrem habuit sermonem; tum 1752. beneficio Magistratus pro Annis novem Parochia loci nobis est collata, accessit etiam eiusdem Patrie Erdős opera, Comitibus Francisci Eszterházy domus, nempe illa, quam hodie ad forum incolimus.* L. A pesti ház előljáróinak névsorát és jellemzójét 1717—1802-ig tartalmazó táblát, az utóbbi évből, a Rend levélt.-ban. Erdős két ízben volt házfőnök Pesten, u. m. 1744 - 1746. és 1748 - 1754-ig bezárólag.

Goldperger Leopoldot (a S. Martino) szemelték ki a szentgyörgyi (Pozsony m.) házból, mit azonnal tudattak vele, és Nyitrára rendelték őt október 25-ikére.

Sokkal nehezebb volt alkalmas egyént találni a magyar hitszónoklatra, minthogy rövid idő óta működvén a Rend hazánkban, magyarajkú tagjai még nem igen voltak. Az első (P. Adalbertus, a S. Stephano Rege), kit ezen állomásra felszóllítottak, vonakodott azt elfogadni, okul adván, hogy a magyar nyelvet csak törve beszéli. 1.)

Kisegítette a rendkormányt Demka Sándor (a Visitatione B. M. V.), nyitrai születésű rendtárs, ki önként ajánlkozott a magyar szónoklat elvállalására azon feltétel alatt, ha tanulmányainak folytatása végett (1-ső éves theologus volt) egy év múlva visszateszik őt Nyitrára. Ajánlatát föltételével együtt elfogadták; ő lett a magyar hitszónok s egyszersmind a syntaxisig megnyitandó iskola praefectusa. Melléje az iskola tanítóul még két növendékpapot rendeltek, névleg: Puchóczy Mártont (a S. Adalberto) és András növendékpapot, (a S. Caecilia). 2.)

Összeállítatván ily módon a szerzetes személyzet, az alkormányzó azonnal irt a tanácsnak; tudatta vele, hogy okt. hó végén személyesen Pestre jön, hová ezen időben a kivánt négy rendtárs is megérkezik. Ezután megkezdé előkészületeit az utazásra. A pesti ház leendő főnöke, Goldperger L. okt. 25-ikén Szent-Györgyről Nyitrára érkezett; másnap ezzel, továbbá András rendi növendékkel és Demka Sándorral, fogadott kocsin, megindult Zajkányi Pest felé.

Ezen utazást egy igen érdekes kis episod jellemzi, mit talán nem lesz fölösleges elbeszélni. Midőn útasaink a Zebegény hegyhez (Hont vm.) érkeztek, kocsijukról leszállva, gombát keresgéltek a cserjésben. Szembe jött velök a hegy ellenkező része felől Tönneman György, táborig főpap és Jézus-társasági atya, ki a töröktől 1717. aug. 18-ikán visszafoglalt Nándorfejérvárból a táborig kápolnát haza szállító 9 kocsit kísérte. 3.)

Ő is betért a cserjésbe, s esetleg ugyanazon bokor mellett keresgélt gombát, hol az alkormányzó, de nem vették észre egymást. Később azonban találkozáván, kölcsönös üdvözlés után Tönneman kérdezi az alkormányzót, hová utazik rendtársaival? A kérdezett válaszolja: Mi Pestre megyünk lakni. Tönneman erre így szól: Jobb lenne, ha a helyett, hogy Buda tőszomszédságába (Budán a Jézus-társaságiak iskolája volt), Pestre telepednek, váczai házuk rongyos szalma-födelét, (s ez csakugyan rongált állapot volt) javíttatnák ki. Az alkotmányzó szerényen így felelt: Isten majd mind a váczai, mind a pesti háznak gondját viseli. Ezzel elváltak, s folytatták útjokat.

A mieink okt. 27-ikén érkeztek Vácra, hol Puchóczy Márton csatla-

1.) Vezetéknévét nem találtam meg a Rend Rullájában; valószínű, hogy ő az 1721-ben történt elváláskor a német rendtartományban maradt.

2.) Ennek vezetéknéve sem fordul elő a Rullában; nem lévén még fölszentelve, hihetőleg kilépett a Rendből.

3.) Kerélgyártó Á. „Hazánk Évtapjai“. 543. l.

kozott hozzájuk ; másnap az alkormányzó Demka Sándort és András nővendéket előre küldé Pestre, kiket Goldperger L. és Puchóczy M. társaságában, még ugyanazon nap, de valamivel később, maga is követett. Az előbbieket, az alkormányzótól kapott útasítás szerint, déli 12 órakor megérkeztek a vácsi kapuhoz, s ott egy városi szolgától kérdezősködtek Mosel Antal tanácsos és jegyző háza után.

A szolgát éppen Mosel küldé ide, hogy a mieinket, a mint megérkeznek, házához kalauzolja, a mi meg is történt ; de nem alkalmas időben jöttek, mert a tanácsos már ebédnél ült vendégeivel, több helybeli Paulinus és Dominikánus atyával. Értesülvén a várt kegyesrendiek megérkezéséről, a helyett, hogy személyesen elfogadásukra sietne, a számukra készített ideiglenes szállásra, melyet Setzer József, német orgonista hozatott egy kissé rendbe, vezetteté őket.

Nem ily fogadtatást vártak a mienk. S csodálkozhatunk-e azon, hogy a jelen lehangolta, a jövő miatt pedig töprengés szállta meg őket ? Magukra hagyatva, levert kedélyvel társalognak szomorú sorsuk felett ; alig várják az alkormányzó és társaik megérkezését, midőn egyszerre egészen váratlanul megjelenik Mosel, s szívélyesen üdvözli a jövevényeket, mit ezek hasonló módon viszonznak.

A kölcsönös bemutatások és üdvözlések után a Klikelsperger házban levő vendéglőbe mentek, hová $\frac{1}{4}$ óra múlva az alkormányzó is megérkezett. 1.) Itt fényes ebéd várta őket, melynek élvezése közben lassanként elfelejtették szenvedett fáradalmaikat az aggodalmakkal együtt. Lakoma után Mosel az alkormányzóval társalognán, figyelmezteti őt, hogy másnap (okt. 29.) jelenjék meg a városház tanácsstermében a szerződés megkötése, illetőleg aláírása és hitelesítése végett, s ezzel elváltak.

Október 29-ikén Zajkányi, mise után, Goldperger L. kíséretében a kitűzött helyen megjelent ; Mosel bemutatja őket a város bírájának Lennert (de Lennersperg) Jánosnak és a tanácsstagoknak, s kölcsönös üdvözlés után felolvastatnak a tanács által szerkesztett szerződési pontok. Ennek végeztével kérdezik az alkormányzót, vajjon hajlandó-e a Rend nevében elfogadni és aláírni a szerződést ? Zajkányi, hogy a szerződés pontjait behatólag tanulmányozhassa, és még egyszer jól megfontolhassa, egy napi halasztást és az okmány átadását kéri. Kérélmét a tanács szívesen teljesítette.

Alig hogy szállásukra érkeztek, az alkormányzó, s a ház és iskola leendő igazgatói azonnal összeülnek ; előveszik a szerződést, olvassák, ismételve átolvassák, tanulmányozván és behatólag megvitatván minden egyes pontját. Végre is abban állapodnak meg, hogy elfogadják a szerződést, jóllehet az alapítványi összeg csekély, s a föltételek némely része nagyon s terhelő a Rendre.

1.) E házat Klikelsperger építette a törökök elvonulása után ; több birtokos kezén át gróf Eszterházy Ferencz tábornok, és tárnokmester birtokába került, kinek halála után a Rend vette meg. Belső átalakítását kivéve, e rész, mely a régi városháztér felé néz, maig eredeti alakjában látható. V. ö. Csaplár B. i. m. 194. l. — Mészáros F. i. munkájában (1861) a tulajdonost „Klickelsberg”-nek, — Römer Flóris pedig „Klögelsberg”-nek írja. L. A régi Pest. 127. l. V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestieusis.” pag. 13.

Okt. hó 30-ikán említett társával megjelent az alkotmányzó a tanács-teremben, köszönetet mondott a nagytekintetű tanács bőkezűségeért, s kijelenté, hogy az eléje terjesztett pontokat a Rend nevében elfogadja. E nyilatkozat után a szerződő felek aláírták és pecsétjökkel megerősítették az alapítványi oklevelet, melynek főbb részei, eredeti szövegben a következők:

„Primo Assignamus pro Subsistentia quatuor Religiosorum Ejusdem Sacrae Religionis Florenos Rhen. Sexcentos annuatim in perpetuum per nos, nostrosque Successores inrevocabiliter exolvendos, et prae insertis Reverendis Patribus Residentiae Pesthiensis omni absque defectu numerandos.

Secundo Pro majori dictae Foundationis Securitate, donec Summa Capitalis dicti Interesse (kamat): Sexcentorum nimirum Florenorum per nos deponatur, et Sacrae Religioni assignetur, inscribimus Braxatorium Civitatis, in eoque dictos Florenos Sexcentos Sacrae Religioni deputatos, investimus cum facultate inde modo Specificatam Summam exigendi, et desumendi, casu quo nos, vel nostri Successores eandem Summam deponere annuatim difficultarem, nollemus, aut non possemus.

Tertio Assignamus pro Capella, si alibi non habendus, locum in Parochiali nostra Ecclesia; praeterea Spatium pro Collegio, Ecclesia in futurum juxta morem Religionis erigenda, ac Scholis Commodum et Sufficiens, in quo Magistratus defacto eriget Scholae pro Juventute, et Cubicula pro Sex Religiosis cum Refectorio, Cellario, Culina, et Conservatorio, areamque muro oclusam, et Si commode Hortus contiguus haberi non posset, dabitur extra prope Civitatem, Spacium Sufficiens, praedictaque aedificia Sacrae Religioni assignata, per Magistratum libertabuntur, prout defacto libertantur, et ab omnibus oneribus Saecularibus eximuntur, et dictae Religioni, ex quo perennialiter ad tenendas Scholas, et docendam Juventutem obligati manerent, jure pariter perpetuo ceduntur, et assignantur; et si quis defectus in dictis aedificiis adverteretur, per Magistratum, quae Fundatorem horum (nisi domestica quapiam Causa Collegium Sui pateretur Jacturam) reparabitur.

Quarto, Promittit saepe mentionatus Magistratus ad requisitionem Sacrae Religionis omnem Conatum, et industriam ad augmentandam pro possibilitate Foundationem, Sive per Parochiae Administrationem in locis debitis impetrandam, Sive aliis, quibus Suo tempore poterit, impendendam mediis. — — — E Converso vero obligat se Sacra Religio juxta suum Institutum, et Tenorem Scholas quantocyus aperiendas, ac per Suos Religiosos Juventutem, tam Pesthiensem, quam Externam, et adventitiam ad Scholas recipiendam, et in literis, pietate, ac bonis moribus instruendam.“

Közöltük szószerint a föltételeket, hogy az okmány hiteles adata tárja elénk azon áldozatot, melyet a tanügy érdekében hoztak az alapító ősök. Látjuk ebből, hogy azon város, melyet a nemzet Nemtője azért állított fénypontjára az országnak, hogy mint a műveltség ragyogó arany- napja, a tudomány fényével annak legtávolabb fekvő vidékeit is

melengesse: 10,000 rajn. forint alapítványi tőke, illetőleg ennek 600 forintra menő évenkénti kamatja által kívánta biztosítani azon telepítvényt, mely, mint az evangéliumi mustármagból megizmosodott fa, ápoló árnyékába fogadta az erény és tudomány szomjától egyaránt epedő ifjú sardjékot.

Nem mondható ezen alapítvány fényesnek, mert a megélhetést is alig tette lehetővé az első települőknek; de az áldozat azért mitsem veszt értékéből, főleg ha meggondoljuk, hogy ezen időben mily kedvezőtlennek valának a főváros anyagi viszonyai. Még mindig a török barbárság okozta bajokkal küzdött, minek folytán nem lehetett nagyon bőkezű a Rend iránt a nélkül, hogy az adózó polgárság túl ne terheltessék.

Részben e helyzet tudata, részben pedig azon félreismerhetlen jóakarat, melylyel a városi előjáróság úgy, mint általában az előkelők viseltének a testület megtelepülésének eszméje iránt, birta Zajkányi alkormányzót az alapítvány elfogadására.

Magában az alapító okmányban is kifejezve látjuk eme jóakaratot azon biztosítás által, mely szerint igéri a tanács, hogy a Rend ügyeit tőle telhető módon előmozdítani törekszik. Állandó maradt-e a jóakarat, s valósultak-e az említett ígéretek? az a gymnasium történetének további folyamataiból fog kiviláglani.

Az alapítványi összegre nézve még csak azt jegyezzük meg, hogy ennek csekélységében rejlik alapoka a pesti kegyesrendiek hosszas anyagi küzdelmeinek és nyomorának, melyek kétségtelenül az első években valának legnyomasztóbbak, vagyis épen akkor, midőn a Rend gyöngye ültetvénye még az alakulás nehezégeivel küzdött.

A pesti kegyesrendi ház első történetírója, Erdős István, e ház történetét 1754-ben kezdette megírni, s a már fölebb körülményesen elbeszélte 1717. okt. 29-iki eseményekhez a következő elmélkedést csatolta: Vajha eszökbe jutott volna akkor a mieinknek, hogy kérjenek legalább egy kis szántóföldet, rétet, mert idővel talán négynél több rendtárs is lakhatik majd e házban. Tekintve azt, hogy ezen időben még Pest egész környéke majdnem teljesen el volt hagyatva, e kérelem teljesítését a tanács alig tagadta volna meg. De a mieink az Evangélium e szavait tartották szem előtt: „Ne aggódjatok, mondván: Mit eszünk, vagy mit iszunk, vagy mivel ruházkodunk? — Hisz tudja a ti atyátok, hogy mindezekre szükségtek vagyon. Keressétek először az Isten országát és az ő igazságát: és ezek mind hozzáadtnak nektek.” (Sz. Máté Ev. 6. r. 31—33. v.). 1.) Erdősnek, mint házfőnöknek, nagy oka volt ezen elmélkedésre; a Rend pesti életéből 37 év történetét ismerte alaposan, s ez, — a két utolsó évet leszámítva, midőn az ő házfőnöksége alatt a helybeli plébánia administrációjának elnyerése által (1851. jun. 18.) szebb jövő ígérkezett, tele van — mint látni fogjuk

1.) Erdős ekkor másodizben volt házfőnök, és pedig: 1748—1754-ig, mely utóbbi évben meghalt Pesten. A ház múltját 1717—1721-ig irta meg; művét folytatták az utódok.

— erős küzdelmekkel, sanyarú nélkülözésekkel, keserű csalódásokkal, s nem egy igazságtalanul szenvedett bántalmazással. 1.)

Hivatalos dolgait az alkormányzó okt. 31-ikén bevégezte azzal, hogy az új ház első főnökét ünnepélyesen beiktatta hivatalába, átadván neki egyúttal a szerzetes személyzet névsorát azon útasítással, mely szerint azt nov. 5-ikén olvastassa fel a rendtársak előtt. Az ittmaradókat kitartásra, türelemre inti, s az első szükség békés elviselésére bátorítja. Költséget nem hagyhatott övének, mivel a Rend nyomasztó anyagi helyzete miatt maga sem volt azzal kellően ellátva. Tisztelgett távozása előtt a tanácsosoknál is, kiknek atyai gondjaiba ajánlotta az új gyarmat lakóseit. Másnap korán reggel misézvén, buzgó imával esedett boldogságot az Úrtól testületére; mise után megáldotta fiait, atyai tanácsokat adott nekik, s szívélyesen elbucsuzván tőlök, Vácra indult.

A magukra maradt társak, minthogy az ideiglenes lakásul kijelölt ház nem volt még felszerelve számukra, három napot a vendéglőben töltöttek. November 3-án reggel Demka S. a plébániai templomba ment misézni; az előcsarnokban egy katona 2 forintot adott neki 4 misére, s e 2 forint lett a pesti ház pénztárának alapja. 2.)

A tanács ezalatt az ideiglenes lakást fölszerelteté, mely a városház mellett egy kis házikóban, 4 szobából, 1 konyhából és 1 ebédlőből állott. 3.) Sietteté beköltözésüket az, hogy Temesvár és Nándorfejevárfoglalásával a török elleni hadjárat befejeztetvén, a hadsereg visszatért, s az átutazó tiszték számára a vendéglőkben minden lakást lefoglaltak; de az iskolai év kezdete is küszöbön állott. A tanács rendeletére tehát nov. 4-ikén délután az új lakásba költöztek. 4.)

A Patronus részéről a jóakarát nem hiányzott, de szállásuk épen nem volt kényelmes; két szoba a tanulók számára szereltetett föl, más kétben pedig a rendtársak vonták meg magukat oly formán, hogy a házfőnök az igazgatóval, s a két tanár is együtt lakott egy-egy szobában. 5.)

Lenner bíró és Mosel tanácsos jelenlétében a beköltözés napja délutáni óráiban az iskola harangját is elhelyezték Residentiájok udvarában, s azonnal jelt is adtak vele a szülőknek és az ifjúságnak, a másnap tartandó beiratkozásokra. 6.)

1.) Erdős buzgólkodása vitte keresztül a plébánia megszerzését, s jellemrajzában nagyon is jogosult e sor: „Vir de domo hac ita, ut nullus alter, meritus.“ L. a már említett pesti házfőnökök névsorát a Rend levélt. ban

2.) V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 6.

3.) Csaplár B. i. m. 193. l. — Mészáros F. i. m. 141, l. — — — — A már említett Setzer János, német organista volt megbízva a fölszereléssel, ki a mieink iránt kezdettől fogva elismerésre méltó jóakarattal viseltetett. — Szállítatott számukra 2 öl fű; a konyhát ellátta a szükséges eszközökkel, bútorrall; — a szobákat bútorrall, ágyneművel, — végre az ebédlőt bútorrall, asztalkendőkkel, evőeszközökkel, stb., sőt egy kevés élelmi szert is vitetett számukra.

4.) Temesvár 1716. okt. 16-ikán, Nándorfejevárfoglalásáig — mint már említettük — 1717. aug. 18-ikán foglaltatott el. L. Kerékgyártó Á, i. m. 541 és 543. ll.

5.) Csaplár B. i. m. 193. l. — „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 18.

6.) A pesti ház kezdetben „Residentia“ volt, s az előjárót „Superior“-nak nevezték; 1766-ban lett „Collegium“, s ezen időtől az előjárók „Rector“ névvel említettnek. A „Superior“ címet összesen 15-en viselték. L. A pesti házfőnökök névsorát a Rend levélt. ban.

Ezek végeztével az illetők távoztak, a mieink pedig ebédlőjükben az estebédre várakoztak; de ismét egy látogató érkezett: Wyshay Gottfried tanácsos, ki a tanácstól azzal volt megbizva, hogy vizsgálná meg, vajon az útasítás szerint el vannak-e látva a szükségesekkel? Wyshay a konyhába megy, s látja, hogy a szakács elkészíté már az egyszerű, s nagyon is kimért mennyiségű étkeket; elhozatja azonnal saját vacsoráját, de a szakácsnak hallgatást parancsol. Erre jelentkezett a házfőnöknél, s küldetését végezve, kedélyes beszélgetés közt együtt vacsorált a rendtársakkal. 1.)

November hó 5-ikén (1717.), sz. Imre herczeg ünnepén, mise után, megkezdődött a beiratkozás, s e ténykedéssel, bár az ünnepélyes „Veni Sancte“ csak nov. 6-ikán tartatott, a kegyes tanítórendiek pesti gymnasiumának iskoláját megnyitottnak tekinthetjük.

A Rend alkormányzójától nyert útasítás értelmében még egy hivatalos dolgot végzett e napon a házfőnök; összehívta ugyanis a rendtársakat, s az iskola igazgatójával felolvastatta előttök a szerzetes személyzet névsorát, mely eredeti szövegben így hangzik:

„Familia Prima Novae Domus Nostrae Pesthiensis post ferias autumnales Anni 1717-mi pro Anno 1718.

P a t e r L e o p o l d u s a S. Martino, Superior, Concionator Germanicus.

P. A l e x a n d e r a Visitatione B. M. V. Concionator Hungaricus, Praefectus Scholarum, Depositarius, Confessarius etiam Nostrorum.

F r a t e r M a r t i n u s a S. Adalberto, Magister Syntaxeos et Grammatices, Catechista Hungaricus, Praeses Oratorii Studiosorum.

F. A n d r e a s a S. Caecilia, Magister Principiorum et Parvae, Catechista Germanicus.

Leonardus a S. Eustachio,

Cler. Reg. Sch. P. Praepositus in Hungaria
Vice-Provincialis.

Ezzel a testület is hivatalosan megalakult; a tanárok osztályaikba mentek, hogy a következő napon megkezdendő előadásokra készüljenek. 2.)

A házfőnök és igazgató együtt maradtak közös szobájukban, hogy a legközelebbi teendők felől tanácskozzanak, de ebben nemsokára vendég érkezése által zavartattak meg; ugyanis a helybeli plebános, Wellenzon ker. János jött üdvözölni őket az új lakásban. Alig mondá el azonban jókivánatait, hivatalos küldetésére tér; átadja Goldpergernek a tanács egy vég-

1.) V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 16.

2.) A vezetékneveket a kegyesrendiek, sz. alapítójuk példáját követve, kezdetben nem használták; látjuk ezt a közölt familia névsorából, hol még az alkormányzó vezetékneve is hiányzik. Legtöbbnek vezetéknevét ismerjük ugyan a Rend Rullájából, de csak a mult században kezdtek azzal élni.

zését, melyben azon útasítás foglaltatik, hogy a házfőnök a német, Demka igazgató pedig a magyar szónoklatot legközelebb kezdje meg a plebánia templomban.

Ezek eleinte szabadkoznak ezen végzés ellen, de a plebános hivatkozik a szerződésre; majd azzal mentegetődznek, hogy még sohasem szónokoltak, s könyvük sincs, melyből készülhetnének. Wellenzon erre 2 kötet egyházi szónoklatokat tartalmazó munkát bocsátott rendelkezésükre, melyeket később 7 forintért megvettek tőle, s e 2 kötetes munka képezte a pesti kegyesrendiek házi könyvtárának alapját.1.)

A plebániai teendőkre vonatkozó kötelezettség szorosán összefügg a Rend, a pesti ház és ennek személyzete, sőt a gymnasium történetével is; minek folytán ezen ügynek mibenlétét és végmegoldásának körülményeit hallgatással nem mellőzhetjük. Előbb azonban a tanügyet közelebből érdeklő eseményeket tárgyaljuk.

A beírást nov. 5-ikén befejezték; másnap az adott jelle összegyült ifjúságot Demka igazgató elnöklete alatt a tanártestület osztályozta, s illető osztályaikban elhelyezte. Ekkor történt a tanárok hivatalos beiktatása is, kik ennek végeztével az ifjúságot szép rendben a plebániai templomba vezették, hol megtartották az ünnepélyes „Veni Sancte“-t. Következő nap pedig elkezdték a rendes előadásokat.

Ámbár az új intézet megnyitáról a vidéki szülők alig értesülhettek; a tanulók száma mégis 155-re ment, kik közül, az osztályozás szerint: 51 syntaxista, 22 grammatista, 82 pedig principista és parvista lett. A négy osztály oktatása két tanteremben történt, s így az egyikben 73, a másikban 82 tanuló foglalt helyet, kik épen úgy szorongtak az iskolában, mint a tanárok lakszobáikban.2.)

Több szülő a Jézus-társaság budai iskolájából Pestre hozta, s a kegyesrendiek iskolájába adta fiát; a vidékiek közül (Aradról) bizonyos Edelspacher (Nemespataki), a helybeliek közül pedig Mosel tanácsos és jegyző nevét találjuk a ház történetében följegyezve; az első 3 gyermekét, az utóbbi Ferdinand nevű fiát iratta be a Grammaticára.3.)

Mosel fia később a kegyesrendiek közé lépett, s 1733-ban a pesti ház előljárója lett, mely minőségben épen oly buzgalmat fejtett ki az intézet jólétének fejlesztése, mint atyja annak megalapítása körül. De Mosel — mint alább látni fogjuk — nem érte meg fiának kitüntetését.4.)

A tanítás rendes menetét nyervén, Goldperger (házfőnök) illőnek tartá bemutatni magát az illetékes köröknek. Először a tanácsnál tisztelgett; megköszönte a szives gondoskodást, és beterjeszté első tanügyi jelen-

1.) Ma e könyvtárban 6912 mű s 11,000 kötet van; a Rend központi — és a gymnasium könyvtára, ezzel nincs egyesítve; mind a három külön kezeltetik.

2.) V. ö. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 18.

3.) U. ott.

4.) U. ott. — Az előljárók névsorában így említettik neve: 1733. VI. „Maximilianus Mozl a S. Catharina, Pestiensis, Domini quondam Ioannis Antonii Mozl de Muzl Senatoris, et Notarii Filius, cuius regimen 1735. 13-tia Septembris Pestini morsinterrupit.“ L. e névsort a rendi levélt. ban.

tését. Itt azon kívül, hogy az általa bemutatott vendéglői számlát kiegyenlítették, meghatalmazást is adtak neki, mely szerint az alapítványi tőke kamatját (600 frt) a városi pénztárból havi 50 forintos részletekben kiveheti. Biztosítja őt a tanács továbbá arról is, hogy a város, mint az intézet Patronusa, jövőben sem vonja meg attól támogatását.1.)

Ezután az igazgató kíséretében néhány — esetleg itt tartózkodó — megyei főurnál, több előkelő pesti polgárnál, és végre a szerzetes testületeknél mutatta be magát és társait; mindenütt előzékenyen fogadták őket, s azon reményben tértek Residentiájukba, hogy bármily súlyos legyen is helyzetök, legalább békében tölthetik napjaikat.

De számításukban csalatkoztak, mert nemsokára megzavarta békés nyugalmaikat Mosel, ki a bibornok-érsek: Keresztély Ágost, szász herczegnek egy — a város tanácsához érkezett — levelét közölte velök; mielőtt azonban ennek tartalmát ismertetnők, a plébániai teendőkre vonatkozó kötelezettség mibenlétét kell előadnunk.2.)

Említettük már, hogy Zajkányi e kötelezettséget az alapítványi okmányból kihagyatni, s külön szerződés által kívánta szabályoztatni. Tudjuk, mennyire hátráltatá a város e föltétele a szerződés végleges megkötését; igazolták a következmények az alkoimányzó aggodalmait, mert e miatt, az áldozár-tagok túlterhelhetésén és anyagi fogyatkozásain kívül, a Rendnek is sok kellemetlensége volt.

Mindenek előtt azon kérdést kell tisztába hoznunk: vajon kötött-e a Rend és a város között ezen ügyben szerződés? s ha igen, mily alakban, s minő tartalommal? Az alapító okmányból — mint láttuk — csakugyan kimaradt e kötelezettség; a fővárosi és a rendi levéltárban nincs meg az ezt szabályozó külön szerződésnek sem eredetije, sem másolata. Birjuk azonban Wellenzon J. plébánosnak egy későbbi időben kiállított bizonyítványát, melynek alapján ezen kérdést tisztába hozhatjuk. E szerint Zajkányi szóbeli, még pedig 3 évre szóló szerződést kötött a várossal; a kötelezettségi pontokat a tanácsban (valószínűleg az alapító okmány aláírása napján, 1717. okt. 30.), a plébános jelenlétében, Zajkányi és társa (Goldperger) előtt felolvasták. A szerződés elfogadásának kijelentése után írásban is kézbesítették az alkormányzónak a Wellenzon által fogalmazott, s az alább közölt bizonyítványban olvasható pontokat.

E bizonyítvány a külön javadalmazás, illetőleg alapítványi összeg megnevezésével, — mit később a Rend kárára balul értelmeztek, — részletezi a valóban súlyos kötelezettséget is. Közöljük e bizonyítványt szóról-szóra, eredeti latin szövegben, nemcsak érdekes tartalmaért, de főleg azon okból, mert e nélkül több körülményt nem lennének képesek kellő világításba helyezni. 3.)

1.) Az alapítványi tőke biztosításául a város egy sörházat kötött le, a kamatokat pedig a városi pénztárból fizette. Később az egész tőke készpénzben kifizettetett a Rendnek, mely ezentúl maga kezelte, s a jászberényieknek adta kölcsön. Erről később még lesz szó.

2.) Keresztély Ágost, szász hg. I. József (1705—1711) uralkodása alatt lett Magyarország primása (1707—1725.) kiknek sorában 63-ik. L. Török János: „Magyarország Primása.“ I. r. végén Magy. orsz. Primásai név- és évsora.

3.) L. az eredetit Budapest főv. levélt. 1327. sz. a.

A bizonyítvány ez: „Praesentibus attestor. et veram fidem facio, quod ad requisitionem Amplissimi Magistratus Pesthiensis R. R. P. P. Piaristis, dum Pesthinum recepti fuerunt, pro eorum sustentatione, Sive fundatione de Annuo Salario meo Trecentos florenos annuatim cesserim propter labores Spirituales, quos in Ecclesia Parochiali facere coram pleno Magistratu, ac me promiserunt, Signanter: 1-mo. Tam Hungaricas, quam Germanicas Conciones ordinarie facere, nisi ego ipsemet velim concionari:

2-do. In festis majoribus Christi Dm. et B. V. M. etiam in Processionibus solemnibus, vel quandocunque opus fuerit, mihi adstare qua Levitae.

3-tio. Diebus Dominicis, et festivis primum Sacrum, quod ordinarie hora Octava ante concionem Germanicam habetur, celebrare, Sine tamen obligatione id ad meam intentionem applicandi.

4-to. Me absente, infirmo, Sive impedito, Parochianis Sacramenta administrare, et omnes functiones Parochiales facere, quas alias facere tenerentur Capellani, citra tamen hoc nomen.

5-to. Etiam tempore Pestis, quam Deus benignissime avertere velit, se exponere.

Quae omnia a me Sic Specificata, a Dno Syndico Mosel (piae memoriae) coram pleno Magistratu, et me, praetitulatis Patribus, nempe moderno Patri Provinciali, tunc temporis vice Provinciali, et ejus Socio praelecta, ad eorundem manus Scripto data, ab illis acceptata, incepta, atque tribus Annis consequenter juxta promissionem peracta fuere. Quod haec ita se habeant, et veritati maxime sunt consentanea, totus Amplissimus Magistratus, ac ego Juramento confirmare possumus, et Si necessitas exegerit, etiam faciemus; In quorum rei fidem has manu propria Scriptas, et Sigillo meo munitas dedi ex Can. Pesth. die 4-ta Julii, anno, 1722.

Joannes Bapt. Wellenzon,

Parohus loci. m. p.

(P. H.)

A plebános és a házfőnök közt nov. 5-ikén (1717.) tartott s főlebb leirt társalgásból következtethetjük, e bizonyítvány pedig kétségtelenné teszi, hogy a két hitszónok az iskolai előadások kezdetével egy időben kezdé meg lelkészkedését.

A város két ízben is tett jelentést a megye főpásztorának, a már említett Keresztély Ágost, száz herczeg s bibornok-érseknek a Rend megtelepítéséről. Először a szerződés megkötése előtt közölték vele a városnak megtelepítési szándékát, mire a bibornok válaszul, dicsérte e buzgalmat, s a tanács határozata fölött örömét fejezte ki. Második jelentésök 1717. decz. 18-ikáról kelt, melyben boldog új évet kívánva a bibornoknak, egyúttal tudatják vele, hogy a kegyesrendiek betelepítésére nézve a királyi beleegyezést megnyerték, s a Rend már működik is a tanítás és lelkészkedés terén. 1.)

Jurisdictiót a város nem kért számukra; az alkormányzó azon hiszemben, hogy a város a megye főpásztorával mindent elvégzett, szintén nem

1.) A levél compositioját l. Budapest főv. levélt. 1327. sz. a.

kért a lelkészkedésre fölhatalmazást, sőt még a megtelepülésről is elfelejtette a megye főpásztorát értesíteni. E mulasztás első következménye az lett, hogy a bibornok-érsek, a város utolsó levelére írt válaszában (1718. jan. 11. Ratisbonae.) a jókívánatokat hasonlókkal viszonzván, s a királyi helybenhagyást jelző jelentésöket tudomásul vevén: csudálkozását fejezte ki a fölött, hogy a kegyesrendi atyák, bár kötelességük lett volna, még maig sem kértek tőle, mint a megye főpásztorától, engedélyt a Pesten való megtelepülésre. 1.)

Ezen levelet közölte Mosel a házfőnökkel, kit nem csekély aggodalomba ejtett, bár a valódi baj — mint látni fogjuk — még csak ezután következett. Tanácskoztak a teendők fölött, s abban állapodtak meg, hogy Goldperger irjon azonnal az ügy rendbehozatala végett Zajkányi alkormányzónak, a mi meg is történt.

Ámde a bibornok-érsek, kit, — a körülmények legalább erre mutatnak, — folyton izgattak a kegyesrendiek ellen; nem győzvéen bevárni az alkormányzónak a megtelepülési engedélyért és Jurisdictioért benyújtandó folyamodványát: az említett figyelmeztetés után rövid idő múlva Censura alá vetette a Rend pesti tagjait, és őket minden egyházi ténykedéstől eltiltotta. Azonban e tilalom alól kivette a két hitszónokot, s az egyházi funciók tovább folytatására ideiglenes meghatalmazást küld nekik. 2.)

A főpásztor tilalma ugyan nem gátolta meg az itt levő kegyesrendiek működését, mert a két hitszónokon kívül nem is lakott több áldozár a pesti házban; de azért sok kellemetlenséget okozott, s épen az áldozárokra, kiknek helyzete különben sem volt irigylendő, újabb teher nehezült. Ezentúl ők végezték a két rendi növendék-tanár helyett a német és magyar hitelemzést is az iskolákban.

Amint hire terjedt e dolognak a városban, a Rend jóbarátai sajnálkoztak, ellenségei azonban örültek s alig várták a pillanatot, melyben a kegyesrendiek el fogják hagyni Pestet, mert meg voltak győződve, hogy ezen ügy csak kiüzetésök által nyer végleges megoldást. De korai volt örömük, az isteni gondviselés másként határozott fölöttük.

A főpásztornak ezen rendelete épen úgy, mint fölebb említett neheztelő levele, a tanácshoz érkezett először, mely azt a Rend jóbarátjának, Mcelnek adta, hogy közölje tartalmát a házfőnökkel. Együtt tanácskoznak ismét, nem juthatnak azonban megállapodásra; határozat nélkül távozik a jóbarát, legnagyobb aggodalom közt hagyván a házfőnököt. De másnap vége lett a töprengésnek; Mosel egy — a tanács nevében kiállított, s a bibornok-érsekhez intézett kérvénnyel jött Goldpergerhez, kivel örömmel tudatta a kérvény tartalmát, mely szerint a város közbenjá-

1.) A levél eredetjét l. Budapest fõv. levélt. ban, 1327. sz. a.

2.) L. „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 19. — Molnár A. és Mészáros F. i. munkáikban említik a fölfüggesztést, s annak tartamát két évre teszik, holott 1718. aug. 12-én kelt a megyei főpásztor fölmentõ irata. — E két munkában egyébként igen sok adat hibás, mi arra mutat, hogy a kegyesrendiek történetére nézve nem az eredeti forrásokat használták az illetők, hanem csak a nyomtatványokban elszórt adatokat állították egybe.

róul lép fel a Rend érdekében a bibornok-érseknél, kitől fölmentetést szorgalmaz a Censura alól.

A tanács kérvényében okolja ugyan a Rendet is a mulasztásért ; de annak fő súlyát magára veszi az által, hogy a megtelepülési engedély megszerzésének és a Jurisdictio kieszközlésének elmaradását a tanácsosok saját járatlanságuknak kéri beszámítani. Azt gondolták ugyanis, — hogy kétszer tevén a kegyesrend megtelepítéséről jelentést Ő eminentiájának, melyekre válaszolni, és abban szándékukat helyeselni kegyeskedett, — e válasz magában foglalja már az említett két ügyre nézve a főpásztori helybenhagyást és meghatalmazást is. 1.)

Mínt hogy azonban nem így áll a dolog, bocsánatot kérnek a téves felfogásért, s egyuttal a tilalom megszüntetéseért, továbbá a Rend megtelepülésének utólagos helybenhagyásáért, s végül a pesti kegyesrendiek számára Jurisdictioért esedeznek. 2.)

Goldperger, hallván ezeket Moseltól, teljesen megnyugodott, s kötelességéhez híven, azonnal értesítette mindenről az alkormányzót, ki viszont haladék nélkül hasonló tartalmú kérvényt intézett az ország főpapjához. E kettős kérvényezésnek kedvező sikere — mint alább látni fogjuk — nem maradt el.

A tanács már aug. 11-ikén (1718. Regensburg.) kapott a bibornok-érsektől fölterjesztésére választ, melyben az kijelenti, hogy tévedésüket megbocsátja, és főpapi áldását küldi számukra. Leveléhez volt mellékelve a kért hivatalos megerősítés, melyet megőrzés végett a házfőnöknek adott át a tanács. 3.)

Jóval előbb terjeszté föl a város III. Károly magy. kir.-nak az alapítványi oklevelet azon kérelemmel, hogy a kegyesrend számára tett 10,000 forintnyi alapítványt legkegyelmesebben megerősíteni méltóztassék. A város megbizottja Bécsben gyorsan intézte el ezen ügyet; a Főlség megerősítő irata 1718. apr. 26-ikáról keltezve, leérkezett, melyet a tanács szintén a házfőnök gondjaira bízott. Goldperger nem mulasztá el a Rend nevében hálás köszönetet mondani a Patronusnak azért, hogy így biztosította a pesti ház alapítványát. 4.)

Az előadottakból világosan kitűnik, hogy a plébániai teendők végzésére vonatkozó kötelezettség által okozott első kellemetlenségből, az aggodalmakat leszámítva, szerencsésen bontakoztak ki a kegyesrendiek. E küzdelmek alatt nevezetes változás történt helyzetökben; a szerződés 3-ik

1.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis“ pag. 19.

2.) A kérvény compositioja, vagy másolata nincs meg a fõv. levélt. ban; de ily tartalomra enged következtetést a bibornok-érseknek 1718. aug. 12-iki, Regensburgban kelt, s a tanácshoz német nyelven intézett levele. L. Budapest fõv. levélt. 1327. sz. a.

3.) Az eredeti okmányt l. a Rend levélt. ban; annak hiteles másolatát pedig: „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 28—30.

4.) Ennek eredetét l. a Rend levélt. ban, hiteles másolatait pedig: „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 20—24. — Budapest fõv. levélt. 1327. sz. a.

pontjában ugyanis többi között azt ígéri a város, hogy állandó Collegiumot épít számukra.

Említettük, hogy egyszerre 4 osztályllyal megnyitott iskolájok két tantermében, mindjárt az első évben 155 tanulót oktattak, s a tanárok úgy, mint tanítványaik, csak szorongva vonhatták meg magukat a szűk szálaláson. A legnagyobb valószínűséggel számíthattak arra, hogy jövőben növekedni fog az ifjúság száma, s így az ideiglenes helyiségben el nem férnek. Nyomorúságos helyzetüket belátta a tanács, és főlebb jelzett ígéretének valószínűsítéséhez fogott. Először is alkalmas helyet kerestek; de nem csekély feladat volt e korszakban ilyet találni Pesten.

Egykorú írók tanúsága szerint a török hódítás alatt szomorú képe volt e városnak, melyet egykor a magyar főurak fényes lakásai díszesítettek. A házak nagy része vagy összeomlott, vagy gerendákkal volt megtámogatva; a régi időből fenmaradt szép kőépületeinek jelvényei megromogva; templomainak sarköveit fürdők építésére használták. A házak tetői szegényesek, födetlenek, az ablakok sárral, téglával, szalmával betömve; a diszükségtől megfosztott épületek füsttel, piszokkal éktelenítve, kőrakásokkal körülvéve állanak. Az omladék-templomok a barmoknak istállókul szolgáltak. A dögök szanaszét heverték; a mely helyen valami eltörött, az ott is maradt. A rombolók e gazdálkodása természetes, mert otthon sem szeretik a tisztaságot, s a fényes kőépítményeket.1.)

De ha már a török iga alatti város sorsa könyörületre méltó volt, még inkább megérdemlé a szánalmat a visszafoglalás után. Nagy és sokszoros tusát vívtak Pest birtoka miatt az ellenfelek; mindkettő szándékosan rombolta, hogy visszaszerezés esetében a győztesnek menedékhelyet ne nyujtson. Omladék, rom, elszórt piszkos laktanyák és dűledező istállók valának az egyedüli épület-maradványok, melyeket a keresztény hadak visszafoglaltak. A hajdani jó módú polgárság kihalt, az ideiglenes lakókat idegenek képezték.2.)

A visszafoglalók a két várost csak egynek tekintették; a budaiak számára kiadott rendeletek itt is érvényesítve voltak, minthogy Pest, Buda egyik, t. i. hatodik kiegészítő külvárosának vétetett, s mint már főlebb említettük, egészen a budai kamarai administratió alatt állott mindaddig, mig szabad királyi városi jogait ismét vissza nem nyerte 3.)

A visszafoglalással kezdődik Pest újjászületése; a megmaradt csekély és magyar lakosság köré idegenek özönlöttek, kiket az vonzott leginkább, hogy ingyen, vagy igen csekély áron szerezhettek ingatlanokat; az előkelők közül alig vágyódott valaki vissza ezen romfészekbe, a magyar középosztály pedig nehezen mozdult az alföldről, s így nem csoda, hogy a magyar főváros elnémetesedett. A heterogen elemű lakosság egy kissé

1.) Römer Flóris: „A régi Pest.” 86—87. ll.

2.) U. az, u. ott, 89—90. ll.

3.) U. az, u. ott, 93. l.

elrendezkedett, első gondja volt a várost tisztítani, az omladékokat kihordatni és az építésre szükséges mesterembereket és munkásokat telepíteni.1.)

A rendkívüli nehézségek daczára is elég gyorsan fejlődött e város, mit annak lehet tulajdonítani, hogy a hatóságok nagy kedvezményekben részesítették a polgárokat. De azért, -- mint az e korból fölvetett térképek alapján készült telekkönyvi kimutatás bizonyítja, — igen sok, kivált nagyobb épület évtizedeken át romokban hevert, s a mai belvárosnak legalább egy harmada kietlen pusztasághoz hasonlított.2.)

Ily romhalmaz volt a „pesti új-hegy“ről nevezett prépostság is; ennek helyén akart a város Collegiumot építeni a kegyesrendiek számára. Midőn azonban a romokat elhordani, s a használható épület-anyagot kiválogatni kezdték, azon meggyőződésre jutottak, hogy a következő tanév kezdetéig majdnem a lehetetlenséggel határos az új Collegiumot fölépíteni. Mivel pedig az ügy mielőbbi megoldást kívánt, a kegyesrendiek jóakarói: Lenner városbíró, Neander János kapitány, Sautermeister tanácsos, végül Mosel Antal tanácsos és jegyző, közös tanácskozást tartván, abban állapodtak meg, hogy megveszik a Jézus-társaságtól azon házat, melyet — mint már említettük — a Pesten való lelkészkedésük ideje alatt szerzett telken kezdtek építeni, de be nem fejezhettek.3.)

E ház alig jövedelmezett a tulajdonosoknak évenként 20 forintnál többet; adóhátraléka pedig már ekkor 300 forintra ment. s ezen okból hajlandók voltak eladni, mit a budai házfőnök ki is jelentett, midőn az adóhátralék kifizetésére felszólította a város. Lenner ajánkozott a ház megvételére, ha a budai házfőnök eladási engedélyt eszközöl a Rend főnökétől.

Ez nemsokára megtörtént, és Lenner, hosszas alku után 4000 forinton, oly kötelezettséggel, hogy a hátralékos adó törlesztését is magára vállalja, megvette a házat, mely a Jézus-társaságnak 14.000 forintjába került. A szerződés 1718. aug. 25-ikén kötött; másnap a vételárt kifizették, s Lenner törvényes birtokosa lett a háznak, s azt azonnal a városi hatóságnak, — ez pedig még ugyanezen napon a kegyesrendieknek rendelkezésére bocsátotta, kik aztán iskoláikkal együtt 1718. okt. hó 31-ikén beleköltöztek.4.)

E ház első emeletén csak három szoba volt készen, holott a főfalakon 10 ablak-hely hagyatott; átadta nekik a város ezen épületet a nélkül, hogy egészen lakhatóvá építette volna, — s így az új lakásban új küzdelmek szakadatlan sora kezdődött. Nyomorúságuk jellemzéseül csak annyit említünk egyelőre, hogy e ház még 1730 körül is vakolatlan volt, s ablakai deszkákkal elzárva; a rendi tagok pedig, bár ekkor hatan voltak már, négy szobára szorítkozva laktak.5.)

1.) Römer F. i. m. 90, 92. ll.

2.) U. az, u. ott, 97. l.

3.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 24 - 25

4.) U. ott, pag. 25 - 26, 31. — Mészáros F. i. m. 181 - 185 ll.

5.) U. az, i. m. 185. l. — Molnár A. i. m. 555. l.

Nem csodálkozhatunk, ha ily körülmények között tanintézetök lassan fejlődhetett; mégis, e szánandó viszonyok között, már 1719-ben a poesist és rethoricát is megnyitották, sőt az akkor elmaradhatlan szinpadot is fölszerelték, az ifjúság által előadandó erkölcsi szindarabok számára. Ugyanezen év júl. közepe táján adta elő az ifjúság az első szindarabot, melyet a jelenlévő tanács, a város előkelői, s igen sok helybeli és vidéki szülő, nagy tetszéssel hallgatott végig.1.)

Az előadás befejeztével, egészen váratlanul, fölkelt helyéről Mosel, s az ifjúság elé állva, igen szép beszédet tartott, melyben kiemelte az általuk bemutatott fényes sikert, dicsérte szorgalmukat, s kitartásra buzdította őket. Erre Goldperger (házfőnök) válaszolt röviden; megköszönte a jelenlevők figyelmét az intézet iránt, s kiemelte a tanács — illetőleg a városnak, mint Patronusnak áldozatkészségét, mely lehetővé tette az előtte szóló által dicsért eredmény felmutatását.2.)

Szaporodván iskoláik, — mint látni fogjuk, — növekedett az ifjúság száma is, — de a méltányosság úgy kívánja, hogy előbb azon szerény munkások neveit közöljük, kik ekkor Calasanzi intézményének csemetéit gondozták. A ház szerzetes személyzete következő volt:

Familia Domus Nostrae Pesthiensis Scholarum Piarum pro Anno Domini 1719:

Pater Leopoldus, a S. Martino, Superior, Concionator Germanicus.

P. Alexander, a Visitatione B. M. V. Concionator Hungaricus, Praefectus Scholarum, Confessarius etiam Nostrorum.

Frater Martinus, a S. Adalberto, Prof. Rethor. et Poeseos, Praeses Oratorii, Catechista Hungaricus.

Fr. Sebastianus, a S. Bartholomeo, Magister Syntaxeos et Grammaticae, v. Praeses Oratorii.

Fr. Andreas, a S. Caecilia, Magister Principiorum et Parvae, Catechista Germanicus.

Leonardus, a S. Eustachio,

Praepositus vice-Provincialis.3.)

Ezen évnek még két nevezetes mozzanata van az intézet történetéből; 1719. máj. 12-ikén Bartsch Joakim (a S. Adalberto), a német-magyar kegyesrendi Rendtartomány főnöke, ki alatt a magyar kegyesrendiek elkülönítettek (l. I. r. 58. l.) a lengyelektől, s a németekkel egyesítették, az iskolák vizsgálása végett Pestre jött. Herman (a S. Francisco) nevű titkárával, s teljes megalégedését nyilvánítván, csak május 17-ikén távozott. Az iskolai év végén Zajkányi Lénárd, magyar alkormányzó, örvendeztette meg övéit látogatásával.4.)

1.) Csaplár B. i. m. 193. l. — „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 30–31, 37. — Mérszáros F. i. m. 185. l. — Molnár A. i. m. 555. l.

2.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 34.

3.) U. ott, p. 31.

4.) U. ott, 33–34. — A magy. kegy. t. rend tört. várlata (1849-iki névtár), 13. l.

A következő 1720-ik évben már 231-re ment az ifjúság száma, a ház szerzetes személyzete pedig így alakult:

Familia Domus Nostrae Pesthiensis Scholarum Piarum pro Anno Domini 1720:

Pater Leopoldus, a S. Martino, Superior, et Concionator Germanicus.

P. Alexander, a Visitatione B. M. V. Concionator Hungaricus, Praefectus Scholarum, Prof. Rethor. et Poeseos, Confessarius etiam Nostrorum.

Frater Casparus, a S. Melchiore, Magister Syntaxeos et Grammaticae, Catechista Hungaricus.

Fr. Damianus, a S. Cosma, Magister Principiorum et Parvae, Catechista Germanicus.

Leonardus, a S. Eustachio.

vice-provincialis. 1.)

Január hó végén, Pál (a S. Petro) atyával szaporodott a személyzet, kit Váczról helyeztek át Pestre. 2.)

Az 1721-iki tanév a Rend belügyében beállott változásról nevezetes; ekkor történt ugyanis az, hogy a magyar kegyesrendiek a németektől végleg elváltak (l. I. r. 61. l.), és magyar kormányzók alatt külön rendtartományt képeztek, melynek első magyar kormányzója Zajkányi Lénárd lett. Alkormányzói munkálkodásának eredményéből következően, elmondhatjuk róla, hogy a kitüntetést, melyben rendtársai részesítették, teljesen megérdemelte. 3.)

Zajkányi még mint alkormányzó írta alá a pesti ház 1721-ik évre szóló szerzetes személyzetének névsorát, mely a következő:

Pater Leopoldus, a S. Martino, Superior.

P. Venceslaus, a Purificatione B. M. V. Praefectus Scholarum, Prof. Rethor. et Poeseos, Praeses Oratorii Majoris.

Frater Casparus, a S. Melchiore, Magister Syntaxeos et Grammaticae, Catechista Hungaricus.

Fr. Damianus, a S. Cosma, Magister Principiorum et Parvae, Praeses Oratorii Minoris, Catechista Germanicus.

Fr. Hilarius, a S. Joanne Baptista, Operarius, Cocus, etc. 4.)

Közöltük a pesti ház szerzetes személyzetének névsorát 4 évről. Ha e névsorokat összehasonlítjuk, nevezetes változást látunk először magában a személyzetben, továbbá annak házi, végre hivatalos foglalkozásában. E változásokból sok érdekes következtetést vonhatnánk; de jelenleg csak néhány fontosabbra szorítkozunk.

Ilyenek: Az első évben a tagok száma 4; kettő lelkészettel, kettő tanítással foglalkozik. — Második évben 5-en vannak; lelkészkedéssel ketten, tanítással pedig már hárman foglalkoznak. — A harmadik évben ismét csak 4 a tagok száma; kettő lelkészkedik, de ezeknek egyike még

1.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 33.

2.) U. ott, pag. 36.

3.) U. ott, pag. 37. — Zajkányi meghalt 1726-ban, Privigyén. L. A. magy. kegy. t. rend tört. vázlata (1849-iki névkönyv), 15—16, ll.

4.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ p. 37).

tanít is a két tanárral. — Végre negyedik évben a társak száma 5; a házfőnök csak a ház ügyeit kezeli, minden más mellékfoglalkozás nélkül; három tanít, és egy kézi munkát végez.

Ezen kis statisztikai összeállításból következtethetjük, hogy az első évben, midőn még csak négy osztályuk volt két teremben, 155 tanulóval, a tanítást két tanár végezte. A személyzetnek második évbeli szaporodását indokolja az, hogy — mint főlebb láttuk — megnyitották a poesist és rethoricát, vagyis a két felsőbb osztályt, egy tanteremben, s így egy tanárral több kellett. A harmadik évben kevesbedett a személyzet, ellenben a munka szaporodott; a hat osztály, három teremben, megmaradt, s az ifjúság száma tekintélyes emelkedést mutat (232.) A Rend alkormányzója, hiány levén tagokban, Pestre nem adhatott elég erőt, s így az iskola igazgatója, ki egyszersmind magyar hitszónok volt, még tanított is.

Csak a most elmondottak alapján érthetjük meg azon változást, mely a negyedik év személyzetének foglalkozásában beállott. A *Concionator* „*Hungaricus*“ és „*Germanicus*“ cím hiányzik, de helyette a *Praeses Oratorii* „*Majoris*“ és „*Minoris*“ címekkel találkozunk. Az utóbbiakból az ifjúság számának növekedésére lehet következtetést vonni; miután pedig az előzményekből tudjuk, hogy 1721-ben az ifjúság száma 297-re ment: a következtetés helyessége el nem vitatható.

Növekedvén az osztályok és az ifjúság száma is, a lelkeszkedési kötelezettség terhét egyre jobban érezték a pesti társház tagjai; csak a kedvező alkalmat várták, hogy ezen hivatásukkal meg nem egyeztetendő kötelezettségtől szabadulhassanak, s idejüket egészen valódi hivatásuknak, a tanításnak szentelhessék. Ezen alkalom az 1721-iki tanév kezdete előtt megérkezett, mely évnek névsorában már nem látjuk szerepelni a *Germanicus* és *Hungaricus* „*Concionator*“ címet.

Elmaradásának indokolása végett még egyszer vissza kell térnünk ama szóbelileg kötött szerződésre, melynek tartalmát Wellenzon J. plebános bizonyítványának alapján ismertettük. E szerződés, mint tudjuk, három évre szólt; Zajkányinak ismert levelezéseiből kitünik, hogy a Rendnek joga volt e szerződés megújítását azon esetben megtagadni, ha a tanügyre károsnak bizonyulna.

Az 1721-iki tanév kezdete előtt letelt a szerződés; használták az alkalmat, és Zajkányi a szerződésnek hatályon kívül helyeztetését kérte a tanácstól, azzal indokolván kérelmét, hogy az ifjúság szaporodtával, az iskolai, lelkeszi és szónoki hármasság kötelezettségnek két áldozár nem képes megfelelni; több egyént pedig a pesti ház csekély alapítványából eltartani lehetetlen. Méltányosnak találta e kérelmet a tanács, s el is fogadta, a sz. Ferencz-rendieket bizván meg a lelkeszi teendőik végzésével. Főlöszleges is talán mondanunk, hogy a teherviselés megszűntével a javadalom élvezése is megszűnt. 1.)

Mily lelkiismeretes buzgalommal teljesítették a kegyesrendiek három

1.) „*Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.*“ pag. 37.

éven át e kötelezettségüket; mutatja a plebános bizonyítványa. Ne gondoljuk azonban, hogy ezzel vége szakadt kellemetlenségeiknek a lelkész kedési teendők miatt. Sok keserőséget, nélkülözést okozott még nekik ezen ügy, mely később a megye főpásztora, sőt a Rend római főkormányzója előtt is megfordult, de ennek ismertetése már nem foglalhat helyet e mutatvány szűk keretében.

Pársort szentelünk még Demka Sándor magyar hitszónok, és Goldperger Leopold házfőnök emlékének. E két derék férfiú azon idő alatt, mit együtt működve töltöttek Pesten, közbecsülést szerzett magának, az intézetnek és a Rendnek. Goldperger 1723 végével — valószínűleg a Zajkányi Lénárd, mint önálló magyar kormányzó által ugyanezen évben Nyitrán tartott I. tartományi gyűlés alkalmával — vált meg a pesti házfőnökségtől. Utódává e gyűlésen Holesinczky Ferenczet (a S. Luca) választották. i.)

Demka, nem úgy, mint kívánta akkor, midőn Pestre tétetett, az első év befejeztével, hanem csak a szónoksági kötelezettség megszűntével térhetett vissza tanulmányainak folytatására. Egy sajátságos körülmény, mely távozásával kapcsolatban áll, jellemző adatot nyújt a pesti ház anyagi helyzetéről; az adat következő: Demka Sándornak a tanács 12 rőf posztót küldött ruhára, mivel a nagy inség miatt, melyben akkor a pesti ház volt, a házfőnök még tisztességes ruhát sem készíttethetett távozó rendtársának számára. 2.)

Végül itt említjük meg azt is, hogy a két férfiúnak úgy, mint a Rendnek, önzetien jóbarátja Mosel (de Musell) Antal, még Goldperger házfőnökségének befejezése előtt meghalt, mit a Wellenzon által 1722. júl. 4-ikén kiállított bizonyítványnak, a Mosel nevéhez zárjelben kapcsolt „*pie memoriae*“ szavaiból következtethetünk.

Az, mit a kegyes-tanítórend megtelepüléséről elbeszéltünk, alig három év története; a Jézus társaságtól vett, s a város által szabad rendelkezésükre bocsátott házban, melybe első tartózkodási helyökről 1718. okt. 31-ikén költöztek, tovább laktak fél századnál. E lakból 1762. nov. 1-én települtek át a ma is birt új Collegiumokba. A régi, és ezen új lakban átélt viszontagságaik, továbbá mai házuknak, s vele kapcsolatban gymnasiumuknak fokozatos fejlődése, e mutatványnak folytatását fogja képezni.

Hosszasan foglalkoztunk az első évekkel, s kétségtelenül még terjedelmesebb lesz a folytatás; de talán nem unja meg az olvasó közönség átnézegetni azon Rend megtelepülési történetének lapjait, mely több mint másfél századon át ezen intézetében mind az egyházi, mind a polgári társaságnak annyi derék, jellemes és munkás tagot nevelt.

Dr. Vajda Gyula.

1.) L. A magy. kegy. t. rend tört. vázlat (1849-iki névkönyv), 15–16. ll. -- A pesti házfőnökök idézett névsora, a Rend levélt. ban. Goldperger L. 1727. ápr. 23-ikán halt meg Pesten, életének 60., szerzetességének 37-ik évében. L. Suffragia Nostrorum Ab Anno 1727 ad Ann. 1760

2.) „Hist. Dom. Sch. P. Pestiensis.“ pag. 37

III.

A TANÁRI KAR.

A) Rendes tanárok.

Szám	A tanár neve	Tantárgyak, melyeket előadott	Tanodai osztályok, melyekben tanított	Heten- kinti tanári- nak sz.	Észrevételek
1.	Berkes Imre,	Német nyelv, Mennyiségtan,	IV. III. IV. V. VI.	17	IV. osztály főnöke.
2.	Drajkó Béla,	Latin nyelv, Görög nyelv,	IV. V. V.	17	
3.	Kis Sándor,	Hittan, Magyar nyelv, Latin nyelv, Számтан,	III. IV. IV. II. I.	17	Hitelemző.
4.	Maywald József,	Latin nyelv, Görög nyelv, Német nyelv,	VIII. VI. VI. VII.	16	VI. osztály főnöke, könyvtárnok, a gymn. dalárda gondozója.
5.	Merényi Lajos,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Görög nyelv,	I. I. VII.	17	I. osztály főnöke
6.	Pintér Kálmán,	Magyar nyelv, Latin nyelv, Földrajz,	II. V. III I.	17	III. osztály főnöke, gymn. jegyző.
7.	Rappensberger Vilmos,	Német nyelv, Természettan,	V. VIII. II. IV. V. VI.	17	V. osztály főnöke, a természettanji gyűj- temény és a vegy- tani szertár őre.
8.	Roch Gyula,	Hittan, Német nyelv, Földrajz, Számтан,	I. II. III. II. III. II.	18	II. osztály főnöke, hitelemző.
9.	Dr. Schmidt Ágost.	Mennyiségtan, Természettan,	VII. VIII. VII. VIII.	17	A természettani szer- tár őre.
10.	Tóth György,	Latin nyelv, Görög nyelv,	VI. VII. VIII.	16	VII. osztály főnöke
11.	Trautwein János.	Hittan,	V. VI. VII. VIII.	4	Igazgató, hitszónok
12.	Dr. Vajda Gyula, egyet. magántanár.	Történelem, Földrajz,	IV. V. VI. VII. VIII. IV.	17	
13.	Weiszbarth Kár.	Magyar nyelv, Bölcsészet,	III. VI. VII. VIII. VIII.	16	VIII. osztály főnöke a gymn. gyakorló is- kola vezetője.
14.	Weixlgürtner V., akad. festő.	Világi Rajzoló mértan,	I. II. III. IV.	12	

Kegyetanis tanítórendiek.

B) Rendkívüli tanárok.

1. Maywald József, k. r. és Drajkó Béla, k. r., a műének,
2. Rayé Lajos, világi, a franczia nyelv,
3. Tóth György, k. r., a gyorsírás tanítója.

IV.

Tudósítás a tanodáról.

Az 1881—2-iki tanévet megelőzőleg augusztus hó 29., 30., 31. napjain tartattak a beiratások, a felvételi és javítóvizsgálatok. — Szeptember 1-én volt az ünnepélyes „Veni Sancte“, mely napon, valamint 2., 3. és 4-kén folytattattak a vizsgálatok; 5-én vették kezdetüket a rendes előadások. A tanév kezdetén volt 563 rendes tanuló, apadás a mult évhez képest 15.

I. Vallási és fegyelmi ügy.

Az ifjúság, a téli időszak kivételével, naponkint sz. misét hallgatott, melyet vasár- s ünnepnap keresztény oktatás előzött meg; ötször végezte ez évben a sz. gyónást és ugyanannyiszor járult az Úr asztalához; a husvétii sz. gyónást a szokásos sz. gyakorlatok előzték meg; jelenvolt az anyaszentegyház által rendelt nyilvános körmeneteken is. — A dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József ap. király és ő felsége a királyné magas névnapjain és a koronázás évfordulóján — mint nemzeti ünnepeken — október 4-én, november 19-én és június hó 8 án — ünnepélyes sz. misék tartattak. Gyászistentisztelet volt I. Ferencz ő cs. és ap. kir. felsége és Deák Ferencz nagy hazánkfia halálának évfordulóján, amaz márczius 2-án, emez január 20 dikén.

A hittani vizsgálatok nsgos és főt. Klempa Simon prépost-plébános úr, mint érseki biztos jelenlétében tartattak meg június hó 12., 13., 14 és 15-én. — A más vallású tanulók a hittanban saját lelkészeiktől nyertek oktatást, az előmenetelről pedig bizonyítványt.

Az iskolai törvényeket az év folytán kétszer olvasta fel az igazgató az ifjuságnak.

II. Tanácskozások.

A nevelésben és oktatásban szükségelt egységes eljárás és egyöntetű módszer érdekében megtartattak a nm. vall. és közokt. m. kir. miniszter ur által 1876-iki július hó 22-én kiadott középiskolai rendtartás 26., 36, 37. és 38 pontjai szerint a tanácskozások. Az ellenőrző tanácskozás eredményéről a növendékek és szülők értesítették.

III. Gyakorló iskola.

A gyakorló iskola ez évben is ugyanazon szellemben és irányban mű-

ködött, mint az előbbieken. Az iskola tagjai a felső 4 osztály növendékeiből 70-en voltak; tisztviselői (jegyző, könyv- és pénztárnok, bíráló tagok) a két felső osztály tagjai közül választottak.

Tartatott 22 rendes ülés. Ezen üléseken felolvasások tartattak a nyelvészet és irodalom, szépirodalom és életrajz, a művelődés-, hazai és egyetemes történelem, a földrajz, a természettan, a költészet, széppróza és philosophia köréből. A tagok által beadott művek száma 125, ezek közül 20 dicsérettel, 49 egyszerűen fogadtatott el. Szavaltak 19-en 44 szer. Pályázatra 14 pályatétel volt kitűzve, melyek közül 12-re a Gyakorló iskola, egyre a VIII. osztály és egyre Blaskovich Elemér VIII. o. t. ajánlott föl jutalmat. A két irodalomtörténeti tételre kitűzött jutalmat (2—2 #) Springer Ferencz és Vavrek József VIII. o. t. nyerte; a költői elbeszélésre kitűzöttet (1 #) Juraszek János VIII. o. t., a ballada történetére kitűzöttet (2 #) Neuschloss Antal VIII. o. t. nyerte; a latin tételre kitűzött jutalmat (1 #) Schönwald Vilmos VII. o. t., a görögre kitűzöttet (30 frank Szabó-díj) Springer Ferencz VIII. o. t. nyerte; a német tételt dicséretesen dolgozta ki Krassy-Hokkes József VIII. o. tanuló. A magyar történelmi tételre kitűzött jutalmat (3 #) Molnár Imre VIII. o. t. a világtörténelmire kitűzöttet (3 #) Springer Ferencz VIII. o. t. nyerte; a természettani tételre kitűzött első jutalmat (3 #) Sántha György VIII. o. t., a másodikat (1 #) Novák József VIII. o. t. nyerte, ugyanezen tételt dicséretesen dolgozta ki Péch Kálmán VIII. o. tanuló. Pályanyertes szavaló Sántha György VIII. o. t., Neuschloss Antal ügyes szavalásáért dicséretet nyert. Az ünnepélyes zárulás május 13-án tartatott az igazgató és a tanári kar jelenlétében.

IV. Gymnasiumi énekiskola.

Az énekiskolának ez évben 55 kezdő, 49 haladó, összesen 104 tagja volt. A kezdőket Drajkó Béla, kegyesrendi áldozár tanította, a haladókat pedig Maywald József kegyesrendi áldozár, ki egyuttal az énekiskola gondozója is volt. Miként a megelőző években, úgy az idén is főleg a szabatos egyházi éneke fordítottatott kiváló gond. Az előadott nagyobb szabásu szerzemények közül megemlítenők Mercadante, Kemper, Hetsch és Maresch miséi, melyeket az énekkar nemcsak a gymnasium kápolnájában, hanem a főváros egyéb templomaiban is előadott. De nem csupán az isteni tiszteleten működött az énekkar, hanem több gymnasiumi ünnepélyen is; nevezetesen nov. 29. nsgos és ftdő Kalmár Endre, kir. Tanácsos s tartományi Rendfőnök urnak, május 15. pedig Trautwein nep. János, főgymn. igazgató névünnepeinek előestéjén; továbbá a gymn. Gyakorló iskola zárünnepején; f. é. márc. 25. pedig a gymn. segélyző-egylet alaptökéjének gyarapítására hangversenyt rendezett, mely a nevezett célra 180 frt 60 krt jövedelmezett. Az igazgatóság kedves kötelességének tartja tek. Szuk Lipót, zenedei tanár urnak, valamint tek. Polgár Pál, Szabados Károly, Gosztónyi Béla és Máthé István urnaknak, kik a hangversenyen közreműködni sziveskedtek, e helyt is meleg köszönetét kifejezni.

V. Természettudományi tanszerek.

A természet- és vegytani szertár számára vétetett: 1) Centrifugálgép mellékkészülékekkel; 2) Petrina-féle spirál; 3) Toricelli féle cső csappal; 4) Ballon rézcsappal; 5) Borszesz lámpa csavarral; 6) Gőzgép fűrészszel; 7) Főzőlámpa légszeszhez; 8) Turmalinfogó; 9) Levélmérleg; 10) 6 db. kettősen törő jegeczlemez; 11) Ingenhousz-féle készülék; 12) Egy sorozat Quincke féle hullámrajzok; 13) 6 db. Stroboskop-kép; 14) Camera obscura; 15) Stereoskop-szekrény.

A természetrajzi gyűjtemény ajándék és vétel útján szaporodott. A.) Ajándék 1) Egy kitömött flamingo (*Hoenicopterus ruber*); egy kitömött plectognath hal a Tetrodonidák családjából (*T. cutaneus*); egy strucz tojás; *Vespertilio murinus* csontváza; 2 db. korall — T. Madarász Zsigmond Eduard urtól. 2) Egy malacz fejeváza; kecsége fejeváza — borszeszben. 6 db. *Amphiotus lanceolatus* — Vavrek Gusztáv úrtól. 3.) Egy nyolcz meter hosszú *Thaenia solium*-borszeszben Janik Béla, V. oszt. tanulótól. 4.) Egy db. kövület (*Turrilites costatus*) Hosszú Rezső, keresk. akad. tanulótól. 5.) Egy *scorpio europaeus*-borszeszben — Teischler Antal 2 oszt. tanulótól. 6.) Egy timsó oktaeder és egy rézgálicz combinatio — Emmerling Sándor 2. oszt. tanulóról. 7.) A negyedik osztály néhány tanulója kijavított néhány jegecz mintát és készített 100 papirdobozt árványok számára.

B.) Vétel. 1) Egy majom (*Macacus*) tápcső felállítva. 2.) *Emys europaea* száraz tüdeje. 3.) *Helix pomatia boncztana*-borszeszben. 4.) *Helix pomatia* himnős ivarszerve. 5.) *Taenia cucumerina*-borszeszben. 6.) 5 db. görögcsői *phylloxera* készítmény. 7.) 2 db. *phylloxera* készítmény borszeszben. 8.) Egy üvegszekrény. Ide számítandó a természet- és vegytani s a természetrajzi szertárakban kísérletek alkalmával elhasznált anyagok pótlása s elromlott eszközök javítása.

VI. Tanári könyvtár.

A tanári könyvtár részint ajándékozások, részint vétel útján gyarapodott.

I. Ajándékok. 1) A Fraklin-társulat következő kiadványait küldte meg: Scholcz, Földrajz III. — Lutter, Mértan I. II. III. — Róth Samu, A növénytan alapvonalai. — Kassai, Xenophon emlékiratai Sokratesről. — Lutter, Betűszám tan 1—4. VI. kiadás. — Erődi Béla, Mikes válogatott törökországi levelei. — Róth Samu, Az állattan alapvonalai. — Boros Gábor, Szemelvények a görög lantosokból. — Köpesdi Sándor, Ciceronis orationes in Catilinam. — 2) Az Eggenberger-féle könyvkereskedés ajándékai: Bartal-Malmossy, Jegyzetek Livius XXI—XXII. könyvéhez. — Brózik-Paszlavszky, Földrajz I. II. — Pirchala, Vergilius Aeneise I. — Simonyi Zsigmond, kis magyar nyelvtan. — Pauer Imre, Philosophiai pro-paedeutika. — Babics Kálmán tapasztalati lélektan. — Babics K. Logika. — Suppan Vilmos, Szám tan. — 3) A Lampel-féle könyvkereskedés ajándékai: Wissinger, Ásvány-kőzet-földtan. — Mocnik-Szabóky, Szám tan I.

— Visontay, Egyet. földirat II. — Visontay, Magyar állam földleirása. — Vaszary, Világtörténelem I. — Ihász-Majer, Magyar nyelvtan. — 4) Egyesek ajándékai: Tomor-Várad, Olvasókönyv (szerzők.) Márki József. Éneisz (szerző.) — Merényi Lajos, Macchiavelli (szerző.) — Csuday, Az osztr. magy. monarchia politikai földrajza (szerző.) — Madarász Gyula, Magyarországi madarak. — Madarász, Adatok a cinke-félék bonc- és rendszertanához (szerző). Kőrösi József, Budapest főváros az 1881. évben I. (szerző.) — A vallás és közokt. m. k. miniszt. 10. jelentése. (miniszterium.) — Schwicker, Német helyesírás. (Nagel Otto). — Mayerhoffer-Wagner, Constructiv planimetria. (Nágel Bernát.) — Andrassy Jenő, Német olvasókönyv. (Drohtleff.) — Balázs Ferencz, Német nyelvtan 1–2. (Schmiedicke.) — Német Antal, Magy.-lat. zsebszótár (Gross.) — Pap, Növénytan elemei. — Szamosi, Görög olvasókönyv. (Zilahy).

II. A vétel utján szerzett művek közül nevezetesebbek: Arendt, Experimentalchemie. — Edelmann, Neuere Apparate. — Verdet-Exner, Wellentheorie des Lichtes. — Jenkin-Exner, Electricität und Magnetismus. Weinhold, Physikalische Demonstrationen. — Müller-Pfaundler, Lehrbuch der Physik. — Zippel, Einheimische Pflanzen II. III. — Hellwald, Naturgeschichte des Menschen. — Dierks, Entwicklungsgeschichte. — Onken, Geschichte. — Verne, A föld fölfödözése. — Arany és Gyulai, Népköltési gyűjtemény. — Toldi magyarázata, Lehr A. — Ormós, Árpádkori művelődésünk története. — Ereky, Mérték-, súly- és pénzisme. — Becker, Gallus II. — Naumann, Deutsche Aufsätze. — Naumann, Hilfsbuch. — Schlessing, Deutscher Wortschatz. — 7 db. különféle fali térkép. — A szt. István-társulat kiadványai.

Tudományos szakközlönyök és folyóiratok: Budapesti szemle. — Koszoru. — Figyelő. — Századok. — Történelmi tár. — Magyar könyvszemle. — Philologiai közlöny. — Magyar nyelvőr. — Nyelvtudományi közlemények. — Tanáregyleti közlöny. — Magyar tanügy. — Természettudományi közlöny. — Zeitschrift f. d. österr. Gymn. — Dittes, Paedagogium. — Schlömilch, Zeitschrift f. Mathem. u. Phys. — Petermann, Mittheilungen.

VII. J ó t é k o n y s á g.

1) „Flór Gyula emlékdíja“, melyet néhai Flór Ferencz orvos-tudor és neje nagyságos Flór Leonóra asszony az 1852-iki december hó 24-én elhunyt gyermekök emlékezetére évenként egy hatodik osztálybeli jó erkölcsű, de szegény tanulóknak a tanári kar előterjesztése folytán alapítottak, jelen tanévben Lövy Vilmos tanulóknak íteltetett oda, ki 40 frtnyi díjban részesült.

2) „Gróf Königsegg-Aulendorf Móricz alapítványa“, melyet méltóságos Königsegg-Aulendorf grófné, született Csáky Gizella grófnő az 1873-iki november hó 5-én elhunyt feledhetetlen gyermekének örök emlékezetére élete folytáig, halála esetére pedig örökösait kötelezőleg örök időkre, egy szegénysorsú, de szorgalmas s jó magaviseletű tanuló

részére tett, jelen tanévben a tanári kar ajánlata folytán Mezey Imre 4. osztálybeli tanulónak adatott, ki 120 forintnyi ösztöndíjban részesült.

3) Az e tanintézetben tizennyolcz év óta fennálló „Segélyegylet“ választmánya ezen tanév első felében 398 frttal, a másodikban 262 forinttal segélyezett és pedig

I. félévben :

10 tanulót fejenkint	20 forinttal	=	200 frt.
9 " "	12 "	=	108 "
9 " "	10 "	=	99 "
38 tanulót összesen		=	398 frt.

II. félévben :

4 tanulót fejenkint	15 forinttal	=	50 frt.
9 " "	12 "	=	108 "
13 " "	9 "	=	118 "
11 " "	7 "	=	77 "
37 tanulót összesen		=	362 frt.

Mindkét félévben 83 tanulót segélyezett 4 # és 815 forinttal.

4) A „Szepesi-féle aranyat“, mint az 1853-9 iki 8. osztályú tanulók által az érettségi vizsgálat alkalmával a legjobb görög dolgozatot készítő tanuló számára alapított ösztöndíjt — az idén Krassy-Hokkes József nyerte. Ezen ösztöndíj boldogult Szepesi Imréről, a class. tudományok lelkes művelőjéről neveztetett el, ki haláláig ezen ösztöndíjnak egyszerű smind kezelője is volt.

5) „Trautwein nep. János-féle alapítvány.“ Az igazgató az 187⁴/₅-iki 8. oszt. tanulók által a nevére 200 frtnyi értékpapirban tett alapítvány kamatját az alapítólevél értelmében ez évben Springer Ferencz 8. osztálybeli tanulónak adta.

Fogadják a nemes adakozók adományaikért, melyekkel az intézet tan- és művelődési eszközeit szaporítani, a szegénysorsú ifjak bajait enyhíteni, a szorgalmasabbakat jutalmazásaikkal kitüntetni kívánták, az igazgatóság-
nak, illetők részéről kifejezett hálás köszönetét.

A nyilvános vizsgálatok befejezése után jun. 29-én ünnepélyes hála-
adó isteni tisztelet tartásával a tanév bevégeztetett.

V.

Az 1881—2-ki tanterv.

VIII. osztály.

- Hittan.** A kath. egyház története dr. Wappler Antal könyvének IV. része után. Hetenkint 1 óra. **Trautwein János.**
- Magyar irodalom.** A magyar irodalom fejlődésének áttekintése. A régebbi irodalomnak rövid tárgyalása után főleg az újabb irodalom tüzetes ismertetése, a nevezetesebb irodalmi jelenségek méltatása és a főbb irányok megjelölése mellett. Nagyobb irodalmi és történeti tanulmányok iskolai olvasása. K. k. Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. Het. 3. óra. **Weiszbarth Károly.**
- Német nyelv.** Költői olvasmány: „Iphigenie auf Tauris“ Goethetől és még néhány kisebb költemény Herder-, Schiller- és Goethetől; prózai olvasmány: Lessing Laokoonjából a költészet és képzőművészet különbségeire vonatkozó fejezetek, — Goethe önéletrajzából egyes részletek, — Goethenek Winkelmannról irt tanulmánya, — Schillerből a naiv és sentimentalis költészetéről, a fenségesről és pathetikusról szóló értekezései. K. k. Goethe. Iphigenie auf Tauris, Dr Bauer Simontól. P. Thewrewk A. Német tan- és olvasókönyve. II. r. Het. 3 óra. **Rappensberger Vilmos.**
- Latin nyelv.** Cicero művéből „De officiis“ a II. és III. könyv némi rövidítésekkel. Horatius műveiből: Sat. I. 6. — Epist. I. 20 — Epod. I. — Sat. II. 6. — Epod. II. — Carm. II. 15. — Carm. II. 18. — Carm. III. 24. — Carm. II. 16. — Carm. I. 11. — Carm. II. 10. — Carm. I. 22. — Carm. I. 3. — Carm. I. 24. — Carm. III. 3. — Carm. I. 14. — Epod. VII. — Carm. III. 30. — K. k. Ciceronis De officiis LL. III. recogn. Klotz (Teubner.) — Horatii Carmina, ed. Mueller (Teubner). — Vagács, Irályképző gyakorlatok. Het. 5 óra. **Maywald József.**
- Görög nyelv.** Hom. II. XVIII. éneke egészen; a XIX. és XX-ikből részletek. — Plato Kritonja egészen; az Apologia Socratis- és Phaedonból pedig szemelvények. — K. k. Hom. II. epitome II. ed Hohegger. — Platonis opera I. ed. Hermann. Het. 4 óra **Tóth György.**
- Történelem.** Magyarország oknyomozó története. K. k. Horváth M. Magyarország története. Het. 3 óra. **Dr. Vajda Gyula.**
- Természettan.** Hőtan, az alap szerkezetére vonatkozó főbb chemiai

- fogalmak; delejesség, villámosság. Befejezésül: a kosmographia elemei. K. Fehér I. Természettan. Het. 5 óra. **Dr. Schmidt Ágoston.**
- Mennyiségtan.** Combinatiók és binomialis együtthatók; permutatiók és variatiók. — Elemző geometria derékszögű Descartes-féle koordinátákkal. K. k. Lutter N., Mennyiségtan elemei. Het. 3 óra.
Dr. Schmidt Ágoston.
- Bölcsészettan.** A psychologia és logika elemei. A lelki élet önállósága. A lelki jelenségek főbb csoportjai. Az értelmi fejlődés. A logikai formák. A tudományok felosztása és a főbb módszerek. K. k. Beck — Greguss: A tapasztalati lélektan és tiszta logika vázlata. Het. 3 óra.
Weiszbarth Károly.

VII. osztály.

- Hittan.** Ker. kath. erkölcsstan dr. Wapper Antal könyvének III. része után. Hetenkint 1 óra. **Trautwein János.**
- Magyar nyelv.** Poetika, a költői műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, főleg a mintakul szolgált remekművek taglaló ismertetése. Költői magánolvasmány mellett megfelelő aesthetikai és poetikai értekezések iskolai olvastatása. K. k. Névy László: Poetika. A költői műfajok elmélete. Het. 3 óra. **Weiszbarth Károly.**
- Német nyelv.** Schiller „Wilhelm Tell“ cz. drámáján kívül több kötetlen beszédü olvasmány, főleg Herder műveiből. Fordítás, szerkezeti és széptanai fejtegetések, tárgyi magyarázatok, idiotismusok, synonymák, nyelv- és mondattani ismétlések. K. k. Schiller's „Wilhelm Tell“. (Reclam Universal-Bibliothek.) — P. Thewrewk Arpád, Német tan- és olvasókönyv II. r. Het. 3 óra. **Maywald József.**
- Latin nyelv.** Ciceronis pro Sulla oratio; Philippica I. et II. Cic. epistola ad fam. V. 7; XIV. 4; 5; XVI. 1; ad Att. IV. 1; XI. 4; 5; 6. — P. Vergilii Aeneid. I. VII. egészen, a VIII. és XI-ikből szemelvények. — K. k. M. T. Cic. orat. select. p. II. Klotz (Teubner); M. T. Cic. válogatott levelei. Köpesdi P. Verg. M. Aeneis, Ribbeck. Hetenkint 6 óra. **Tóth György.**
- Görög nyelv.** Homeri Iliad. I. III. VI. ének fordítva és elemezve az ioni nyelv ismertetésével. Herodotosból szemelvények. K. k. Homeri Iliados epitome p. I. Hohegger. Dávid: Szemelvények Herodotosból. Curtius görög nyelvtan II. r. Het. 5 óra. **Merényi Lajos.**
- Történelem.** Új-kor, hozzávaló földrajzzal K. k. Somhegyi F. Egyet. világtört. II. r. Het. 3 óra. **Dr. Vajda Gyula.**
- Természettan.** Bevezető természettani alapfogalmak. Mechanika. Hang- és fénytán. K. k. Fehér Ipoly, Természettan elemei. Het. 5 óra.
Dr. Schmidt Ágoston.
- Mennyiségtan.** A másodfoku egyenletek teljes elmélete; a geometriai haladványok alkalmazása. — A stereometria befejezése; a gömbháromszögtan elemei; a pont koordinátái; két pont távolsága; egyszerű algebrai kifejezések graphikai ábrázolása. K. k. Lutter N., Elemi mennyiségtan. Het. 4 óra. **Dr. Schmidt Ágoston.**

VI. osztály.

- Hittan. Ker. kath. hittan dr. Wappler Antal könyvének II. része után.
Hetenkint 1 óra. **Trautwein János.**
- Magyar nyelv. a) Költői olvasmány: Shaksperetől Coriolanus. A tartalmi magyarázat mellett a drámai szerkezet megértetése. b) Rhetorika, a prózai műfajok elmélete, tekintettel történeti fejlődésükre, főleg a görög, latin és magyar irodalomban. Megfelelő szónoki művek és retorikai értekezések olvasása, fő tekintettel az olvasó könyvben foglaltakra. — K. k. Névy László: Rhetorika. A prózai műfajok elmélete. Het. 3 óra. **Weiszbarth Károly.**
- Német nyelv. Bürger és Goethe jelesebb balladáinak fordítása s elemzése a ballada történetének áttekintésével. Kötetlen beszédü olvasmányok Möser, Klopstock, Winkelmann és Lessing műveiből; továbbá Demosthenes első olynthi beszéde Jacobs fordításában; nyelv- és mondattani ismétlések. K. k. Heinrich Gusztáv, Német balladák és románczok. — P. Thewrewk Árpád, Német tan- és olvasókönyv. I. r. — Demosthenes, Olynthische Reden, übersetzt von Friedrich Jacobs. (Reclam, Universal-Bibliothek.) Het. 3 óra. **Maywald József.**
- Latin nyelv. Sallust. de bello Jugurthino 1—25 c. és 84—114. c. — Vergilii Aeneid. I. II. III. egészen, és a IV-ikből szemelvények. — M. T. Ciceronis or. pro lege Manilia, seu de imperio Cn. Pompeii. — K. k. C. Sallusti Crispi I. de Coniuratione Catilinae et de bello Jugurthino; Bartal. — P. Verg. Maronis Aeneis, Ribbek. — M. T. Ciceronis or. sel. p. I. Klotz. (Teubner). — Hetenkint 6 óra. **Tóth György.**
- Görög nyelv. Az alaktan befejezése; mondattani előjegyzetek; szám és nem; névelő; esettan. A nyelvtanban foglalt fordítási gyakorlatokon kívül szemelvények Xenophon Cyropaediájából, az Anabasisból és Memorabiliákból K. k. Szepesi-Szamosi, Görög nyelvtan. Curtius-Kis, Görög mondattan. Schenkl-Horváth, Chrestomathia Xenophonból. Het. 5 óra. **Maywald József.**
- Történelem. Középkor, megfelelő földrajzzal. K. k. és heti óraszám mint az 5. osztály. **Wajda Gyula.**
- Természetr. Az állati test vegytani szempontból. Az állatok élete és szerveinek leírása. Az állatkörök jellemzése és részletes leírása. Az állatvilág földrajzi elterjedése. K. k. Kriesch J. A természetr. ve-zérfonala I. r. Het. 3 óra. **Rappensberger Vilmos.**
- Mennyiségtan. Számrendszerek. Logarithmusok, a Brigfélé logarithmusok kiszámítása és számítás logarithmusokkal. — Körmérés. Goniometria és trigonometria. K. k. Dr. Lutter N. Betűszámtan. — Mértan II. füz. — Szorszámok. Het. 4 óra. **Berkes Imre.**

V. osztály.

- Hittan.** A kath. egély igazságának bebizonyítása dr. Wappier Antal könyvének I. része után. Hetenkint 1 óra. **Trautwein János.**
- Magyar nyelv.** Az írásművek szerkesztésének általános szabályai megfelelő prózai olvasmányok: leírások, elbeszélő, magyarázó és értekező művek taglalásával. Balladák, románczok és lyrai költemények olvasása, a tartalom, szerkezet és a versalak magyarázata mellett. K. k. Névy, Stiliztika II. r. és Olvasmányok az írásművek elméletéhez. Greguss, Arany balladái (1880). Het. 3 óra. **Pintér Kálmán.**
- Német nyelv.** Olvasmányok alapján nyelv- és mondattani ismétlés. Költői olvasmány: Herder Cid-jéből az 1—9, — 15—18, 21, 22 23—36, 39, 42—47, 50, 51, 52—56 románczok; prózai olvasmányul szolgáltak levelek, kisebb értekezések és szónoki művek. K. k. Heinrich G. Herder Cid-Románczai. P. Thewrewk A. német tan- és olvasókönyve I. r. Het. 3 óra. **Rappensberger Vilmos.**
- Latin nyelv.** A mondattani szabályok folytonos, gyakorlati ismétlése mellett prózai olvasmány: T. Livii: Ab urbe condita lib. XXI. teljesen. — Költői olvasmányok: Gn. Naevius és Qu. Ennius sirfelirata. — Qu. Horatii Flacci Carm. I. 3., II. 10., Epod. 2. — P. Ovidii Nasonis Trist. I. 4., III. 7. 12., IV. 10. — K. k. Bartal-Malmosi T. Liv. A. u. c. lib. XXI. XXII. — Pirchala Latin anthologia. — Szepesi-Budavári Latin mondattan II. r. — Vagács, Irályképző gyakorlatok. Het. 6 óra. **Drajko Béla.**
- Görög nyelv.** Hangtan. Hajlítás: A lő- és melléknevek ejtegetése, a melléknevek változása, a névmás ejtegetése, a számnév. Igehajlítás: a μ végű igék hajlítása, a μ végű igék ismertetése. — Szavak emlézése, fordítás, elemzés. — K. k. Curtius (Kiss) Görög nyelvtan. Schenk (Kiss) Olvasókönyv. Het. 5 óra. **Drajko Béla**
- Történelem.** Ó-kor. a római császárság végig, és a Középkor, hozzá való földrajzzal. R. k. Somhegyi Ferencz „Egyetemes világtörténet.” I. II. Het. 3 óra. **Dr. Vajda Gyula.**
- Természetrész.** A téli időszakban a górcső ismertetése s a górcsővi vizsgálat módja. A növények sejtana, szövettana; virágos és virágtalan növények részletes leírása. A tavaszi időszakban a phanerogám növények részletes s rendszerező tárgyalása. Rendszertan és a növények földrajzi elterjedésének általános ismertetése. K. k. Krisch-Simkovic. Növénytan 5. kiad. Het. 3 óra. **Rappensberger Vilmos.**
- Mennyiségtan.** Hatványozás és gyökfejtés. A kéttaguaknak magasabb pozitív egész hatványai. Elsőfoku határozott egyenletek két és több ismeretlennel. — Sikmértan. K. k. Dr. Lutter N. Betűszám. Mértan I. füz. Het. 4 óra **Berkes Imre.**

IV. osztály.

- Hittan.** Bibliai történet. Új-szövetség. Palesztina földirata. K. k. Róder A. Bibliai történet. Het. 1 óra. **Kis Sándor.**
- Magyar nyelv.** A stilus általános törvényei. Az egyszerű és szép stilus tényezői. Megfelelő olvasmányok taglalása. A hangsúlyos és időmértékes verselés. — Arany „Toldi“-ja tárgyi, tartalmi és nyelvi magyarázatokkal. K. k. Névy: Stiliztika I. r. — Lehr: Arany Toldi“-ja. Het. 3 óra. **Kis Sándor.**
- Német nyelv.** Rendszeres alaktan. A mondattan elemeinek és a szókép-zéstannak kiegészítése. Összetett szekezetű mondatok taglalása. Szótanulás etymologikus csoportban. Váltakozva prozai és költői olvasmányok fordítása, tárgyi, nyelv- és mondattani fejtegetése. Kisebb költői darabok betanulása. K. k. Toepler-Szemák Német grammatika; Felsmann J. olv. k. 2. r. Het. 3 óra. **Berkés Imre.**
- Latin ny.** A mondattanból: Az idők és módok használata. Consecutio temporum. Főmondatok s azok füzése. Mellékmondatok: főnévi, jelzői, határozói mondatok. Kérdések. Az *oratio obliqua* alakítása. — Hangmértan. Verstan. — A római naptár. — Összefüggő történeti olvasmányok: T. Livii lib. II. cap. 1—40. Ovidii Fast. lib. II. Gabii capti s lib. I. Kalendae Januariae. — Janus. — K. k. Szepesi-Budavári Latin mondattan. II. r. — Bartal-Malmosi Latin olvasókönyv Livius- és Ovidiusból. Het. 6 óra. **Drajkó Béla.**
- Történelem.** — Ó-kor, a római császárságig, hozzá való földrajzzal. K. k. Somhegyi Ferencz: „Egyetemes világtörténet.“ I. r. Heti 3 óra. **Dr. Vajda Gyula.**
- Földrajz.** A magyar birodalom és Ausztria politikai leírása. K. k. Dr. Cherven Flóris: „Az osztrák-magyar monarchia földirata.“ Het. 2 óra. **Dr. Vajda Gyula.**
- Természettan.** Ásványtan. A szükséges chemiai előismeretek; az ásványok physikai és chemiai tulajdonságai; a chemiai összetételre alapított öt főosztály ismertetése és rendszeresítése. — Kőzetan. Egyszerű- és néhány általánosan elterjedt összetett kőzetek ismertetése. — Földtan. Földünk képződése és időszakai. K. k. Roth S. Ásvány-, kőzet- és földtan. Het. 3 óra. **Rappensberger Vilmos.**
- Számítan.** A négy alapművelet algebrai egész és törtszámokkal. A számok oszthatósága. Közös osztó és közös többes. A legfontosabb szorzatok alakjai. Az arányok tana. Elsőfoku egyenletek egy ismeretlennel. K. k. Dr. Lutter N. Betűszámítan. Het. 3 óra. **Berkés Imre.**
- Rajzoló mértan.** Távlattan. Tömörmértani alakok rajzolása, szemlélet szerint, sodrony- és bádogninták után. Fény- és árnytan. Diszjunctívák, növény, állat és az emberi fejalak rajzolása fali táblák és főszminták után. K. k. Mayerhoffer L. és Dr. Wagner A. Rajzoló geometria. — Het. 3 óra. **Weixlgärtner Vincze.**

III. osztály.

Hittan. Bibliai történet. Ó-szövetség. Palesztina általános leírása. K. k.

Róder A. Bibliai történet. Het. 2 óra.

Kis Sándor.

Magyar nyelv. A nyelvtan rendszeres áttekintése. A hangsúlyos ver-
selés ismertetése. Történeti olvasmány: Szalay László: A tatárjárás
Magyarországon 1241—1242. Több elbeszélő költemény magyarázása
és szavalása. — K. k. Simonyi Zs. Rendszeres magyar nyelvtan.
Kármán M. Magyar olvasókönyv II. r. Het. 4 óra.

Welszbarth Károly.

Német nyelv. A görög hősrégéből „Die Fahrt der Argonauten“ című
olvasmánycsoport fordítása. Ennek alapján a nyelv- és mondattan
gyakorlatilag s végül rendszeresen. A költemények közül: Die Riesen
und die Zwerge; Der weisse Hirsch, és Die vier Brüder címűek ér-
telmezve s emlézve. Írás, olvasás latin és gót betűkkel. Praepara-
tiók, iskolai s házi gyakorlatok. K. k. Simonyi Zsigmond Német
nyelvkönyve. (Olvasókönyv, gyakorlókönyv, nyelvtan.) **Roch Gyula.**

Latin nyelv. Az infinitivusi és participialis mondatszerkezet gyakorlati
ismertetése történeti olvasmány alapján. A szóképzéstan kiegészítése.
Az egyszerű mondat rendszeres tárgyalása. Szótanulás az olvasmánnyal
kapcsolatban. Gyakorlati mondatok fordítása és olvasmányok Corn.
Neposból: Pausanias, Aristides, Phocion, Hamilcar. — K. k. Szepesi-
Budavári, Latin mondattan I. r. Vass, Corn. Nep. Het. 6 óra.

Pintér Kálmán.

Földrajz. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztralia földrajza. K. K. Visontay
János Egyetemes földirata. II. r. Heti 2 óra.

Roch Gyula.

Természettani földrajz. A halmazállapot különbségei. A nehézség ál-
talanos ténye: az esés, folyós testek nyomása; közlekedő csövek.
Légnyomás. A hőség hatása; thermometer. Légköri levegő hőmérséke,
légáramlás; légköri csapadékok. A világosság visszaverődése, törése,
a megvilágítás. Delejes és villamos tünemények. — A föld alakja; a
föld ábrázolása; a földnek sík lapon való ábrázolásánál szokásosabb
projectiók; a földségek és a tengerek jellemzése. Az égboltozat min-
dennapi látszólagos mozgása. A nap látszólagos évi mozgása. A föld
mozgása saját tengelye s a nap körüli. A földövek. A klíma tényezői.
A föld mint csillag. A naprendszerrel és az állócsillagokról. K. k.
Heller Á. Fizikai földrajz. Het. 2 óra.

Roch Gyula.

Számítan. Az összetett hármasszabály. Kamatszámolás. Határidő-számo-
lás. Az arányos osztás. Elegyítési föladatak. K. k. Dr. Lutter. Betű-
számítan. Het. 3 óra.

Berkes Imre.

Rajzoló mértan. Tömörmértani alakok rajzolása védkézzel, a derék-
szögű vetület szerint. — Távlatlan. Síkmértani alakok rajzolása, szem-
lélet után, sodronyminták szerint. — Diszitmények, növény- és állat-
alakok rajzolása; lapos és főszminták szerint. K. k. mint a IV. oszt.
Het. 3 óra.

Weixlgärtner V.

II. osztály.

Hittan. A kath. egyház szertartásai. Az egyházi személyek, helyek, tárgyak, cselekmények és az egyházi idő. K. k. Némethy L. A kath. egyház szertartásai. Het. 2 óra.

Roch Gyula.

Magyar nyelv. A határozók részletes tana. Különösen: állapot-, eredet- és véghatározók. — Az összetett mondatok; a mellérendelt és alárendelt mondatok viszonyai. A nagyobb összetett mondatok elrendezése. — Gyakorlatilag: szóképzés, szócsoportok. — K. k. Simonyi Magyar nyelvtana. II. r. és Kármán Magyar olvasókönyve. II. r. — Het. 5 óra.

Pintér Kálmán.

Latin nyelv. A cselekvő, szenvedő, álszenvedő s körülírt igeajlítás. Az igeik multjai és hanyattszavai. A rendhagyó, hiányos és személytelen igeik. A szóalkotás. A mondatszerkesztés és szókötés főbb szabályai. — K. k. Szepesi-Budavári: Latin alaktan. II. r. — Het. 7 óra.

Kis Sándor.

Földrajz. Európa részletes leírása. K. k. Visontay J. Egyetemes földirat I. r. (Európa. Ázsia.) Het. 2 óra.

Roch Gyula.

Természetrajz. Általános és részletes ásványtan, kőzet- és földtan elemei. K. k. Szécskay István. Az ásványok természetrajza. Het. 2 óra.

Rappensberger Vilmos.

Számtan. Számolási rövidítések és rövidített számtani műveletek. Arányok és aránylatok. Egyszerű és összetett hármasszabály. Olasz praktika. Láncszabály. Száztóli számolás. K. k. Dr. Lutter Nándor Köz. számtan II. Het. 4 óra.

Roch Gyula.

Rajzoló mértan. Tömörmértani alakok rajzolása szabadkézzel. — Síkmértani feladatok megfejtése párhuzamosan a síkmértan előadásával. Egyszerű diszitmények és növények rajzolása. K. k. Landau-Wohlrab. Rajzoló geometria. Het. 3. óra.

Weixlgärtner V.

I. osztály.

Hittan. A hit. A parancsolatok. A malaszt eszközei. Az imádság. K. k. Közép Katekizmus. Hetenkint 2 óra

Roch Gyula.

Magyar nyelv. Elbeszélő prózai és költői olvasmányok. főleg a népmonda és a magyar történeti monda köréből; az olvasmányok tartalmának szabadon elbeszélése; versek szavalása. Egyszerű mondat és modatrészek; fő- és mellékmondat megkülömböztetése. Mondattani alapon a teljes alaktan. Szóképzés. K. k. Dr. Simonyi Magyar nyelvtan I r.; Tomor Ferencz és Dr. Váradi Antal Magyar olvasókönyv I r. Hetenkint 6 óra.

Merényi Lajos.

Latin nyelv. Főnevek, melléknevek, igehatározók, névmások. A melléknevek fokragozása. A számnevek. A fő igealakok. Az esetek s nemek fölötti észrevételek. Fordítások. Mesék. K. k. Szepesi-Budavári Latin nyelvtan I. r. Hetenkint 6 óra.

Merényi Lajos.

Földrajz. Magyarország és a földközi tenger környéke, a földségek, a talaj különbség, a növényi, állati élet és a népességi viszonyok föltüntetésével. — K. k. Brózik-Paszlavszky, Földrajz. I. r. — Het. 3 óra.

Pintér Kálmán.

Számтан. A tizes számrendszer. A négy számolási művelet egész számokkal és tizedes törtekkal. A tört mint hányados és viszony; közönséges törtekkal való számolás. A mértékrendszer. Az időszámítás. — K. k. Dr. Lutter N.: Köz. számтан. I. r. — Het. 4 óra.

Kis Sándó.

Rajzoló mértan. A síkmértani idomok rajzolása szabad kézzel s alkalmazása egysz. diszítványok szerkesztésére táblai rajzok és fali minták után. K. k. mint a IV. oszt. — Het. 3 óra.

Weixlgärtner V.

VI.

Írásbeli feladványok.

1. Magyar nyelven.

VIII. osztályban.

Soha meg nem állani, soha magát czélnál nem hinni, biztos jele a nagy léleknek. Fejtegetés. — A hún és magyar hősmondák. Értekezés. — Ki tiszteletet érdemel, ritkán kapja meg; ki borostyánt ültet, ritkán nyugszik árnyékában. Fejtegetés. — A 18. század végén keletkezett költői iskolák jellemzése. Értekezés. — Csak két erő köti a népet biztosan honhoz és törvényhez s e két varázserő: szabadság és tulajdon. Fejtegetés. — Berzsenyi Dániel és az óda a magyar költészetben. Értekezés. — A jog és kötelesség elválaszthatatlanok egymástól. Cicerói chria. — Mutasd meg, kit tisztelsz és megismerem jellemedet. Fejtegetés. — Ki felülről igazságot kíván, annak aláfelé is igazságot kell szolgáltatnia. Fejtegetés.

VII. osztályban.

Ki minden tüskétől irtózik, sohasem fog az erdőn keresztül törhetni. Fejtegetés. — Ki kötelessége teljesítésében találja boldogságát, az a tökélynek igen magas, mondhatni legfőbb pontján áll. Fejtegetés. — Zrinyi Miklós „Szigeti veszedelem“ cz. müeposának fejtegetése. Szépt. fejtegetés. — A mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet, de a mit a nemzet könnyelműsége önkényt odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszacserezni ritkán lehet. Fejtegetés. — Vörösmarty Mihály „Kemény Simon“ cz. költői elbeszélésének fejtegetése. Szépt. fejtegetés. — A fájdalom az emberi nemnek családi tulajdona, mert benne a legsivárabb keblű emberek is szeretettel ölelik egymást. Fejtegetés. — Szép az ifjuság aranykora, de ne feledd ifju, hogy előkészület az hasznos férfuságodhoz, tisztos vénségedhez. Aphthoniosi chria. — Az óda elmélete a nevezetesebb magyar ódaírók müveivel megvilágítva. Szépt. fejtegetés. — Két erő tart felül a sokaságon: ítélet és akarat ereje; e kettő nélkül ismereteid csak eltanult ismeretek, tetteid csak eltanult tettek lehetnek. Cicerói chria. — Tenerödre támaszkodjál; a szerencsétől, ha mit nyujt, fogadd el, de ne várj semmit is. Fejtegetés.

VI. osztályban.

A kincset, melyet a természet tehetségeinkben adott, mint az érczet, melyet a föld mélye rejt, csak fáradsággal hordhatjuk napvilágra. Fejtegetés. — Jobb alacsony gunyhót szabadon, mint fényes palotát szolgálailakni. Fejtegetés. — Elélhetünk minden öröm, de nem minden remény nél-

kül. Aphthoniosi chria. — Az író, kit a dicsőség szomja vezet, holdként világít, de melegíteni nem fog soha. Cicerói chria. — Schakspere Coriolánusában a főbb személyek jellemének fejtegetése. Szépt. fejtegetés. — Az indulatgerjesztés fontossága a szónoki beszédben. Fejtegetés. — Kis János jellemzése, Toldy Ferencz emlékbeszéde nyomán. — Csak a fáradságos munka után elért eredmény nyujt valódi élvezetet. Cicerói chria. — A mit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. Fejtegetés.

V. osztályban.

Ősz elején. Leírás Tompa „Őszi tájnak . . .“ cz. dala után. — „Szibinyáni Jank.“ Elbeszélés Arany után. — A balladás szerkezet „V. László“-ban. Iskolai jegyzetek után. — A szorgalom föltétele az előmenetelnek. Kifejtés. — Mik a kellékei valamely város emelkedésének? — Drégel. Leírás „Szondi két apródja“ 1. és 2. versszaka után. — László. Alak- és jellemrajz Vörösmarty „Cserhalom“-ja után. — A szabadban. Életkép. — „A távozó“, Gyulaitól. Műmagyarázat. — Chria. Tompának e mondatáról: „— a kit szeretünk, míg ajka mosolyog, Búbánatában is legyünk osztályosok.

2. Német nyelven.

VIII. osztályban.

Characteristik Gertrud's aus Pestalozzi's „Lienhard und Gertrud“. — Die historische Grundlage zu Goethe's „Iphigenie auf Tauris“. — Gedanken-gang des I. Aufzuges aus „Iphigenie auf Tauris“ von Goethe. — Gedanken-gang aus „Erlkönigs Tochter“ von Herder. — Was sind dem Menschen die Blumen? Abhandlung. — Gedanken-gang des IV. Aufzuges aus „Iphigenie auf Tauris“ von Goethe. — Unterschied der Charactere in „Iphigenie auf Tauris“ bei Goethe und Euripides. — Gold und Eisen. Vergleichende Abhandlung.

VII. osztályban

Das Kind der Sorge, nach Herder. — Die Sage von Tell. — Stauffacher und Gertrud. (Schiller's Wilh. Tell I. 2.) — Freuden des Winters. Schilderung. — An's Vaterland, an's theure schliess dich an. (Attinghausen II. 1.) Abhandlung. — Die alten Zustände der Schweizer, nach Stauffachers Erzählung in der Rütli-Scene. (Wilh. Tell II. 2.) — Der Gang der Verhandlungen in der Rütli-Scene. (Wilh. Tell II. 2.) — Die Idylle des häuslichen Lebens. (Wilh. Tell III. 1.) — Früh übt sich, was ein Meister werden will. (Tell III. 1.) Chrie. — Die wichtigsten Eidgenossen in Schiller's Wilhelm Tell. — Die Frauencharaktere in demselben Drama. — Der Schwanengesang Attinghausens. (Wilh. Tell IV. 2.)

VI. osztályban.

Der Vater und die drei Söhne, nach Lichtwer. — Die Erbauung Roms. Historische Darstellung. — Historische Grundlage in Bürger's „Lied

vom braven Mann“. — „Zeus und das Pferd“ und „Zeus und das Schaf“. Eine Parallele. — Das menschliche Leben gleicht einer Reise. Vergleichung — Gedankengang und Gliederung von Goethe's „Erlkönig“. — Goethe's „Fischer“ verglichen mit dem „Erlkönig“. — Goethe's „Johanna Sebus“ verglichen mit Bürger's „Lied von braven Mann“. — Demosthenes. Lebens- und Charakterschilderung. — Der Gedankengang in der ersten olynthischen Rede des Demosthenes.

V. osztályban.

Die hamburgische Dramaturgie. Uibers. Aufgabe. — Die dritte Romanze aus Herder's „Cid.“. Inhaltsangabe. — Inhaltsangabe aus dem Briefe Gellerts an M. Brühl. — „Daphnis und Micon“ von Gessner. Uibers. Aufgabe. — „Das hölzerne Bein“ von Gessner. Inhaltsangabe. — Weltgeschichtliche Angabe zu der Fabel „Die Katzen und der Hausherr“ von Lichtwer. — Cid unter Sancho, dem Starken. Inhaltsangabe. — „Aus dem goldenen Abecé der Dichter“ von Klopstock. Inhaltsangabe. — Charakteristik des Rodrigo v. Bivar aus Herder's „Cid.“ —

3. Érettségi dolgozatok.

1. Magyar dolgozat. Föladatott: Meleg szeretettel függj a hon nyelvén, mert haza, nemzet és nyelv három, egymástól válhatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Dolgozott 48; jelesre 10, jóra 26, elégségesre 12.

2. Német dolgozat. Föladatott: a) haladóknak: Luft und Wasser. Parallele. — b) A gyöngébbeknek: Az igazságszeretetről. Fordítás. Dolgozott 48. Az első 24 közül jelesre 9, jóra 9, elégségesre 6; a második 24 közül jóra 9, elégségesre 15.

3. Magyar-latin fordítás. Föladatott: A látszólagos haszon mindig megvetendő az erkölcsi jóval szemben. Cicerónak a „Kötelességekről“ írt műve nyomán. Dolgozott 48; jelesre 2, jóra 13, elégségesre 33.

4. Latin-magyar fordítás. Föladatott Cicero beszédéből „Pro imp. Cn. Pompeii“ a 27—30. §§. — A beadott 48 dolgozat közül jeles 6, jó 21, elégséges 21.

5. Görög dolgozat. Föladatott: Homeros Iliasának XXII. énekéből Achilleus beszéde és Hector holttestének meghurczoltatása. Dolgozott 38; jelesre 10, jóra 18, elégségesre 10.

6. Mennyiségtani dolgozat. Föladatott:

$$a) 2 + \frac{5}{4x} - \frac{15}{4x(8x+3)} = \frac{7 + \frac{1}{x}}{1 + \frac{1}{x}};$$

b) Egy üres vasgolyó súlya 12 kg., víz alatti súlya 5 kg.; mi a fal vastagsága, ha a vas fajsúlya 7.7? c) Kerestetik: $8y = 3x + 23$; $y = x - 14$; $7y + 3x + 8 = 0$ egyenesek által meghatározott háromszögbe írt körnek a sugara? Dolgozott 48; jelesre 1, jóra 4, elégségesre 43.

VII.

AZ IFJUSÁG ÉRDEMSOROZATA.

VIII. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak									Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcsészettan	Francia nyelv	Gyorsírás	Műtének	
Bauer Samu, héb.	1	2	1	2	1	1	1	1	2	1	—	—	2
Csarada Sándor	1	3	2	3	*	3	3	2	3	—	—	—	1
Dausek Gyula	1	1	3	3	2	2	1	2	2	—	—	—	2
Demjén László, h. v.	3	3	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	2
5. Feuer János, héb.	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Fleischmann Béla	1	3	1	3	2	2	2	3	3	—	—	—	2
Fried Albert, héb.	3	2	2	3	2	1	2	2	2	—	—	—	1
Gajzágó Miklós	1	2	3	3	*	3	3	3	3	—	—	—	2
Galambos Béla	1	3	2	3	3	2	2	3	3	—	1	2	2
10. Grünhut Mór, héb.	3	2	2	2	1	1	2	2	1	—	—	—	1
Hebenstreit Gyula	2	3	3	3	3	2	3	3	3	—	1	—	2
Hell Jenő	1	2	3	3	2	1	2	3	2	—	1	—	2
Krassy-Hokkes József, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Hudacsek József	1	2	2	3	2	1	2	3	2	—	1	—	1
15. Juraszek János	1	1	2	2	*	1	1	2	1	—	—	—	1
Justh Zoltán	1	2	3	3	*	1	3	2	2	—	—	—	2
Knapp Károly, héb.	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	—	—	1
Kohn Vilmos, héb.	3	2	3	4	3	3	3	3	2	—	—	—	2
Kondor Gusztáv	1	3	2	3	3	1	1	2	3	—	—	—	1
20. Kurz Géza	1	3	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	1
Malatinszky Ferencz	1	2	1	2	1	1	1	1	2	—	1	—	2
Marsch Ferencz	1	3	2	3	2	2	3	3	3	—	—	1	1
Mészáros Márton	1	1	1	2	1	1	1	2	1	—	—	—	1
Molnár Imre	1	1	2	2	1	1	2	2	1	—	—	1	2
25. Mosch Rezső	1	1	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Neumayer Vilmos	1	3	2	3	2	2	3	2	2	—	—	—	1
Neuschloss Antal, héb.	2	2	2	3	3	2	2	2	2	—	—	—	1
Novák József, héb.	1	2	1	2	2	1	2	2	2	—	—	—	1
Pártényi József	3	3	3	4	3	3	3	4	3	—	—	—	2
30. Péch Kálmán	1	2	2	3	2	2	3	3	2	—	1	—	1
Ransburg Lajos, héb.	2	2	2	2	2	2	3	3	3	—	—	—	2
Rosenberg Ignác, héb.	2	2	2	2	2	2	1	3	2	—	—	—	2
Rozgonyi Ödön	1	3	2	3	2	1	3	3	3	—	—	1	2
Ruzitska György	1	2	3	3	3	2	2	3	3	—	—	1	2
35. Sándor Ákos	2	3	3	3	3	3	3	3	3	1	2	—	2
Sánta Elemér	1	1	2	3	*	1	1	3	2	—	1	—	1

VIII. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Bendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Bölcsészettan	Francia nyelv	Gyorsírás		Művészet
Sántha György, ö. d.	1	2	3	3	2	1	2	3	2	—	—	1	2
Schlauch Kajos	1	3	2	3	2	3	3	3	3	—	—	—	2
Sivó Miklós	1	3	3	3	1	2	3	3	3	—	—	—	1
40. Springer Ferencz	1	1	1	1	*	1	1	1	1	—	—	1	1
Stephaich Ödön	1	2	2	2	2	1	2	3	2	—	—	—	1
Székely Ákos	1	1	1	2	1	1	1	3	2	—	—	1	2
Theiss Imre	1	1	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Törk Adolf	1	2	1	2	2	1	3	3	3	—	2	—	1
45. Vavrek József	1	1	1	2	2	1	1	1	1	—	—	1	1
Zoltán Béla	1	1	1	1	*	1	1	1	1	—	—	—	1

Magántanulásra tért: Blaskovich Elemér.

Kimaradtak: Nagy Géza, Prónay Endre, ág. v.

Összesen: 49.

VII. osztály.

A tanuló neve	Rendszeres tantárgyak							Bendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Francia nyelv	Gyórsírás		Művészet
Bagi Gerő	1	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	1
Bajer Lajos	1	1	3	2	1	1	3	3	—	—	—	2
Bánrévi József	1	2	3	3	2	3	2	3	—	—	—	2
Bezerédj István	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
5. Bittó Gyula	1	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	2
Bódy Andor	1	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	2
Deutsch Ármin, héb.	1	1	2	2	1	1	3	2	—	—	—	1
Eberhardt Antal	1	3	3	3	3	1	3	3	—	—	—	2
Éberling Antal	1	1	3	2	2	1	2	3	1	1	—	1
10. Fauser Géza	1	2	2	2	2	1	2	1	—	—	—	1
Fejős Dezső	1	3	2	2	2	2	3	2	1	1	—	1
Fried Lajos, héb.	2	2	3	3	3	2	2	3	—	—	—	2
Führer Mór, héb.	1	1	1	1	1	1	2	2	1	—	—	1
Haader György	1	3	2	3	3	1	3	3	1	—	1	2
15. Hány Bódog, héb.	1	1	1	2	1	1	1	2	—	—	—	1
Hell Béla	1	3	3	3	3	3	3	3	—	2	—	2
Hersich Géza	1	2	3	3	*	2	3	3	—	—	—	1
Herzóg Ede, héb.	1	3	3	2	2	2	2	2	1	—	—	1
Heyek Adolf	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1	1	1
20. Knorr Kálmán	1	2	3	2	2	1	2	2	—	2	—	1
Korányi Sándor	1	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Kovács László	2	3	3	2	2	1	2	2	—	—	—	1
Mustos István	1	2	3	3	2	2	3	3	—	—	—	1
Nessy Pál	1	2	2	2	2	2	2	3	—	—	—	1
25. Obadich Elek, ö. d.	1	2	2	2	3	1	3	3	—	1	—	2
Paczona József	1	3	3	3	3	3	2	3	—	—	—	2
Pfeiffer József, ö. d.	1	1	2	2	1	1	2	3	—	—	1	1
Schermann István	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Schönwald Vilmos, héb.	1	1	2	2	1	1	2	2	—	—	—	1
30. Seligmann Aladár, héb.	1	2	2	2	3	2	3	2	—	1	—	1
Szabó Géza, ö. d.	1	1	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Gr. Szapáry György	1	2	2	2	2	2	2	1	—	—	—	1
Tavaszy Antal	1	2	2	1	2	1	1	1	—	—	—	2
Taub Lajos, héb.	1	3	3	3	2	2	3	3	1	—	—	2
35. Tóth Lajos	3	3	3	3	3	2	3	3	—	—	1	2
Vastagh Béla	1	2	2	2	2	1	2	2	—	—	—	2
B. Vécsey László	1	2	2	2	2	1	2	3	—	1	—	2
Vrabély Armánd	1	1	2	2	1	1	1	2	—	—	—	1
Wenczel Gusztáv	2	3	2	3	3	2	3	3	—	—	—	1

Magántanulásra tértek: Janicsek József, Putnoky Mór.

Tanodát változtatott: Maláts Miklós, g. k. v.

Kimaradtak: Sivó Jenő, Stefanich József, Vári Szabó Elemér, h. v.

Vörös Károly.

Összesen: 46.

VI. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Francia nyelv	Gyorstíráás		Műtétel
Altenburger Adolf	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	2	1
Andreánszky Jenő, ág. v.	1	3	2	3	3	2	3	2	—	—	—	2
Bakó Károly	1	3	2	2	2	2	2	3	—	—	—	1
Bednarik Jenő	1	3	3	3	3	1	1	3	—	—	—	1
5. Bobek Károly, ism.	1	2	3	2	*	2	1	2	—	—	—	1
Buzay Károly, ág. v., ism.	1	2	3	3	3	2	2	3	—	—	—	2
Deutsch Antal, héb.	1	2	3	3	2	2	3	3	—	1	—	2
Ernyei Pál	1	1	1	2	1	1	1	1	—	1	—	1
Esztergályos József	1	3	3	2	3	2	2	2	—	—	2	1
10. Fölkelt Gyula	2	3	2	3	2	2	3	3	—	—	—	2
Friedrich István	1	2	2	3	2	2	2	2	—	—	2	1
Gansl Simon, héb.	1	1	2	2	3	2	3	3	—	—	—	2
Gerlóczy Géza	1	3	3	4	3	2	3	3	—	—	2	1
Gönczy Gyula, ö. d.	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	2	1
15. Hitel Dénes	1	3	3	3	3	2	2	3	—	—	—	1
Hódy Lajos	1	2	2	2	2	1	1	2	1	—	2	1
Hunkár Géza	1	2	3	2	3	3	2	3	—	—	—	1
Kabelik József	1	3	3	3	3	3	2	3	—	—	—	1
Khély Gyula	2	3	3	3	3	2	3	2	—	—	—	2
20. Kobler Ferencz	1	2	1	2	2	1	2	2	—	1	—	1
Kovalik Bódog	1	2	2	2	2	1	1	2	—	—	—	1
König Tivadar, ág. v.	2	2	2	3	2	2	2	2	—	—	—	2
Liszkey Ferencz	2	3	2	3	3	2	3	3	—	—	2	2
Lóvy Vilmos	1	2	2	2	3	1	2	2	—	—	—	1
25. De Maistre Edgár	1	3	2	3	3	2	2	3	1	—	—	1
Malatinszky Kálmán	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	2	1
Malonyay Dezső	3	2	2	3	3	2	2	3	—	—	—	2
Marquis Géza	1	2	2	2	2	2	2	2	—	—	—	1
Mátray Ödön, héb.	1	3	3	3	3	2	2	3	—	—	—	2
30. Mosch Ferencz	1	2	2	3	3	2	2	2	—	—	—	1
Nunkovits Ferencz	1	3	2	2	3	2	2	3	—	—	—	2
B. Podmaniczky Horác, á. v.	1	2	2	3	3	1	2	3	—	—	—	2
Policsek Károly	1	3	3	4	3	2	3	3	—	—	—	1
Rain Frigyes	1	2	3	4	3	2	2	3	—	—	1	1
35. Rétay Kálmán	1	2	3	3	3	2	2	2	—	—	—	1
Samassa Adolf	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	1
Sárkány Béla	1	2	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Sgalitzer Árpád, héb.	1	2	3	3	3	1	2	3	—	—	—	1
Szaak Lajos	1	2	3	3	3	1	1	2	—	2	—	1
40. Vértes Mór, héb.	2	3	2	3	3	2	3	3	—	—	—	2

Beteg: Konder Aladár.

Ma gátnalulása terék: Lóvy Dávid, héb., Pártényi Iván.

Tanácsát vesztő: Eszterházy László, ism.

Kimaradók: Bellaigh László, Horváth Károly, Nemes Eze, héb., Schulmayer István, Sinczy Károly, Strangl Ödön, Vass Béla, ism.

Összesen: 51.

V. osztály.

A tanuló neve.	Rendes tantárgyak							Bendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Francia nyelv	Gyorsírás		Műének
Baán József.	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Barczen Gyula	1	2	2	3	3	1	2	1	—	—	—	1
Bóhm Vilmos, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Csarada Gusztáv, ism.	1	3	2	3	*	2	2	3	—	—	—	1
5. Czwach Gyula	2	2	2	2	2	1	2	3	—	2	1	1
Degré Miklós	1	2	2	3	3	1	2	3	—	—	—	1
Déry József	1	1	3	3	3	1	1	3	—	—	—	1
Deutsch Emil, héb., ism.	1	3	2	2	2	2	2	3	—	1	—	1
Faragó János	3	3	3	3	3	3	2	4	—	—	—	2
10. Fogd Gábor	1	2	3	3	3	3	2	3	—	—	—	1
Fried Miklós, héb.	1	3	2	3	3	1	1	3	—	—	—	1
Gold Géza, ö. d.	1	3	3	2	3	2	1	3	—	—	—	2
Gyórfy Zoltán, ism.	2	2	2	3	2	2	2	3	—	—	—	1
Hegedüs Aladár	2	4	3	4	4	2	3	4	—	—	—	2
15. Hertelendy Kálmán	2	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	1
Horváth Géza	3	3	3	3	3	2	3	3	—	—	2	2
Iszer Ernő	2	2	3	3	3	2	3	3	—	—	—	2
Janik Béla, ism.	2	3	2	2	2	2	2	3	—	—	2	2
Kammerlór Antal	1	3	3	3	3	2	2	3	—	—	—	1
20. Kármán Béla, h. v., ö. d.	1	2	2	2	2	1	1	2	—	2	—	2
Kelcz Gyula	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Klein Gyula, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Kreutzer Mihály	2	2	3	3	3	2	2	3	—	2	—	2
Küzdý Albert	1	2	2	3	3	1	2	2	—	—	—	2
25. Lovrich István	1	1	1	1	2	1	1	2	—	—	—	2
Lovrich József	1	2	2	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Lórenthey Imre	1	3	2	3	3	2	1	2	—	2	—	2
Luger Kamil	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Madarász Sándor	1	2	2	2	2	2	2	2	2	—	—	1
30. Mérő János	2	1	3	2	3	1	2	3	—	3	—	2
Moldoványi Béla, ism.	1	1	2	2	2	1	1	2	—	—	—	2
Molnár Miklós	1	2	3	2	3	1	2	2	—	—	—	2
Muhr Rezső	3	3	3	3	3	3	3	4	—	3	2	2
Nagy Aladár	2	2	3	3	3	1	3	4	—	1	—	2
35. Natter Andor	1	1	1	2	2	2	1	2	2	—	—	2
Nedeczky Ferencz	2	3	3	3	3	2	3	3	—	—	—	2

V. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Görög nyelv	Történelem	Természettan	Mennyiségtan	Francia nyelv	Gyorsírás		Művészet
Oswald István	1	1	2	2	2	1	2	2	—	—	—	1
Pálmay Károly	2	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—	1
Petrus János	1	2	2	2	2	1	1	1	—	—	2	1
40. Pfann Ferencz	1	2	2	2	3	2	2	3	—	—	—	1
Pilhoffer Nándor	2	3	3	3	3	2	2	4	1	—	—	1
Quaschinszky Károly	2	2	3	3	3	1	2	2	—	—	—	2
Rottenbiller Fülöp	1	1	1	2	2	1	1	1	—	—	—	1
Rumbach István, ism.	1	2	2	2	2	2	1	3	—	—	—	1
45. Schenk Ferencz	1	3	1	2	3	2	1	3	—	—	2	1
Schober László	1	1	2	2	3	1	1	2	—	1	—	1
Schönfeld Emil, héb.	1	3	2	2	2	1	2	2	1	—	—	2
Steiner Gyula, héb.	1	3	3	2	3	3	2	1	2	—	—	2
Szandház Ferencz	1	1	1	2	2	1	1	3	—	—	—	1
50. Gr. Szapáry Tibor	1	1	1	1	2	1	1	2	1	—	—	1
Szegffy Mátyás	3	3	3	3	3	3	3	3	2	—	1	1
Szuhányi Géza, ism.	1	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	1
Ungermann Aladár	3	2	2	2	2	1	2	3	—	—	—	1
Vastagh Géza	1	2	2	2	2	2	1	3	—	—	—	1
55. Venczel Ede	1	2	2	2	2	1	1	2	—	—	—	1
Voggenbuber Ferencz	3	3	2	2	3	2	3	3	—	—	1	2
Vujevich K. Lajos	3	3	3	3	3	3	3	4	3	—	—	2
Záborszky István	1	2	2	2	2	1	1	2	—	—	2	1

Magántanulásra tértek: Dudits Andor, Friedmann Lajos, héb.

Kimaradtak: Klimkó György, ism., Küzdő Győző, Pápai Gyula, Párnyi István, Szabó Lajos.

Összesen: 65.

IV. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak		Magviszlet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Földrajz	Természettud.	Számítás	Rajzoló mértan	Francia nyelv		Művészet
Admeto Géza	1	1	1	1	1	1	2	2	1	—	—	2
Aujeszky Aladár	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
Dombay Ede	1	1	2	3	2	1	2	2	2	—	—	1
Eder Hugó	3	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	1
5. Eleőd Tibor	3	3	3	3	3	3	3	3	2	—	—	2
Engelhardt Lajos	2	3	4	3	2	2	3	3	2	—	—	1
Fleischer Elemér	2	3	3	3	3	2	3	3	3	—	2	2
Forster Alfréd	3	3	4	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Geszner József	1	3	3	4	3	3	3	2	3	—	—	1
10. Gluzéky Iván	3	3	3	4	3	3	3	3	2	—	—	1
Goldstein Dezső, héb.	1	1	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Gönczy Béla	1	1	2	1	1	1	1	1	2	—	2	1
Gross Sándor	3	3	3	4	2	3	3	3	3	—	—	2
Guszmán Vilmos	2	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	1
15. Halász Árpád	1	3	4	3	3	3	3	3	2	—	2	2
Halmi Nándor	1	2	2	2	2	1	3	2	1	—	—	1
Hegedüs Gyula	1	3	2	2	2	1	2	2	2	—	2	2
Hell István	1	1	1	2	1	1	1	1	2	—	2	1
Hirkó László	1	1	2	2	1	1	1	1	2	1	—	1
20. Horváth Antal	2	3	4	3	2	2	3	4	4	—	2	2
Hültl Hümér	1	2	2	3	1	1	2	2	1	1	—	1
Jankovits Kálmán	1	3	2	3	3	2	2	3	3	3	—	1
Jánossy Aladár	1	2	3	3	3	3	2	3	3	—	—	1
Kabelik Antal	1	3	2	3	2	1	3	2	3	—	2	1
25. Kállay Bertalan	1	3	2	3	2	1	2	2	3	—	—	1
Király Kálmán, h. v., ism.	2	2	2	2	1	1	2	1	1	—	—	1
Knapp Endre	1	2	3	2	2	1	2	2	2	—	2	1
Korchusz Elemér	2	3	3	3	2	1	3	3	2	—	—	1
Krajcsovits Sándor	1	1	1	1	1	1	1	2	2	—	2	1
30. Lukovits József	1	3	3	3	2	3	3	3	4	—	1	2
Mandis János	1	2	2	2	2	1	1	1	2	3	—	1
Mezey Imre	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	—	1
Mértéy Gyula	1	2	2	3	2	3	2	3	2	—	—	1
Minich Károly	1	2	1	2	1	1	1	1	1	—	—	1
35. Molnár István	1	2	3	2	3	3	3	3	2	—	1	1
Mustos Gyula	1	2	3	3	1	1	3	3	2	—	—	1

IV. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak								Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Történelem	Földrajz	Természettud.	Számítan.	Rajzoló mértan	Francia nyelv		Műt. nék.
	Nessy Ernő	1	3	2	3	2	3	1	2	2		—
Neubauer Adolf, héb.	2	3	2	3	2	2	3	3	2	—	—	1
Németh János	1	3	3	3	3	1	2	3	2	—	—	1
40. Pártényi Béla	2	3	3	3	3	2	3	3	2	—	—	2
Podhorszky László	2	2	3	3	2	1	1	3	2	2	—	1
Radich Árpád	2	3	3	3	3	2	3	3	2	—	—	2
Rottenbiller Ödön	2	3	3	3	2	3	2	3	2	—	—	2
Ruzitska Ede	1	1	1	1	1	1	1	1	2	—	1	1
45. Sax Vincze	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Sánta Gábor, ö. d.	1	1	2	1	1	1	2	2	1	—	—	2
Schóber Alajos	1	3	3	3	3	3	3	4	2	—	—	1
Schöller Károly	1	1	1	2	1	1	2	3	3	—	—	2
Stesser János	2	3	2	2	1	1	2	2	1	—	—	1
50. Sümeghy Ferencz	1	2	2	3	2	2	1	2	2	—	—	1
Süssenstein Károly	1	3	2	3	2	3	3	3	3	—	—	1
Szabó Gyula	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Szekeres Károly	2	3	2	2	3	3	3	1	2	—	—	1
Szervánszky Imre	1	2	3	3	1	1	1	2	3	—	1	2
55. Székessy János	1	2	2	2	2	1	2	2	2	—	—	1
Tánczos Miklós, h. v.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Török Kálmán	1	1	2	3	1	1	3	2	3	—	2	1
Tscheuke Károly, ág. v., ism.	2	3	2	3	2	1	2	3	1	2	—	1
Várjon Géza	2	3	3	3	2	2	3	4	2	—	—	2

Magántanulásra tért : Krenner Viktor.

Kimaradtak : Agulár Ede, héb., Bossányi László, Freund Aladár, héb., Ileviczky Gyula, Macher Ottó, Papperth Vilmos, Recher Rezső.

Meghalt : Hegyi Lajos.

Összesen : 68.

III. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívül tantárgyak			Magaviselet	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettani földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Gyorsírás		Műénekl
Antal Ferencz	1	2	2	3	1	1	1	2	—	—	—	1
Antal Gyula	2	3	3	3	2	2	3	3	—	—	2	2
Banovics László	1	3	3	2	2	1	3	3	—	—	—	2
Barsy Árpád	1	3	2	2	2	1	3	2	—	—	—	1
5. Borcs József	2	2	2	2	1	1	2	1	—	—	—	2
Brandenstein Gusztáv	1	3	2	2	1	2	2	1	—	—	2	1
Degré Andor	2	3	3	3	2	2	3	2	—	—	—	2
Deutsch Miksa, héb.	2	2	2	3	2	2	2	3	—	—	—	2
Dulácska Géza	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
10. Engelmann József	1	1	2	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Eöry Lajos	2	3	3	3	3	2	2	1	—	—	—	2
Ernyei Lipót	1	3	2	3	2	1	3	1	—	—	2	1
Fáczányi István	3	3	4	4	3	3	4	3	—	—	—	2
Feleki László	1	2	3	3	3	2	3	3	—	—	—	1
15. Fenyvessy József, héb.	2	3	2	2	1	1	3	2	—	—	—	2
Filipek Ferencz	2	3	2	4	2	2	4	1	—	—	—	2
Formágyi Dénes	1	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Fülöp Ferencz h. v.	1	2	1	2	1	1	2	1	1	—	—	1
Gaal József	2	3	3	3	2	2	3	3	2	—	—	1
20. Gottschlieg Gusztáv	1	2	1	2	1	1	2	3	—	—	—	1
Gubicza Lajos	1	1	1	2	1	1	1	1	—	—	—	1
Gurka János	1	2	2	3	2	2	2	2	—	—	—	1
Györffy Kálmán	2	3	3	3	2	2	3	2	—	—	—	2
Gyulai Sámuel	2	3	3	3	2	2	3	3	2	—	—	2
25. Gyurcsik Géza	2	3	3	4	2	3	2	1	—	—	2	2
Halász Ferencz	1	2	2	2	2	2	3	2	—	—	2	1
Hári Pál, héb.	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Hartmann Jenő, héb.	1	3	1	2	2	2	3	1	—	—	—	1
Havas Géza	2	2	2	2	3	2	2	2	1	1	2	2
30. Helzler Gusztáv	2	3	2	3	2	2	3	2	2	—	—	2
Hidegh Sárndor	2	3	3	3	3	2	3	1	—	—	—	1
Hirsch Sebő	3	3	3	3	2	3	4	1	—	—	3	1
Horváth Tivadar, ö. d.	1	1	1	2	1	1	2	1	—	—	1	1
Hümpfner Mátyás	1	2	1	2	2	1	1	1	—	—	—	2
35. Ivády Tihamér	2	3	3	4	3	2	3	2	—	—	—	2
Jankó Gyula	1	3	3	3	3	2	3	2	—	—	—	1

III. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Bendkívüli tantárgyak			Magviselés	
	Hittan	Magyar nyelv	Német nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettani földrajz	Számtan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Gyorsírás		Műének
Jankovics Ákos	1	3	3	4	3	3	3	2	—	—	—	2
Juhász Béla, h. v.	1	2	2	3	1	2	2	2	—	—	—	1
Kalmár Gyula, ism.	2	4	4	4	3	3	3	3	—	—	—	1
40. Kármán Dezső, h. v.	1	2	2	2	2	2	3	3	—	—	—	2
Klebesberg Géza	1	1	2	1	1	1	2	3	—	—	—	2
Kondor Ferencz	1	1	1	2	1	2	1	1	—	—	2	2
Korányi Frigyes	1	1	1	1	1	1	1	1	—	—	—	1
Lipták Károly	1	1	2	2	1	1	2	1	—	—	2	1
45. Liphay Béla	1	2	3	3	3	2	3	3	—	—	—	2
Lukács István	2	3	3	3	2	1	3	1	—	—	2	2
B. Luzénszky Henrik	1	3	2	3	2	2	3	3	1	—	—	1
Marchal József	1	2	1	1	1	1	2	1	1	—	—	1
Nagy Dezső	1	1	1	2	1	1	1	2	—	—	1	1
50. Nagy Elemér	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	1	1
Novák József, ism.	3	3	2	3	3	2	3	1	—	—	2	1
Pap Jenő, h. v.	1	3	4	4	4	3	3	1	—	—	—	2
Pichler Győző	2	3	3	3	3	3	3	2	—	—	—	2
Pollák Emil, héb.	2	2	2	3	2	2	2	2	—	—	—	1
55. Popper Mihály	1	2	1	2	1	1	2	1	—	—	—	2
Rákos István	1	2	2	3	1	2	2	1	—	—	—	2
Rákosy Gyula	2	2	2	2	2	2	2	3	—	—	—	2
Robély Jenő	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	1
Ronts László	1	3	2	3	2	2	3	2	—	—	1	1
60. Ruszt Oszkár, héb.	1	1	1	1	1	1	1	2	—	—	—	1
Schmidt Aurél	1	3	3	3	2	3	3	3	—	—	—	1
Sédy Kálmán	1	2	1	2	1	1	2	3	—	—	2	1
Skoff Kornél	2	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—	2
Szlanina Károly	3	3	3	4	3	3	4	3	—	—	—	1
65. Stojanovics Jenő, g. k. v.	1	3	2	3	2	2	3	2	—	—	—	2
Tacsócsik Dezső	1	3	3	3	2	2	3	2	—	—	—	1
Toldy Zoltán	2	2	3	2	2	2	3	2	2	—	—	2
Turcsányi Elemér	1	3	3	3	3	1	1	3	—	—	3	2
B. Vécsey Miklós	1	1	1	1	1	1	2	2	—	—	—	1
70. Venturini Hugó	3	3	3	4	3	3	4	3	—	3	—	2
Vész Gyula	1	3	2	3	2	1	3	2	—	—	—	1
Vidacs Lajos, ö. d.	1	3	3	3	3	3	2	2	—	—	—	2
Weiner Miksa, héb.	1	2	1	2	2	1	1	2	—	—	—	2
Wirnhardt Géza	1	3	3	3	3	3	4	1	—	—	3	1
75. Wittinger Árpád, ism.	2	3	3	3	3	3	3	1	—	—	2	1
Zuna Gusztáv	1	2	1	2	1	1	2	2	—	—	—	1

Beleg : Csemez László.

Magántanulásra tértek : Hirsch Ottó, héb., Tájkerly György, ism.

Kimaradtak : Janki Gyula, Oswald Gyula.

Összesen : 81.

II. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak						Rendkívüli tantárgyak			
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettan	Számítan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Műének	Magaviselet
Abelsberg József	3	2	3	3	1	3	2	—	2	1
Beniczky Zoltán	1	2	3	2	1	1	1	—	—	1
Berg Károly	2	3	3	3	3	3	1	—	3	1
Bleyer Zoltán, héb.	3	2	3	2	3	2	2	—	—	2
5. Botzenhardt Ferencz	2	3	3	2	3	2	2	—	—	2
Botzenhardt János.	1	3	3	1	2	1	1	—	3	2
Brenner Ferencz, héb.	1	2	3	2	2	2	2	—	2	1
Bugát Pál	2	3	3	2	2	3	2	—	2	1
Bukovics Miklós	1	1	2	1	2	1	1	—	—	2
10. Clair Ignác	2	3	3	3	2	2	1	—	—	2
Csaplovics Pál	1	2	2	1	1	1	1	1	2	1
Csáki Adolf	2	3	3	3	3	4	2	—	—	2
Czabalay Kálmán	2	2	2	2	1	3	3	2	—	1
Czwach József	3	3	3	2	1	2	3	—	1	2
15. Deák Ödön	2	4	3	3	3	3	1	—	3	1
Drucker Géza, héb.	2	1	2	1	1	1	3	1	—	1
Duliczky Gyula	1	1	1	1	1	1	1	—	1	1
Duschel Károly	2	2	2	2	3	2	3	—	2	1
Emmerling Sándor	1	3	3	3	2	3	2	—	—	1
20. Engel Sándor, héb.	3	3	3	2	2	3	3	—	—	2
Ensel Kálmán, h. v.	2	4	3	3	3	3	2	—	—	2
Erkel Sándor	2	3	3	3	2	3	2	—	—	1
Farkas István	3	4	4	4	3	4	3	—	—	2
Ferencz Imre, ism.	1	1	2	1	2	1	1	—	—	1
25. Feuer Frigyes, héb.	1	3	3	3	2	3	2	—	—	1
Fialla Ignác	1	1	2	1	1	2	1	—	—	1
Friedman Gyula, héb.	2	2	3	1	1	2	2	—	—	1
Glósz Aladár	1	1	2	2	1	2	1	—	—	1
Goreczky István	3	3	3	3	3	3	2	—	—	1
30. Gottschlig Emil	2	1	3	3	2	3	2	—	—	2
Götz Ede	1	2	3	2	2	1	1	—	2	1
Gradl Adolf	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Grescovits Kornél	3	3	3	3	2	3	2	—	—	2
Gyengő Kornél	1	2	2	1	1	1	1	—	1	1
35. Győri Pál	3	3	4	3	3	3	1	—	—	1
Hajder Róbert	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1

II. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettan	Számítan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Műnek	
Hampel Antal, ö. d.	1	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Hamvasy Lajos	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Heyek Éde	3	3	3	2	2	3	2	—	—	2
40. Horváth Géza	1	3	3	2	2	1	1	—	—	1
Hüttl Dezső	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Jakobovics János	2	2	2	2	1	2	1	—	2	1
Jánik Béla	2	2	3	3	2	4	2	—	—	1
Kiticsán Miklós	1	3	3	2	2	1	2	—	—	2
45. Klenovics György	2	3	3	3	2	4	2	—	2	2
Kollarits Jenő	2	2	3	2	2	2	2	—	—	1
Kovácsnay István, h. v.	2	2	3	1	2	2	2	3	—	1
Krajcsovics János, ág. v.	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Krause Ottó, ág. v.	1	3	3	2	2	3	3	—	—	1
50. Krausz Rudolf, héb.	1	3	4	3	3	3	3	2	—	1
Lukács Pál, ism.	2	2	3	2	1	2	1	—	—	1
Mayer József	2	4	4	3	4	3	2	—	—	2
Marton Aladár	1	1	1	1	1	1	1	—	1	1
Metzler Jenő	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
55. Muck Arthúr	1	2	3	1	2	3	1	—	—	1
Müller Ede	1	3	3	1	2	2	2	—	—	1
Németh Gyula	1	1	2	1	2	2	2	—	—	1
Neszveda Antal	2	3	3	2	2	3	1	—	—	1
Ott János	1	2	3	1	2	2	1	—	2	1
60. Paldt Jenő	2	3	3	3	2	3	1	—	—	2
Pallaghy Gyula	2	4	3	2	2	3	2	—	—	1
Pauer Károly	3	2	3	2	2	3	2	2	1	2
Politzer Simon, héb.	1	3	3	3	2	3	3	—	—	2
Pongrácz Vincze	2	3	3	3	3	3	3	2	2	1
65. Pórszász Károly	2	3	3	3	3	3	2	1	2	1
Rédly Károly	1	2	2	1	1	2	1	—	—	1
Ritter Károly	3	3	3	3	2	3	2	—	—	1
Ronts István	1	3	3	3	2	3	3	—	—	1
Sámson Aladár, ism.	1	2	2	1	1	1	1	—	—	1
70. Sánta Imre	2	3	3	3	2	3	2	—	—	1
Sédy Elemér	2	3	3	2	2	2	3	—	3	1
Simkó István	2	3	3	3	3	3	2	—	—	1
Spitzer Manfréd, héb.	1	3	3	3	2	3	2	—	—	2
Steuer Géza, héb.	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
75. Schwáb Nándor	1	1	2	1	2	1	1	—	1	1
Szabó Nándor	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Szénásy István	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1

II. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak							Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Természettud.	Számítás	Rajzoló ímértan	Francia nyelv	Műfennk	
Szuszán László	3	3	3	2	3	4	1	—	—	1
Szvetics József	3	3	3	3	3	2	1	—	—	1
80. Takács Elek	1	2	2	1	1	2	1	—	—	1
Takács Rezső	1	3	2	1	1	3	2	—	—	1
Teischler Antal	3	4	4	3	4	4	2	—	3	1
Unger Ferencz	2	3	4	3	2	4	2	—	—	2
Urbán Vilmos	1	1	2	1	2	2	2	1	—	1
85. Urik László	3	2	3	3	2	2	2	—	—	2
Vancsaj Dezső	3	3	3	2	3	2	2	3	—	2
Vastagh György	2	3	3	3	3	3	2	—	2	1
Veber Ernő	3	3	3	3	2	2	1	—	—	2
Viczián Antal, h. v.	2	3	3	3	3	4	3	—	—	1
90. Vojnarek Kornél	1	3	3	2	2	4	3	—	—	2
Waldhauser Géza	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Waldhauser István	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Wenhardt Pál	1	3	3	1	1	2	1	—	—	1
Zitterbarth Ernő	2	3	3	2	2	2	2	—	—	1
95. Zlinszky Gyula	1	2	3	1	1	3	3	3	—	1
Zubriczky József	1	1	1	1	1	1	1	—	—	1

Betegek: Gerlóczy Tamás, Lázár József.

Magántanulásra tértek: Bugát Lajos, Haas Tivadar, Hirschler Márton, héb.

Kimaradtak: Beiwinkler Ferencz, Faragó Ignác, Hirt Lajos, Pavlikovszky Sándor, Túry Imre.

Összesen: 106.

I. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak						Rendkívül tantárgyak		Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítás	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Művészet	
Adlershausen Aladár . . .	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Anderlik Béla	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Antal Jenő	1	1	2	2	2	3	—	—	1
Balogh Kornél	2	2	2	3	3	3	—	—	2
5. Baumann Károly	3	3	3	2	2	3	—	—	2
Barsy József	3	4	4	4	4	3	—	2	2
Blaschek Dezső, ö. d.	1	1	2	3	2	2	—	—	1
Csernák György	1	1	1	1	2	1	—	2	1
Dlauchy Gyula	3	3	3	3	3	3	—	—	2
10. Diauchy Károly	3	4	4	4	4	3	—	—	2
Éberling Dezső	1	1	2	1	2	1	—	—	1
Éberling Oszkár	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Endresz János	2	2	3	1	2	3	—	—	1
Gajdusek József	3	2	3	3	4	2	—	—	2
15. Gubicza Emil	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Günther József	3	3	3	4	4	3	—	—	2
Han Ferencz	3	3	3	3	4	3	—	—	2
Hauptmann Károly	3	3	4	4	3	2	—	2	2
Havlin Lajos	3	3	4	4	3	2	—	—	2
20. Hirsch József	2	2	2	3	2	3	—	—	2
Hódy Gyula	1	2	2	2	2	2	—	—	2
Hoffman Károly	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Holzwarth Győző	1	2	2	3	2	1	1	—	1
Horváth József	3	2	2	2	3	3	—	—	2
25. Janik József	2	3	3	2	3	3	—	—	2
Jankó Béla	1	2	2	1	2	2	—	—	1
Jankovits Rezső	3	2	2	3	3	3	—	—	1
Jerney Elek	1	1	1	2	2	3	—	—	1
Kégl György	1	1	1	1	2	2	—	—	1
30. Kerstinger György	1	2	2	3	3	3	—	—	1
Knauz János	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Kozáry Kálmán	4	3	4	4	4	4	—	—	2
Köves Béla	1	1	1	1	1	2	1	—	1
Krause Jenő, ág. v.	1	1	2	3	3	3	—	2	1
35. Krywald Sándor	1	1	1	1	2	1	—	—	1
Kurczbacher Jenő	3	3	3	3	3	2	—	—	2

I. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak						Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Műének	
Langer Hugó	2	2	3	3	3	3	—	—	1
Lantay Iván	2	2	3	3	3	3	—	—	2
Laub Lajos	2	2	2	3	2	2	—	—	1
40. Lehmann Arthur, ö. d.	1	1	1	1	2	2	—	—	1
Löffelmann Béla	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Liphay Gyula	1	1	2	1	2	2	—	—	1
Lukács Ödön	3	2	2	3	3	3	—	—	1
Magyar Gábor	2	3	3	3	3	3	—	—	2
45. Malatinszky Lajos	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Marher Aladár	1	1	2	3	3	1	—	2	1
Masirevits Fedor, g. k. v., ism.	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Matjeka János	1	1	1	1	1	2	—	—	1
Molnár László	1	2	3	3	2	3	—	—	1
50. Moeser István	1	1	2	2	2	2	—	—	2
Müller Mátyás	3	1	2	3	2	2	—	—	2
Müller Miklós	3	3	4	3	3	2	—	—	2
Nagy Sándor	3	3	3	3	3	2	—	2	1
Nemes Sándor, ism.	2	1	2	1	1	1	—	2	2
55. Nicora János	2	3	3	3	3	3	—	—	2
Oravszky Kálmán	1	2	3	1	2	2	—	—	2
Pápay István	1	1	2	1	3	3	—	—	1
Párducz Rezső	2	2	3	3	3	3	—	—	2
Pártényi Gyula	3	3	4	4	3	4	—	—	2
60. Pauer Miksa	3	3	4	4	4	3	—	—	2
Pausz Géza	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Pechata Lajos	3	3	4	4	4	3	—	—	2
Perlaky Gábor	3	1	2	4	3	3	—	—	2
Petheő Gyula	3	3	3	3	2	2	—	—	2
65. Poor Ferencz	2	2	2	2	2	3	—	—	1
Prann Béla	3	3	3	3	3	3	—	—	2
Protovin Géza, héb.	3	2	2	2	2	3	—	—	2
Rajky Kornél	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Regele Elemér	3	3	3	2	3	3	—	—	2
70. Reibner Márton	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Reitszám Rezső	3	4	4	4	4	3	—	—	2
Rétay János	2	3	3	3	3	2	—	—	2
Sántha Dénes	2	3	3	2	2	3	—	—	1
Sárkány Jenő	1	1	1	1	1	1	—	—	1
75. Schmidt Árpád	3	3	2	3	3	3	—	—	2
Seregi Zoltán	2	3	3	3	3	2	—	—	2
Strobl Lajos, h. v., ö. d.	1	1	1	1	1	1	—	—	1
Széky Antal	1	1	1	1	1	1	—	—	1

I. osztály.

A tanuló neve	Rendes tantárgyak						Rendkívüli tantárgyak		Magaviselet
	Hittan	Magyar nyelv	Latin nyelv	Földrajz	Számítan	Rajzoló mértan	Francia nyelv	Műének	
Szentimrei Endre	2	2	2	3	2	2	—	—	2
80. Szentimrey Gábor	1	1	1	2	1	2	—	—	2
Szentkirályi Mór, ág. v.	1	1	2	2	3	3	—	—	1
Szirch Ferencz	1	1	2	1	2	1	—	—	1
Szitár István	2	2	3	3	3	2	—	—	1
Szkalla László	1	1	2	2	2	1	—	—	1
85. Viczián Ede, h. v.	1	2	2	2	3	2	—	—	2
Viola Emil, ism.	4	3	4	4	4	4	4	—	2
Voggenhuber Oszkár	2	2	2	2	3	3	—	1	1
Weintraub Kálmán	4	3	4	3	3	3	—	—	2
Wimmer Jenő	4	4	4	4	3	3	—	—	2

Magántanulásra tértek : Abonyi Andor, Krywald Ottó, gr. Teleki Elemér

Kimaradtak : Beneda Gusztáv, Elek Géza, Erneyi Aladár, Firtinger Gyula, Halácsy Imre, Havlin Gusztáv, Keszthely József, Molnár Béla, Mosbauer Kálmán, Pfister Gyula, Sperling József, Urváry Lajos.

Összesen : 104.

A beirt tanulók összes száma 570.

VIII.

A sorozatban használt rövidítések magyarázata.

G. k. v. = görög keleti vallású; ág. v. = ágostai vallású; h. v. = helvét vallású; héb. = héber; ö. d. ösztöndijas; ism. = ismétlő; * = a görög nyelv vagy a rajz tanulása alól fölmentetett.

A tanulmányi előmenetelre nézve

- 1 annyi mint jeles
- 2 " " jó
- 3 " " elégséges
- 4 " " elégtelen

A magaviseletre nézve

- 1 annyi mint jó
- 2 " " szabályszerű
- 3 " " rossz

IX.

Statistikai kimutatás a tanulókról.

1. A tanulók általános áttekintése.

I. Osz- tály	II. A tanu- lók száma		III. Vallásuk.					IV. Nyelvi viszonyaik (Minő nyelveket beszélnek?)						V. Szüleik polgári állása					VI. Elő- menetek	
	Beira- tott	Elma- radt	róm. kath.	gör. keleti	ágost. hitvall. evan- geli- kus	helvét hitvall. evan- geli- kus	héber	ma- gyar	ma- gyar német	ma- gyar német tót	ma- gyar német cseh	ma- gyar német román	ma- gyar német szerb	Értel- miségi	Önálló öster- melők (föld- birto- kosok s bér- lők)	Önálló keres- kedők s ipa- rosok	Ma- gán tisztvi- selők	Szemé- lyes szolgá- latot tevők s mun- kások	Hala- dók	Ismét- lők
I.	104	15	83	1	2	2	1	28	52	2	—	—	1	40	21	21	16	6	101	3
II.	106	10	80	—	2	3	11	30	54	8	1	—	—	35	11	35	17	8	103	3
III.	81	5	64	1	—	4	7	34	38	3	—	—	—	45	12	13	3	8	77	4
IV.	68	9	54	—	1	2	2	24	25	—	—	—	—	30	6	13	7	12	66	2
V.	65	7	51	—	—	1	6	20	33	3	1	1	—	26	10	13	10	6	56	9
VI.	51	11	31	—	4	—	5	8	31	1	—	—	—	23	7	14	3	4	47	4
VII.	46	7	31	—	—	—	8	21	28	—	—	—	—	24	6	9	7	—	46	—
VIII.	49	3	35	—	1	—	10	19	26	1	—	1	—	29	4	7	6	3	49	—
Össze- sen	570	67	429	2	9	11	50	154	287	18	2	2	1	252	77	125	69	47	545	25

2. A tanulmányozás eredményének áttekintése osztályonként.

Tantárgyak	I. osztály.				II. osztály.				III. osztály.				IV. osztály.			
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen
1. Hitán	36	19	30	4	47	32	17	—	47	23	6	—	39	15	5	—
2. Magyar nyelv	32	23	30	4	24	23	43	6	13	22	40	1	16	14	29	—
3. Német nyelv	—	—	—	—	—	—	—	—	19	25	29	3	12	22	21	4
4. Latin nyelv	18	13	28	13	15	17	58	6	9	23	35	9	11	13	32	3
5. Földrajz	24	15	37	13	36	26	33	1	25	29	21	1	33	9	17	—
6. Fizikai földrajz	—	—	—	—	—	—	—	—	29	31	16	—	—	—	—	—
7. Történelem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21	22	14	—
8. Számítan	14	28	37	10	26	27	34	9	13	22	35	6	10	22	24	3
9. Természetrájz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	16	26	—
10. Rajzoló mértan	15	28	43	3	43	38	15	—	26	27	23	—	13	29	15	2

Tantárgyak	V. osztály.				VI. osztály.				VII. osztály.				VIII. osztály.			
	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen	jeles	jó	elégséges	elégtelen
1. Hitán	36	13	9	—	34	5	1	—	35	3	1	—	35	7	4	—
2. Magyar nyelv	13	21	23	1	6	19	15	—	13	13	13	—	13	18	15	—
3. Német nyelv	9	25	24	—	7	17	16	—	5	17	17	—	14	18	14	—
4. Latin nyelv	6	25	26	1	5	12	20	3	7	18	14	—	3	16	25	2
5. Görög nyelv *)	4	20	32	1	6	9	24	—	12	14	12	—	11	17	11	—
6. Történelem	27	21	10	—	14	24	2	—	22	14	3	—	25	14	7	—
7. Mennyiségtan	8	16	28	6	6	14	20	—	8	12	19	—	7	13	25	1
8. Természettan	—	—	—	—	—	—	—	—	8	15	16	—	16	13	17	—
9. Természetrájz	22	23	13	—	11	20	9	—	—	—	—	—	11	—	—	—
10. Bölcsészet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	17	18	—

*) Az 5-ik osztályban 1, a 6-ikban 1, a 7-ikben 1, a 8-ikban 7 men-
es a görög nyelv tanulása alól.

L a k h e l y	O s z t á l y								Összesen	L a k h e l y	O s z t á l y								Összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.			I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
Helybeli	80	96	46	44	34	27	20	18	365	Átvitel	100	104	74	56	55	45	37	40	511
Pest megyei	10	3	5	3	3	3	3	4	34	Abauj megyei	1	1	—	2	1	—	—	—	5
Bács-Bodrog "	—	—	1	—	2	—	—	2	5	Zemplén "	—	—	—	—	1	—	2	—	3
Nógrád "	1	2	—	—	—	—	—	—	3	Ungh "	—	—	—	—	1	—	1	—	2
Hont "	—	—	—	1	1	—	—	—	2	Szathmár "	1	1	—	2	1	—	1	2	8
Bars "	—	—	—	—	—	1	1	—	2	Máramaros "	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Zólyom "	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Bereg "	—	—	—	—	—	—	1	1	2
Árva "	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Szabolcs "	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Trencsén "	—	—	—	—	—	—	—	1	1	Bihar "	—	—	2	—	2	—	—	1	5
Nyitra "	1	—	3	—	2	—	—	—	6	Csongrád "	1	—	2	—	—	1	1	—	5
Pozsony "	—	—	2	—	—	1	2	1	6	Csanád "	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Győr "	—	—	—	—	—	1	—	—	1	Arad "	—	—	—	1	2	—	1	—	4
Komárom "	—	—	—	—	4	—	2	1	7	Temes "	—	—	2	—	—	1	—	2	5
Fehér "	1	—	4	—	—	3	—	5	13	Verőcze "	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Tolna "	—	—	1	1	2	3	1	—	8	Kolozs "	—	—	—	—	—	1	—	1	2
Baranya "	1	1	2	1	—	—	1	—	6	Beszt.-Naszód "	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Somogy "	1	—	1	—	—	—	2	2	6	Udvarhely "	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Zala "	2	—	—	1	2	1	1	1	8	Horvátországi	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Vas "	—	—	—	1	—	—	—	—	1	Szlavoniai	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Veszprém "	1	—	2	1	—	—	2	1	7	Ausztriai	1	—	—	—	1	—	—	—	2
J.-N.-K.-Szoln. "	—	—	3	1	2	—	—	—	6	Csehországi	—	—	—	1	—	1	—	—	2
Heves "	1	1	—	2	2	3	—	1	10	Oláhországi	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Boisod "	—	—	2	—	—	—	—	2	4	Hannoveri	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Gömör "	—	—	2	—	1	—	2	—	5	Gácsországi	—	—	—	1	—	1	—	—	2
Szepes "	—	1	—	—	—	1	—	—	2	Stajerszági	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Sáros	1	—	—	—	—	—	—	—	1	Görzci	—	—	1	—	—	—	—	—	1

X.

Az érettségi vizsgálatok eredményének áttekintése az 18⁸¹/82-iki tanév végén.

Jelentkezett	Írásbeli vizsgálatot tett	Szóbeli vizsgálatot tett	Érettnek nyilvánított		A választott életpálya							
			kitüntetéssel	egyszerűen	theológiai	juridikai	medikái	philosophiai	művészi	gazdasági	kereskedelmi	hivatalnoki
48	48	48	4	44	3	25	6	3	1	7	2	1

XI.

Figyelmeztetés.

A jövő 1882—3-ki tanév szeptember hó 1-én veszi kezdetét. Erre a beiratások augusztus hó 29., 30. és 31-én a délelőtti órákban történnek.

A fölvételnél előnnyel bírnak az első két napon az idevalók és a katolikus növendékek, azután az idevaló más vallásuak, végre a vidékiek.

A felvétetni kívánó tanuló a felvételre szülei, gyámja vagy ezek megbízottja kíséretében személyesen tartozik az igazgatónál és az illető tanároknál jelentkezni.

A nem helyben lakó szülék vagy gyámok gyermekök vagy gyámoltjok felvételekor alkalmas helyettest tartoznak nevezni, kire a házi felügyeletre nézve jogaikat és kötelességeiket átruházzák, hogy az a gondviselése alá helyezett tanulóra nézve a tanodának fegyelmi s tanulmányi közléseit nevében elfogadhassa. A szülék vagy gyámok az e részben netán időközben történt változtatást személyesen vagy írásban tartoznak a gymnasiumi igazgató vagy osztályfőnök tudomására juttatni, míg másrészt a tanári kar jogában áll, ott, hol alapos oknál fogva a házi felügyeletet elégtelennek vagy épen károsnak tapasztalja, tanártestületi határozat alapján követelni, hogy a felügyelethen czélszerű változás tétessék.

Az első osztályba szabályszerűen csak oly tanuló léphet, ki a 9. évet betöltötte és 12 évnél nem idősebb, mely körülmény keresztlevel, illetőleg hiteles születési bizonyítvány alapján igazolandó. Tizenkét évnél idősebb fiu felvétele fölött a tanártestület határoz. Ismereteinek mértékére nézve megköveteltetik, hogy a népiskola negyedik osztályának tananyagában kellő jártassággal bírjon; ez ismereteit külön fölvételi vizsgálatigazolja, mely az első osztályba lépni kívánók mindenikére nézve kivétel nélkül kötelező.

A felsőbb osztályokba való felvétel a megelőző osztálynak sikeres végeztétől függ, és vagy arról tanuskodó nyilvános iskolai okiratok (Bizonyítvány és Tudósítvány), vagy ezek hiányában külön vizsgálat alapján történik. Ha ez okiratokból (Bizonyítvány és Tudósítvány, mely utóbbi a végzett t a n a n y a g r ó l ad felvilágosítást) az következethető, hogy a fölvétetni kívánó tanulónak előmenetelét azon osztályban, melybe fölvétetni kíván, alig remélhetni, az illető tanuló fölvételi vizsgálat alá vonatik, s annak eredményéhez képest alsóbb osztályba is soroztathatik.

Oly tanulónak, kik egy tantárgyból nyertek elégtelen osztályzatot és kiket a tanári kar képeseknek tart arra, hogy a szünidő alatt önszorgalmukból pótolhatják mulasztásukat, megadja az engedélyt, hogy a szünidő három utolsó napjának valamelyikén javító vizsgálatra jelentkezzenek. Kik két tantárgyból nyertek elégtelen tanjegyet, azok a nm. vallás- és közoktatási magy. kir. ministeriumhoz folyamodhatnak, hogy a szünidő végén javító vizsgálatához bocsáttassanak; folyamodványaikat azonban a gymnasiumi igazgatóságnál július hó 4-én tartoznak benyújtani, hogy ez véleményezésével ellátva a tankerületi kir. főigazgatósághoz és ez a magas miniszteriumhoz áttehesse. Ezen javító vizsgálatához más tanintézetnél nem bocsáttatnak.

Kik kettőnél több tantárgyból nyertek elégtelen osztályzatot, az osztály ismétlésére utaltatnak.

Kik a tanév kezdetén kívánnak érettségi vizsgálatához bocsáttatni, legkésőbb augusztus hó 31-én jelentkezzenek.
